

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik LXIII

številka 1

VSEBINA

RAZPRAVE

- Darija Skubic in Martina Ozbič
Samoglasniki v stiku: primer slovensko-italijanskih dvojezičnih govork 3
- Jana Volk
Polglasnik v slovenskem spontanem govoru prebivalcev Obale 19
- Domen Krvina in Andreja Žele
O členkih, zlasti o njihovih razločevalnih lastnostih: poudarjen slovarski vidik 39
- Mateja Curk
Jezik sodobnega literarnega diskurza koroških Slovencev 65
- Eva Sicherl in Andreja Žele
Prekrivanke v slovenščini z vidika vpliva angleškega jezika 75
- Danica Čerče
Ideološko zaznamovana recepcija Steinbeckovih del v komunistični Vzhodni Evropi 89
- Sonja Pečjak in Tina Pirč
Iskanje bistva in povzemanje iz neumetnostnih besedil pri učencih 4. razreda osnovne šole 101

Ocene in poročila

- Marijan Dovič
»Mojster besede« za tretje tisočletje: nova razstava v Spominski hiši Otona Župančiča
Vinica 113

V branje vam priporočamo 129

Abstracts 131

JEZIK IN SLOVSTVO

Volume LXIII

Number 1

TABLE OF CONTENTS

DISCUSSIONS

Darija Skubic and Martina Ozbič Vowels in Contact: The Case of Slovenian-Italian Bilingual Speakers	3
Jana Volk Schwa in Slovenian Spontaneous Speech among Residents of the Slovenian Coast	19
Domen Krvinja and Andreja Žele On Particles, Especially Their Distinguishing Features, with Emphasis on the Lexicographic Point of View	39
Mateja Curk The Language of the Contemporary Literary Discourse of Carinthian Slovenes	65
Eva Sicherl and Andreja Žele Blends in Slovene as Influenced by English	75
Danica Čerče The Ideologically Biased Reception of John Steinbeck's Works in Communist Eastern Europe	89
Sonja Pečjak and Tina Pirc Identifying the Main Ideas and Summarising Non-Fiction Texts among Fourth Grade Primary School Students	101

Reviews and Reports

Marijan Dovič "A Master of Words" for the Third Millennium: The New Exhibition in the Oton Župančič Memorial House Vinica	113
---	-----

Recommended Reading	129
----------------------------	-----

Abstracts	131
------------------	-----

SAMOGLASNIKI V STIKU: PRIMER SLOVENSKO-ITALIJANSKIH DVOJEZIČNIH GOVORK

Namen prispevka je preučiti fonetsko interferenco in prikazati značilnosti izgovora samoglasnikov dveh skupin govork – slovensko-italijansko Slovenk iz Trsta in okolice ter enojezičnih Slovenk iz Slovenije. Želimo ugotoviti, ali in v čem se tržaška slovenščina razlikuje od slovenščine govorcev iz Slovenije in ali ima dvojezična oseba iz Trsta enoten ali dvojen samoglasniški sistem. Rezultati kažejo, da se formanti slovenskih samoglasnikov med skupinama govork skoraj pri vseh samoglasnikih (pri F1 ali/in F2) statistično pomembno razlikujejo tako po variabilnosti kot glede na povprečje. Samoglasniki, pri katerih se statistično pomembne razlike niso pokazale, so naglašeni in nenaglašeni /a/ ter /ɔ/. Lahko torej trdimo, da imajo tržaške govork samostojen in dokaj enoten samoglasniški sistem.

Ključne besede: sociofonetika, samoglasniki, formanti, slovenščina, italijanščina

1 Uvod

Sociofonetika je veja fonetike, ki načela, tehnike in teoretično ogrodje fonetike povezuje s tistimi iz sociolingvistike. Meje sociofonetike so postale zelo ohlapne, tako sociofonetične raziskave združujejo teorije in metode ne le s področja fonetike in sociolingvistike, temveč vključujejo psiholingvistiko, klinično lingvistiko, učenje prvega in drugega jezika, teoretično fonologijo in računalniško jezikoslovje (Foulkes, Scobbie, Watt 2010: 703–704). Skupna tema vseh sociofonetičnih del je prepoznati in razložiti vire, kraje, parametre in komunikacijske funkcije družbeno strukturiranih variabilnosti v govoru. Tako skuša sociofonetika pojasniti, kako se družbeno strukturiranih variant v glasovnem sistemu naučimo, jih kognitivno shranimo, subjektivno vrednotimo in procesiramo v govorjenju in poslušanju (Foulkes, Scobbie, Watt 2010: 703–704). Termin »sociofonetičen« je prvič uporabila D. Deshaies -

Lafontaine leta 1974 v svoji doktorski disertaciji *Sociofonetična študija kebeške francoske skupnosti: Tri reke* (angl. *A Socio-Phonetic Study of a Quebec French Community: Trois - Rivières*) in je vzporednica terminu »sociolingvističen«, pri čemer se bolj kot sintaktične in skladenjske poudarjajo fonetične variable (Foulkes, Scobbie, Watt 2010: 703–704). Z njim opišemo variabilnost govornih elementov v družbenem kontekstu, torej tudi v situaciji jezikovnega stika in interferenčnih pojavov oz. medsebojnega (dvosmernega ali enosmernega) vpliva jezikov na vseh ravneh. Spremembe lahko preučujemo v situaciji večjezičnosti ali bližine – stika jezika (Thomas 2011: 1). Pomembnost sociofonetičnih parametrov govorcev na Slovenskem izpostavi Tivadar (2004, 2010, 2012).

2 Dvojezičnost ali bilingvizem

Učenje novega jezika po navadi razumemo kot prilagajanje nevronskega sistema v jezikovnem procesiranju; tistih, ki so del usvajanja nove skladnje in besednjaka (Francis 1999; Kovelman idr. 2008; Kovacs in Mehler 2009), in tistih, ki so del splošnih kognitivnih nadzornih sistemov, vključenih v prevajanje in preklapljanje med jeziki (Rodriguez - Fornells idr. 2002: 1027; Costa in Santesteban 2004: 491; Abutalebi in Green 2007: 242). Starost in vrstni red usvajanja in usposobljenosti v različnih jezikih kot tudi način učenja novih jezikov ter modalnost (zapisano/govorjeno) določajo, kako so J2,¹ J3 itn. predstavljeni v možganih glede na J1 in proces nadzora, ki operira s temi reprezentacijami (Vaid in Hull 2002: 317). Abutalebi in Green (2007: 248) navajata model, ki združuje ločljive nevronske sisteme, odgovorne za različne vidike kognitivnega nadzora, vključenega v dvojezično govorno produkcijo. Ti sistemi vključujejo prefrontalni korteks (posodabljanje jezika, zaviranje jezika, ki ni v uporabi, in popravljanje napak), sprednji cinguladni korteks (pozornost, nadzorovanje konfliktov, spremljanje in odkrivanje napak), bazalne ganglije (izbira jezika) in nižji parietalni lobus (vzdrževanje reprezentacij in delovnega spomina).

Enojezičnost je v svetu dejansko bolj izjema kot pravilo (Tucker 2003). Število dvo-/večjezičnih oseb se veča (Ryan 2013) in s tem postaja razvoj dvo- in večjezičnosti vse pomembnejša tema tako v vzgojno-izobraževalnem kot v širšem političnem kontekstu. V zadnjih desetletjih se odkriva pozitiven vpliv večjezičnosti na kognitivne procese, mišljenje, fleksibilnost, inteligentnost ipd. (Bialystok 2010; Bialystok idr. 2010; Sorace 2011; Perani in Abutalebi 2015; Woumans in Duyck 2015).

Ne glede na vrednostno razlago večjezičnosti pa se s fenomenološkega vidika srečujemo z variacijami na vseh jezikovnih ravneh. Kot posledico stika dveh ali več jezikov srečujemo fonološko-fonetično, morfološko, skladenjsko, leksikalno-pomensko interferenco, najbolj izrazito vsekakor v fonološko-fonetičnem sistemu (v t. i. izrazni podobi), povezano z načetim morfološkim in skladenjskim sistemom

¹ J1 je oznaka za prvi jezik, J2 za drugi jezik, J3 za tretji jezik itn.

(Pogorelec 1990), lahko pa tudi na pragmatični ravni, čeprav so pragmatični vidiki bolj vezani na kulturo kot na sam jezik.

Izrazita interferenca v fonološko-fonetičnem sistemu, povezana z morfološkim in skladenjskim sistemom, je po nekaterih avtorjih pokazatelj izgubljanja jezika: z interferenco »raztrgani«¹ jezikovni sistem močno otežuje uspešnost komunikacije (Pogorelec 1990). Do glasovne interference pride takrat, ko dvojezična oseba hkrati prepozna fonem iz primarnega sistema in fonem iz sekundarnega sistema in slednjega med njegovo reprodukcijo podvrže fonemskim pravilom primarnega jezika (Weinreich 1968: 14). Smer interference je tako indikator primarnega jezika oz. fonološkega sistema. Mehanizmi in posledice fonološke interference so raznoliki. Interference so na glasoslovni ravni lahko različne, odvisno od primarnega jezika in od pojmovnega sveta.

3 Sociofonetične študije govora

Sociofonetične študije (npr. Pierrehumbert idr. 2004; Munson idr. 2006; Munson 2007) so pokazale, kako na fonetične in jezikovne oblike vplivata družbeni razred, v katerem posameznik živi, in njegova izbira članstva v skupinah in da imajo posamezniki precejšnjo stopnjo izbire fonetičnih oblik; te izbire lahko bistveno prispevajo k indeksiranju osebnih stališč, identitete in komunikacijske funkcije. Pomembni izvori variabilnosti fonetičnih oblik so še govorčeva starost (npr. Vihman 1996), govorčev spol (npr. Simpson in Ericsson 2007; Jacewicz idr. 2007; Stuart - Smith 2007b), regionalna pripadnost (npr. Boberg 2000; Ilamas 2007) ter etničnost in rasa (npr. Labov 1963; Labov idr. 1968; Khattab 2007).

Treba je izpostaviti še pomembnost akustične analize samoglasnikov, saj tvori osrednji del zelo vplivnega sociolingvističnega dela Labova idr. (1972). Gre za uporabo v fonetični literaturi že dolgo uveljavljene tehnike (npr. Peterson in Barney 1952); v (socio)fonetičnih delih je bila uporabljena v mnogih jezikih in narečjih (npr. Thomas 2001 za variante v angleščini; Gordon idr. 2000 za Indijance Chickasaw; Cieri 2005 za italijanska narečja).

Instrumentalna fonetična analiza samoglasniških sistemov je bila uporabljena tako za potrditev teorij glasovnih sprememb, prvič izdelanih v strukturalističnem jezikoslovju (npr. Martinet 1955), kot za sredstvo spremljanja glasovnih sprememb. Ob tem se je pojavljala težnja po zapostavljanju oz. po prezrtju velikega števila bolj problematičnih vidikov metodologije. Diagrami F1/F2 so pogosto predstavljani, kot da neposredno predstavljajo govorčeve samoglasniške produkcije kljub dejstvu, da ne vključujejo zaznavno pomembnih značilnosti: trajanja samoglasnikov, dinamike formantov, pasovne širine formantov in prispevkov h kvaliteti samoglasnika, ki jo naredi tretji ali višji formant (npr. Faber in Di Paolo 1995; Labov idr. 1991; Majors 2005; Labov in Baranowski 2006). Ne glede na to nam formanti nudijo objektivne mere za primerjanje glasov ter variacij.

Za slovenščino so bile opravljene predvsem raziskave govorne produkcije. Formante za slovenski jezik so v zadnjih desetletjih analizirali jezikoslovci (Lenček 1966; Toporišič 1971, 1975; Srebot - Rejec 1988a, 1988/89, 1998; Jurgec 2005a, 2005b, 2006; Tivadar 2004, 2010), zanimanje zanje pa se je pokazalo tudi na področju akustike, elektrotehnike, jezikovnih tehnologij (Petek s sod. 1996; Mihelič in Gros s sod. 2003) in ne nazadnje rehabilitacije oseb z glasovnimi, govornimi in slušnimi motnjami (npr. Ozbič 2007; Hočevar - Boltežar 2008).

Zgoraj navedene raziskave so se osredinile predvsem na centralno slovenščino in medijski govor, ne pa na sociofonetično opredelitev govorcev (Tivadar 2004, 2010) in področja jezikov v stiku pri dvojezičnih govorcih. Vrsta tujih raziskav potrjuje ali ovrže hipotezo, da ima dvojezičen človek enoten samoglasniški sistem (Baker 2005; Baker in Trofimovich 2005; Ramon - Casas, Swingley, Sebastián - Gallés in Bosch 2009).

4 Raziskava

4.1 Namen raziskave

Namen prispevka je prikazati značilnosti dveh skupin govork (s tržaškega in osrednje slovenskega področja) in ugotoviti, ali/in v čem se tržaška slovenščina razlikuje od slovenščine, ki jo govorijo slovenski govorniki iz Republike Slovenije, ter ali ima dvojezična oseba iz Trsta enoten ali dvojen samoglasniški sistem, ko govori slovenski in italijanski jezik.

Cilji raziskave so:

- primerjati formante slovenskih samoglasniških fonemov dveh skupin govork,
- primerjati formante italijanskih in slovenskih samoglasniških fonemov tržaške skupine govork,
- ugotoviti, ali so razlike med vrednostmi formantov slovenskih samoglasniških fonemov govork iz Slovenije in govork iz Trsta statistično pomembne,
- ugotoviti, ali ima dvojezična oseba v obeh jezikih dva ločena samoglasniška sistema.

Hipotezi:

H 1: Razlike v povprečjih absolutnih vrednosti frekvenc prvih in drugih formantov slovenskih samoglasniških fonemov med govorkami iz Trsta in govorkami iz Republike Slovenije so statistično pomembne.

H 2: Razlike v povprečjih absolutnih vrednosti frekvenc prvih in drugih formantov samoglasniških fonemov v italijanščini in slovenščini so statistično pomembne.

4.2 Metodologija

Vzorec

Eksperimentalna skupina (TS):² tvorijo jo slovenske osebe ženskega spola iz Trsta (N = 15), stare od 20 do 28 let, ki so ob snemanju še obiskovale ali so že končale visoko šolo/univerzo z italijanskim učnim jezikom, živijo v dvojezičnem okolju v Trstu ali okolici in aktivno uporabljajo oba jezika, starši so zamejski Slovenci ali pa gre za mešan zamejsko slovenski in italijanski zakon. Vse so rojene in živijo oz. so živele v Trstu oz. okolici. 12 oseb je izjavilo, da doma uporabljajo slovenščino, 2 italijanščino, 3 slovensko narečje. Srednjo šolo je 14 oseb opravilo v slovenščini, 1 v italijanščini; univerzo je obiskovalo ali obiskuje 14 oseb v italijanščini, medtem ko je 6 oseb v slovenskem delovnem okolju, 2 pa v italijanskem. Z materjo se 12 oseb pogovarja v slovenščini, 1 v italijanščini, 3 v slovenskem narečju, z očetom velja prav tako ista zastopanost. Predložen jim je bil testni material v slovenščini in italijanščini (označen z oznako TSS za slovenščino, TSI za italijanščino).

Kontrolna skupina (KS): tvorijo jo slovenske osebe ženskega spola (N = 11), stare od 21 do 30 let, ki so ob snemanju obiskovale ali že končale visoko šolo/univerzo v slovenščini, izhajajo iz slovenskih družin, živijo v enojezičnem slovenskem okolju in uporabljajo pogovorno ali zbornu slovenščino. Rojene so v Republiki Sloveniji (6 v osrednjeslovenski, 1 v gorenjski, 3 v jugovzhodni, 1 v spodnjesavski regiji). Živijo znotraj meja Republike Slovenije. Ta skupina govork je glede na prejšnjo veliko bolj homogena glede uporabe jezika. Doma vsi uporabljajo slovenščino, enako na srednji šoli, na fakulteti, 5 oseb pri poklicu, s starši. Predložen jim je bil testni material v slovenščini (označen s RSS).

Spremenljivke

Za analizo formantov smo se v skladu z viri (Toporišič 1971, 1978, 1971, 1968; Srebot - Rejec 1987, 1988, 1998; Ozbič 1997; Jurgec 2006, 2005a, 2005b, 2011; Tivadar 2004), ki navajajo, da se samoglasniki razlikujejo predvsem v frekvencah prvega in drugega formanta, odločili za vključitev naslednjih spremenljivk, izraženih v hertzih (Hz):

1. F1 in F2 slovenskih samoglasniških fonemov pri tržaških Slovencih (F1 TSS, F2 TSS)
2. F1 in F2 italijanskih samoglasniških fonemov pri tržaških Slovencih (F1 TSI, F2 TSI)
3. F1 in F2 slovenskih samoglasniških fonemov pri Slovenkah iz Slovenije (F1 RSS, F2 RSS)

² TS je oznaka za osebe ženskega spola iz Trsta.

Instrument

Instrument (Preglednica 2) je sestavljen iz nabora fraz, v katere je vključenih 12 ciljnih besed s ciljnimi samoglasniki. Besede so bile v obeh jezikih izenačene po fonemskem okolju in po naglasni podobi; skoraj vse so bile izenačene tudi po številu zlogov. Izjeme so bile besede, ki imajo v obeh jezikih enake korene, le obrazilo je različno zaradi različnih fonotaktičnih ali morfoloških pravil (npr: mo'tor, mo'tore; žu'rant, žur'nal). Skušali smo obdržati tudi isti stavčni ritem. Besede so bile vstavljene v izjave, da bi po eni strani zagotovili čim bolj naravno izreko znotraj konteksta, po drugi strani pa, da bi bila eksperimentalna situacija čim bolj kontrolirana oz. da bi imeli vsi govorci čimbolj izenačen jezikovni material. Zaradi tega smo se odločili za branje, ne pa za spontani govor, s čimer smo želeli izzvati čim bolj natančno izreko in čim manjši vpliv narečja.

Fonem	Jezik	Izjava	Beseda	Zlogovna struktura (naglas, meje)
Naglašeni				
I	SLO	'gərda pO'litika	pO'litika	CV'CV.CV.CV
	ITA	la 'grande pO'litika	pO'litika	CV'CV.CV.CV
E	SLO	en 'peʃEts	'peʃEts	'CV.CVC
	ITA	un 'peʃE	'peʃE	'CV.CV
ɛ	SLO	i'gralnitsa 'pərla	'pərla	'CVC.CV
	ITA	sej una 'pərla	'pərla	'CVC.CV
ə	SLO	ə'rjavi 'pəs	'pəs	'CVC
A	SLO	vE'lika 'tara	'tara	'CV.CV
	ITA	la 'tara	'tara	'CV.CV
ɔ	SLO	vi'soki 'tɔpOl	'tɔpOl	'CV.CVC
	ITA	il 'pik:OIO 'tɔpO	'tɔpO	'CV.CV
O	SLO	pri'zgaʊ jE mO'tor	mO'tor	CV'CVC
	ITA	un 'grandE mO'tore	mO'torE	CV'CV.CV
U	SLO	nE'varni 'turki	'turki	'CVC.CV
	ITA	la 'val:E dEj 'turki	'turki	'CVC.CV
Nenaglašeni				
I	SLO	'gərda pO'litika	pO'litika	CV'CV.CV.CV
	ITA	la 'grande pO'litika	pO'litika	CV'CV.CV.CV
E	SLO	'modri dE'l'fin	dE'l'fin	CVC'CVC
	ITA	'kʷanti dE'l'fini	dE'l'finO	CVC'CV.CV
A	SLO	vE'lika pa'rabOla	pa'rabOla	CV'CV.CV.CV
	ITA	una 'grandE pa'rabOla	pa'rabOla	CV'CV.CV.CV
O	SLO	pri'zgaʊ jE mO'tor	mO'tor	CV'CVC
	ITA	un 'grandE mO'tore	mO'torE	CV'CV.CV
U	SLO	'nɔʃni 'zu'rant	zu'rant	CV'CVCC
	ITA	'tanti zur'nal	žur'nal	CVC'CVC

Preglednica 1: Povprečna vrednosti formantov slovenskih naglašanih samoglasnikov.

Gradivo za analizo tvorijo samoglasniški fonemi slovenskega (13) in italijanskega (12) jezika. Za naglašene samoglasnike je v slovenskem delu instrumenta 1 enozložnica, 6 dvozložnih besed, 1 štirizložnica, v italijanskem pa 5 dvozložnic, 1 trizložna beseda ter ena štirizložna. Ciljne besede za nenaglašene zloge so za slovenščino 3 dvozložne in 2 štirizložni, za italijanščino pa 2 dvozložni, 1 trizložna in dve štirizložni. Besede imajo različne naglasne podobe.

Postopek zbiranja podatkov

Govorkam smo predložili anketni list, ki je spraševal po splošnih podatkih in navadah glede uporabe jezika. Opisali smo postopek snemanja in pridobivanja podatkov, predložili testni material in po poskusnem branju besedila ter preizkusu jakosti glasu začeli s snemanjem. Snemali smo brez filtriranja z magnetofonom Hitachi (Hitachi stereo cassette deck, mod. D-980) in z mikrofonom Sennheiser, model MD 441 U z linearno odzivno krivuljo. Zvočni material smo s programom Avisoft-sonagraph uredili v wave-datoteke in izolirali posamične samoglasnike. Upoštevali smo le osrednji del vsakega samoglasnika, kjer je vpliv sosednjih formantov minimalen. Nadaljevali smo z analizo s FFT-analizatorjem Bruel in Kjaer 2148, s pomočjo katerega smo s spektralno analizo primerjali samoglasniška nabora obeh skupin, in sicer centralni del samoglasnika v eni besedi. Računanje povprečij je bilo linearno (10 meritev, 2 sekundi) s ponderiranjem tipa Hanning.³ Sprožilec analizatorja je bil notranji (87,0 dB) in pozitiven; zamik snemanja je bil ničelni, število spektrov je bilo deset, z gostoto 156,3 msek. TXT-datoteke smo v obliki .csv datotek prikazali in analizirali v osebem računalniku z za ta namen pripravljenim programom XI-Vision inž. Dolenca in na tak način s kombinacijo podatkov iz analizatorja in programa določali najvišje amplitude spektra (formante). Odločili smo se za točkovno in ne območno oceno.

Postopek obdelave podatkov

Z deskriptivno analizo rezultatov smo izračunali srednjo vrednost absolutnih frekvenc formantov, njihov standardni odklon, minimalno in maksimalno vrednost (razpon). Pri testiranju razlik smo s Fisherjevo F-vrednostjo testirali najprej homogenost variance in za testiranje razlik med povprečji uporabili robustna testa Welch oz. Bonferroni post hoc analizo ob 5 % tveganju. Statistično obdelavo smo opravili s pomočjo programa Excel in statističnega programa SPSS 22.

³ Za spektralno analizo periodičnih valovanj in za določitev variacij med posameznimi sinusnimi krivuljami moramo analizirati večje število period. Za ta namen uporabljamo različne postopke, med njimi tipa Hanning. Ponderiranje tipa Hanning sloni na trigonometrični funkciji kosinusa, ki vrednosti krivulje obrne ter premakne, tako da le-te segajo od vrednosti 0 do vrednosti 1.

5 Rezultati z interpretacijo

Naglašeni samoglasniki

Iz Preglednice 2 je razvidno, da razporeditev formantov sledi pričakovani porazdelitvi F1 in F2: F2 je visok pri sprednjih samoglasnikih in se niža do zadnjih, F1 pa je najvišji pri odprtih samoglasnikih in nizek pri zaprtih. Opažamo podobne vrednosti med TSS in TSI za spremenljivke naglašanih samoglasnikov: F1 /i/, F2 /i/, F2 /e/, F1 in F2 /ɛ/, F1 /ɔ/, F1 in F2 /o/, F1 in F2 /u/, medtem ko sta RSS in TSS podobni pri spremenljivkah F1 /ə/, F1 in F2 /a/, F2 /ɔ/. Zanimiva je tudi analiza variabilnosti, saj je slednja le pri sprednjem samoglasniku /i/ najvišja v skupini RSS, pri drugih formantih pa pri TSS ali TSI.

Pri testiranju homogenosti varianc ugotavljamo (Preglednica 2), da se skupine po homogenosti varianc statistično pomembno razlikujejo pretežno v vrednostih F1 ne ekstremno sprednjih in srednjih naglašanih samoglasnikov /e/, /ɛ/ in /ə/, kar nakazuje na različne nastavitve višine jezika, medtem ko variabilnost na osi spredaj - zadaj opažamo pri /o/. Iz robustne analize enakosti povprečij po metodi Welch sklepamo, da se statistično pomembne razlike pojavljajo pri F1 /i/, /o/ in /u/ in pri F2 /i/, /e/, /ɛ/, /o/, /u/. To pomeni, da se /i/, /o/ in /u/ med skupinami razlikujejo tako po višini kot po pomiku na horizontalni osi, medtem ko se /e/ in /ɛ/ le na horizontalni osi, torej po položaju jezika na relaciji spredaj - zadaj.

Za analizo dejanskih statistično pomembnih razlik med skupinami smo uporabili Bonferronijevo metodo post hoc analize (Preglednica 3). Ugotovili smo statistično pomembne razlike med skupinama TSS in RSS ter TSI in RSS pri obeh formantih samoglasnikov /i/, /ɛ/, /o/ in /u/. Pri ostalih samoglasnikih/formantih in med pari skupin ni statistično pomembnih razlik, kar kaže na precejšnjo homogenost izgovora tržaških govork (TSI, TSS).

	formant	skupina	povprečje	SO	testiranje homogenosti varianc	testiranje razlik med povprečji (Welch)
i	1	RSS	441,09	44,19	,272	,000*
		TSS	369,07	37,26		
		TSI	366,40	29,35		
	2	RSS	2544,00	165,06	,052	,008*
		TSS	2734,67	92,90		
		TSI	2724,27	92,69		
e	1	RSS	431,64	38,55	,034*	,776
		TSS	414,93	86,05		
		TSI	421,07	84,70		
	2	RSS	2647,64	156,44	,725	,000*
		TSS	2381,87	120,51		
		TSI	2348,80	111,14		
ɛ	1	RSS	650,18	108,77	,007*	,174
		TSS	713,07	37,51		
		TSI	721,33	57,82		
	2	RSS	2104,73	119,94	,642	,001*
		TSS	1913,60	155,57		
		TSI	1908,53	148,29		
ə	1	RSS	566,55	92,35	,043*	,930
		TSS	563,73	56,56		
	2	RSS	1402,18	183,88		
		TSS	1503,47	79,68		
a	1	RSS	874,55	107,17	,143	,197
		TSS	881,60	74,51		
		TSI	926,40	71,04		
	2	RSS	1504,73	95,33	,827	,398
		TSS	1516,80	97,13		
		TSI	1468,27	98,62		
ɔ	1	RSS	686,91	83,26	,980	,317
		TSS	644,27	85,84		
		TSI	637,33	85,77		
	2	RSS	1113,45	78,12	,398	,149
		TSS	1127,47	97,77		
		TSI	1073,07	59,93		
o	1	RSS	442,18	49,84	,268	,000*
		TSS	597,87	104,85		
		TSI	577,07	68,74		
	2	RSS	832,73	43,44	,010*	,000*
		TSS	1113,60	62,86		
		TSI	1046,93	103,95		
u	1	RSS	458,18	49,81	,159	,000*
		TSS	381,87	27,79		
		TSI	376,00	40,79		
	2	RSS	1034,18	103,67	,676	,006*
		TSS	918,13	116,14		
		TSI	890,67	100,36		

Preglednica 2: Povprečja vrednosti formantov slovenskih naglašanih samoglasnikov.

	formant	(I) skupina	(J) skupina	Povprečna razlika (I-J)	Standardna napaka	Stopnja tveganja
i	1	RSS	TSS	72,024*	14,545	,000*
			TSI	74,691*	14,545	,000*
	2	RSS	TSS	-190,667*	46,147	,001*
			TSI	-180,267*	46,147	,001*
e	2	RSS	TSS	265,770*	50,745	,000*
			TSI	298,836*	50,745	,000*
ε	1	RSS	TSS	-62,885	27,684	,087
			TSI	-71,152*	27,684	,043*
	2	RSS	TSS	191,127*	57,256	,006*
			TSI	196,194*	57,256	,004*
o	1	RSS	TSS	-155,685*	31,869	,000*
			TSI	-134,885*	31,869	,000*
	2	RSS	TSS	-280,873*	30,577	,000*
			TSI	-214,206*	30,577	,000*
u	1	RSS	TSS	76,315*	15,631	,000*
			TSI	82,182*	15,631	,000*
	2	RSS	TSS	116,048*	42,584	,029*
			TSI	143,515*	42,584	,005*

Preglednica 3: Post hoc analiza multiplih primerjav – metoda Bonferroni za naglašene samoglasnike.

Nenaglašeni samoglasniki

Pri nenaglašeni samoglasnikih (Preglednica 4) opazamo, da je distribucija frekvenc F1 in F2 v glavnem podobna pri TSS, TSI in RSS. Odstopanje pa nastopi pri TSS in TSI, ko gre za F1 in F2 u-ja, ter za TSS, TSI in RSS; vidimo pa razlike med govorkami iz Slovenije in Tržačankami pri i-ju in o-ju. Statistično pomembne razlike v višini formantov med vsemi skupinami se pojavljajo v vrednostih F1 samoglasnika /O/ (po Brown-Forsythe tudi /i/ pri $p = ,021$), v vrednostih F2 pa pri /i/, /E/, /u/. Jakostni naglas je analiziral tudi Tivadar (2008, 2010).⁴

⁴ Ugotovil je, da so slovenski samoglasniki ob upoštevanju naravnih odklonov jasno izgovorjeni, da obstaja enotna podoba slovenskih samoglasnikov glede na govorce istega spola, da F1 in F2 določata slovenske samoglasnike in da nenaglašeni e-ji in o-ji niso »široki« (glede na izmerjene vrednosti formantov niso taki kot naglašeni široki /ε/ in /o/) in da so nenaglašeni /e/, /o/ in /a/ glede na formantne vrednosti centralizirani (Tivadar 2010).

	Formant	Skupina	Povprečje	SO	Testiranje homogenosti varianc	Testiranje razlik med povprečji (Welch)
i	1	RSS	457,09	81,90	,007*	,056
		TSS	386,67	52,17		
		TSI	390,13	51,82		
	2	RSS	2637,09	149,92	,565	,050*
		TSS	2775,47	107,39		
		TSI	2761,20	165,25		
E	1	RSS	422,55	51,20	,723	,826
		TSS	412,80	54,16		
		TSI	410,93	40,92		
	2	RSS	1885,82	107,47	,313	,000*
		TSS	2211,20	75,28		
		TSI	2299,47	102,04		
a	1	RSS	702,18	71,94	,703	,679
		TSS	715,73	76,49		
		TSI	730,40	87,98		
	2	RSS	1491,64	94,61	,062	,082
		TSS	1529,07	143,20		
		TSI	1591,73	120,06		
O	1	RSS	447,27	111,11	,980	,003*
		TSS	597,33	101,66		
		TSI	604,80	108,80		
	2	RSS	965,82	144,07	,446	,100
		TSS	1074,67	101,54		
		TSI	1075,20	110,93		
u	1	RSS	439,27	48,49	,181	,602
		TSS	433,87	92,12		
		TSI	422,67	31,45		
	2	RSS	1302,55	144,39	,336	,001*
		TSS	1096,00	138,07		
		TSI	1300,53	168,74		

Preglednica 4: Povprečja vrednosti formantov slovenskih nenaglašenih samoglasnikov.

S post hoc analizo multiplih primerjav Bonferroni (Preglednica 5) ugotavljamo, da se skupini TSS in TSI pri skoraj vseh formantih statistično pomembno razlikujeta od skupine RSS, medtem ko so formanti TSI in TSS podobni. Izjema je F2 /u/ ter F1 /O/.

	Formant	(I) skupina	(J) skupina	Povprečna razlika (I-J)	Standardna napaka	Stopnja Tveganja
i	1	RSS	TSS	70,424*	24,332	,019*
			TSI	66,958*	24,332	,027*
E	2	RSS	TSS	-325,382*	37,581	,000*
			TSI	-413,648*	37,581	,000*
		TSS	-88,267*	34,570	,044*	
O	1	RSS	TSS	-150,061*	42,417	,003*
			TSI	-157,527*	42,417	,002*
u	2	RSS	TSS	206,545*	60,201	,004*
		TSS	TSI	-204,533*	55,377	,002*

Preglednica 5: Post Hoc analiza Multiplih primerjav – metoda Bonferroni za nenaglašene samoglasnike.

Če primerjamo celotno analizo, lahko torej povzamemo, da ni razlik v povprečjih le pri naglašnem in nenaglašnem /a/, pri /ə/ ter pri /o/.

Če analiziramo statistično pomembne razlike med skupinami (Preglednici 3 in 5), ugotovimo, da je največ razlik med RSS in TS (I in S), še najbolj pri F2 (6 samoglasnikov in 14 parov razlik), in sicer pri 4 naglašnih in pri 2 nenaglašnih samoglasnikih. Razlike v vrednostih F1 so pri naglašnih kot pri nenaglašnih samoglasnikih pri ekstremnih samoglasnikih /i/ in /o/, in sicer med skupinami RSS in TS (I in S). V glavnem se razlike pojavljajo glede na državo bivanja (Italija vs. Slovenija), le pri F2 naglašnega /o/ in nenaglašnih /E/ in /u/ se pojavljajo razlike med jezika pri Tržačankah. Slednje besede so med jezika različne po številu zlogov ali zlogovni strukturi, kar bi lahko bil razlog za razlike med jezika pri istih govorkah.

6 Sklepne ugotovitve

Slovenski in italijanski jezik sta na narodnostno mešanem območju v Trstu v stalnem stiku pri dvojezičnih govorcih, ki oba jezika uporabljajo v vsakdanjem sporazumevanju. Posledice stikov med jezika so tudi jezikovne variacije, ki se kažejo v različnih sporazumevalnih strategijah redukcije in kompenzacije.

Iz analize pridobljenih podatkov lahko trdimo, da so prisotne razlike tako v homogenosti varianc kot tudi v povprečju. Ugotovimo lahko, da je večina razlik med skupinama TSS/TSI in RSS, kar nakazuje na razlike med slovenskimi tržaškimi govorkami in govorkami iz Republike Slovenije ne glede na uporabljeni jezik. Razlike se pojavljajo tako pri F1 kot pri F2, čeprav je razlik več pri vrednostih F2, kar pomeni, da je nastavitev jezika na horizontalni osi spredaj - zadaj različna (odraža se v stopnji napetosti). Glede na raziskave s področja sociolingvistike in razvojne fonologije (npr. Kuhl 2004) lahko torej potrdimo pravilo zgodnjega učenja jezika (in posledično fonemov), po katerem otrok izgradi fonološki sistem v zgodnjem obdobju na osnovi fonetskega in fonemskega gradiva, ki mu je na razpolago.

Ob tem nekateri avtorji (npr. Fabiano - Smith, Barlow 2010) trdijo, da je otrok sposoben uporabljati dva ločena fonološka sistema, če sta jezika različna, drugi pa, da velja ekonomija učenja jezika in da otrok uporablja enoten sistem, odvisno tudi od tipa dvojezičnosti (zgodnja, pozna; vzporedna, zaporedna ...). W. Baker (2005) je preučevala vpliv medjezikovne podobnosti in starosti v času usvajanja J2 na organizacijo dvojezičnega fonetičnega sistema J1 in J2 pri zgodnjih in poznih korejsko in angleško govorečih. Rezultati študije so pokazali, zakaj obstajajo razlike med dvema fonetičnima sistemoma zgodnjih in poznih dvojezičnih govorcev. Ker se kategorije J1 med učenjem J2 še vedno razvijajo, zgodnji dvojezični govorcev razvijejo poseben sistem za glasove J1 in glasove J2. Ko pa se nasprotno odrasli, katerih sistem J1 je popolnoma razvit, začnejo učiti J2, razvijejo kategorije, ki so podobne enosmernemu vplivu J1 na J2. Te ugotovitve torej kažejo, da bi stanje sistema J1 dvojezičnih govorcev v času učenja J2 in obseg podobnosti med segmenti J1 in J2 lahko pojasnil, zakaj prihaja do razlik v načinu jezikovne interakcije med zgodnjimi in poznimi dvojezičnimi govorcev. W. Baker in Trofimovich (2005) sta pri angleško in korejsko govorečih ugotovila, da na samoglasnike J2 poznih dvojezičnih govorcev vpliva sistem J1, medtem ko je pri zgodnjih dvojezičnih govorcev vpliv dvosmeren. Chen (2007) je prav tako odkril vpliv J1 na kvaliteto samoglasnikov pri mandarinsko govorečih Kitajcih, ki so se učili španščine. Willis (2005) je v študiji jugozahodnih španskih govorcev pokazal pokrajinsko samoglasniško varianto v jezikovnem stiku.

Sklenemo lahko, da imajo tržaške govorce samostojen in enoten samoglasniški sistem, ki je v nekaterih potezah podoben sistemu prvega jezika, v nekaterih pa sistemu drugega. Na razlike v formantih tržaških govork glede na govorce iz Slovenije vsekakor vpliva primorsko narečje. Odstopanja niso »motnja«, temveč posledica sociokulturnih in jezikovnosistemskih razlogov, tj. sistemskih razlik in prekrivanj med izvorno in tipološko nesorodnima jezikoma oz. specifičnost tržaškega govora.

Naša študija je primer raziskovanja jezikov v stiku pri slovenskih govorcev, a ima zaradi omejenega govornega gradiva ter majhnega vzorca slabo moč posploševanja, vendar kaže na določene značilnosti večjezičnih govorcev, med drugim tudi potrjuje izsledke avtorjev (npr. Ramon - Casas idr. 2009), da dvojezične govorcev ne razlikujejo dveh samoglasniških sistemov.

Literatura

- Abutalebi, Jubin, Green, David W., 2007: Bilingual language production: The neurocognition of language representation and control. *Journal of Neurolinguistics* 20. 242–275.
- Baker, Wendy, 2005: *Age-related differences in L2 phonological learning: Comparing segmentals and suprasegmentals*. International Symposium on Bilingualism 5 (ISB5). Barcelona, Spain.
- Baker, Wendy, Trofimovich, Pavel, 2005: Interaction of native-and second-language vowel system(s) in early and late bilinguals. *Language and speech* 48/1. 1–27.
- Bialystok, Ellen, 2010: Global-local and trail-making tasks by monolingual and bilingual children: Beyond inhibition. *Developmental Psychology* 46. 93–105.

- Bialystok, Ellen, Luk, Gigi, Peets, Kathleen P., Yang, Sujin, 2010: Receptive vocabulary differences in monolingual and bilingual children. *Biling (Camb Engl)* 13/4. 525–531.
- Boberg, Charles, 2000: Geolinguistic diffusion and the U.S.-Canada border. *Language Variation and Change* 12. 1–24.
- Chen, Yudong, 2007: *A Comparison of Spanish Produced by Chinese L2 Learners and Native Speakers - an Acoustic Phonetics Approach*. ProQuest.
- Cieri, Christopher, 2005: *Modeling phonological variation in multidialectal Italy*. Doctoral dissertation. University of Pennsylvania.
- Costa, Albert, Santesteban, Mikel, 2004: Lexical access in bilingual speech production: Evidence from language switching in highly proficient bilinguals and L2 learners. *Journal of Memory and Language* 50. 491–511.
- Deshaies - Lafontaine, Denise, 1974: *A socio-phonetic study of a Québec French community: Trois-Rivières*. Doctoral dissertation. London: University College.
- Faber, Alice, Di Paolo, Mariana, 1995: The discriminability of nearly merged sounds. *Language Variation and Change* 7/1. 35–78.
- Fabiano - Smith, Leah, Barlow, Jessica A.: 2010: Interaction in Bilingual Phonological Acquisition: Evidence from Phonetic Inventories. *International Journal Bilingual Education and Bilingualism* 13/1. 81–97.
- Foulkes, Paul, Scobbie, James M., Watt, Dominic, 2010: Sociophonetics. Hardcastle, William J., Laver, John, Gibbon, Fiona, E. (ur.): *The Handbook of Phonetic Sciences, Second Edition*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Francis, Norbert, 1999: Bilingualism, writing, and metalinguistic awareness: Oral-literate interactions between first and second languages. *Applied Psycholinguistics* 20/4. 533–561.
- Gordon, Matthew, Munro, Pamela, Ladefoged, Peter, 2000: Some phonetic structures of Chickasaw. *Anthropological Linguistics* 42. 366–400.
- Hočvar - Boltežar, Irena, Boltežar, Miha, Žargi, Miha, 2008: The influence of cochlear implantation on vowel articulation. *Wiener klinische Wochenschrift* 120/7–8. 228–233.
- Jaciewicz, Ewa, Fox, Robert Allan, Salmons, Joseph, 2007: Vowel space areas across dialects and gender. *Proceedings of the 16th International Congress of Phonetic Sciences*. Saarbrücken. 1465–1468.
- Jurgec, Peter, 2005a: Položaj v besedi in formantne frekvence samoglasnikov (standardne slovenščine): I. Naglašeni samoglasniki. *Jezikoslovni zapisi* 11/1. 87–95.
- Jurgec, Peter, 2005b: Formant frequencies of standard Slovene vowels. *Govor* 22/2. 127–144.
- Jurgec, Peter, 2006: O nenaglašanih /e/ in /o/ v standardni slovenščini. *Slavistična revija* 54/2. 173–185.
- Khattab, Ghada, 2007: Variation in vowel production by English-Arabic bilinguals. Cole, Jennifer, Hualde, José (ur.): *Laboratory Phonology IX*. Berlin: Mouton. 383–409.
- Kovács, Ágnes Melinda, Mehler, Jacques, 2009: Flexible learning of multiple speech structures in bilingual infants. *Science* 325 (5940). 611–612.
- Kovelman, Ioulia, Baker, Stephanie, Pettito, Laura - Ann, 2008: Bilingual and monolingual brains compared: a functional magnetic resonance imaging investigation of syntactic processing and a possible “neural signature” of bilingualism. *Cognitive Neuroscience* 20/1: 153–169.
- Kuhl, Patricia, 2004: Early language acquisition: cracking the speech code. *Nature Reviews Neuroscience* 5. 831–843.
- Labov, William: 1963: The social motivation of a sound change. *Word* 19. 273–309.

- Labov, William, Cohen, Paul, Robins, Clarence, Lewis, John, 1968: *A Study of the Non-standard English of Negro and Puerto Rican Speakers in New York City*. New York: Columbia University Press.
- Labov, William, Yaeger, Malcah, Steiner, Richard, 1972: *A Quantitative Study of Sound Change in Progress*. Philadelphia: US Regional Survey.
- Labov, William, Karan, Mark, Miller, Corey, 1991: Near mergers and the suspension of phonemic contrast. *Language Variation and Change* 3. 33–74.
- Labov, William, Baanowski, Maciej, 2006: 50 msec. *Language Variation and Change* 18. 223–240.
- Lenčec, Rado, 1966: *The verb pattern of contemporary standard Slovene: with an Attempt at a generative description of the Slovene verb by Horace G. Lunt*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- llamas, Carmen, 2007: “A place between places”: language and identities in a border town. *Language in Society* 36/4. 579–604.
- Majors, Tivoli, 2005: Low back vowel merger in missouri speech: acoustic description and explanation. *American Speech* 80. 165–79.
- Martinet, André. 1955: *Économie des changements phonétiques*. Bern: Francke.
- Mihelič, France, Gros, Jerneja, Dobrišek, Simon, Žibert, Janez, Pavešič, Nikola, 2003: Spoken Language Resources at LUKS of the University of Ljubljana. *International Journal Of Speech Technology* 6. 221–232. Kluwer Academic Publishers.
- Munson, Benjamin, Jefferson, S. V., McDonald, Elisabeth C., 2006: The influence of perceived sexual orientation on fricative identification. *Journal of the Acoustical Society of America* 119. 2427–2437.
- Munson, Benjamin, 2007: The acoustic correlates of perceived sexual orientation, perceived masculinity, and perceived femininity. *Language and Speech* 50. 125–142.
- Ozbič, Martina, 2007: Primerjalna analiza faktorjev latentnega prostora govora gluhih oseb s funkcijami glasu in govora Mednarodne klasifikacije funkcioniranja, zmanjšane zmožnosti, invalidnosti in zdravja. *Defektologija slovenica* 15/1. 23–41.
- Petek, Bojan, Šuštaršič Rastislav, Komar Smiljana, 1996: *An Acoustic Analysis Of Contemporary Vowels Of The Standard Slovenian Language*. ICSLP ,96: Fourth International Conference of Spoken Language Processing, Philadelphia, PSA, USA.
- Perani, Daniela, Abutalebi, Jubin, 2015: Bilingualism, dementia, cognitive and neural reserve. *Current Opinion in Neurology* 28/6, 618–625.
- Peterson, Gordon E., Barney, Harold L., 1952: Control methods used in a study of the vowels. *Journal of the Acoustical Society of America* 24. 175–184.
- Pierrehumbert, Janet B., Bent, Tessa, Munson, Benjamin, Bradlow, Ann, R., Bailey, J. Michael, 2004: The influence of sexual orientation on vowel production. *Journal of the Acoustical Society of America*, 116, 1905–1908.
- Pogorelec, Breda, 1990: Sociolingvistični problemi slovenske etnične skupnosti v Italiji. – Spinozzi Monai, Liliana (ur.): *Aspetti metodologici e teorici nello studio del plurilinguismo nei territori dell'Alpe-Adria*. Udine: Consorzio per la costituzione e lo sviluppo degli insegnamenti universitari. 179–193.
- Ramon - Casas, Marta, Swingley, Daniel, Sebastián - Gallés, Núria, 2009: Vowel Categorization During Word Recognition in Bilingual Toddlers. *Cognitive Psychology* 59. 96–121.
- Rodriguez - Fornells, Antoni, Rotte, Michael, Heinze, Hans - Jochen, Nösselt Tömme, Münte, Thomas F., 2002: Brain potential and functional MRI evidence for how to handle two languages with one brain. *Nature* 415. 1026–1029.

- Ryan, Camille, 2013: *Language use in the United States*. American Community Survey Reports. Washington, DC: US Census Bureau. <<https://www.census.gov/prod/2013pubs/acs-22.pdf>>. (Dostop 28. 4. 2017.)
- Sorace, Antonella, 2011: Pining down the concept of »interface« in bilingualism. *Linguistic Approaches to bilingualism* 1/1. 1–33.
- Srebot - Rejec, Tatjana, 1988a: *Word accent and vowel duration in standard Slovene: an acoustic and linguistic investigation*. München: Sagner.
- Srebot - Rejec, Tatjana, 1988/89: Kakovost slovenskih in angleških samoglasnikov. *Jezik in slovstvo* 3. 57–64.
- Srebot - Rejec, Tatjana, 1998: O slovenskih samoglasniških sestavih zadnjih 45 let. *Slavistična revija* 46/4. 339–346.
- Stuart - Smith, Jane, 2007b: Empirical evidence for gendered speech production: /s/ in Glaswegian. Cole, Jennifer, Hualde, José (ur.): *Laboratory Phonology IX*. Berlin: Mouton. 65–86.
- Thomas, Erik R., 2001: *An Acoustic Analysis of Vowel Variation in New World. English*. Publication of the American Dialect Society 85. Durham, NC: Duke University Press.
- Thomas Erik R., 2011: *Sociophonetics: An introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Tivadar, Hotimir, 2004: Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku, *Slavistična revija* 52. 31–48.
- Tivadar, Hotimir, 2008: Vprašljivost nekaterih „večnih resnic“ v govorjenem knjižnem jeziku – na primeru samoglasnikov. *Acta Universitatis Carolinae, Philologica, Phonetica Pragensia* 11. 59–74.
- Tivadar, Hotimir, 2010: Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija* 58/1. 105–116.
- Tivadar, Hotimir, 2012: Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom v preteklost. *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede* 60/4, str. 587–601.
- Toporišič, Jože, 1971: *Formanti slovenskega knjižnega jezika*. Rokopis, Narodno univerzitetna knjižnica.
- Toporišič, Jože, 1975: Formanti slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 23/2. 153–196.
- Tucker, G. Richard, 2003: A global perspective on bilingualism and bilingual education. Paulston, Christina B., Tucker, G. Richard (ur.): *Sociolinguistics: the essential readings*. Malden, MA: The MIT Press. 332–340.
- Vaid, Jyotsna, Hull, Rachell, 2002: Re-envisioning the bilingual brain using functional neuroimaging: Methodological and interpretive issues. Fabbro, Franco (ur.): *Advances in the neurolinguistics of bilingualism: Essays in honor of Michel Paradis*. Udine Forum: Udine University Press. 315–355.
- Vihman, Marilyn M., 1996: *Phonological Development: The Origins of Language in the Child*. Oxford: Blackwell.
- Weinreich, Uriel, 1968: *Languages in contact*. Paris: Mouton, Le Hague.
- Willis, Erik, W., 2005: Tonal levels in Puebla Mexico Spanish declaratives and absolute interrogatives. Randall, Gess, in Rubin, Ed (ur.): *Theoretical and experimental approaches to Roman linguistics*. Amsterdam: John Benjamins. 351–363.
- Woumans, Evy, Santens, Patrick, Sieben, Anne, Versijpt, Jan, Duyck, Wouter, 2015: Bilingualism delays clinical manifestation of Alzheimer's disease. *Bilingualism: Language and Cognition* 18/3. 568–574.

POLGLASNIK V SLOVENSKEM SPONTANEM GOVORU PREBIVALCEV OBALE

Prispevek predstavlja rezultate instrumentalne analize polglasnika v spontanem govoru obalnih govorcev. Meritve polglasnika so primerjane z meritvami samoglasniškega sistema slovenščine v zamejstvu in italijanščine (saj so to ozemeljsko najbližje meritve) ter z meritvami samoglasniškega sistema standardne slovenščine. Že rezultati perceptivnih analiz za samoglasniški sistem obalnega govora nakazujejo, da se predvideni polglasnik v govoru obalnih govorcev ne uresničuje v vseh kategorijah enako in da lahko variira tudi pri istem govorcju. Zato smo posebej analizirali izgovor posameznih govorcev in izgovor glede na kategorije pojavljanja polglasnika po Slovenskem pravopisu (2001), Slovenski slovnici (2000) in Slovenski zborni izreki (2003).

Ključne besede: spontani govor, sredinski glasovi, polglasnik, Obala, instrumentalna analiza

1 Uvod

Namen članka je poskušati ugotoviti, ali in v čem se polglasnik, ki ga v spontanem govoru izgovarjajo prebivalci Obale, razlikuje od izgovora polglasnika v raziskavah slovenskih jezikoslovcev, ki obravnavajo pretežno govor iz osrednje Slovenije in v slovenskem zamejstvu. V ta namen smo v korpusu spontanega govora analizirali polglasnike in meritve primerjali z že obstoječimi meritvami slovenskega samoglasniškega sistema. Prve ugotovitve nakazujejo na precej neenoten izgovor, saj lahko nastajajo velike razlike v formantnih vrednostih, ki kažejo na različen položaj jezika pri tvorbi polglasnika v določenih kategorijah, in sicer tako pri posameznem govorcju kot tudi glede na analizirane kategorije.

2 Polglasnik v slovenskem standardnem¹ jeziku

Samoglasniški sistem slovenskega standardnega jezika sestavlja osem samoglasnikov – a, široka e in o, ozka e in o, i, u ter polglasnik (Toporišič 2000, Tivadar 2010), Jurgec (2011) pa pri govorcih iz Ljubljane ugotavlja še deveti samoglasnik – srednji nizki a [ʌ]. Toporišič (2000) za izgovor sredinskih glasov ugotavlja, da so z njimi velike težave. V tem prispevku se bomo omejili na polglasnik, za katerega Toporišič meni, da ga »eni /.../ izgovarjajo na mestih, kjer v knjižnem jeziku ni običajen« (Toporišič 1978: 69), kar je deloma značilno tudi za primorske narečne govore.

Toporišič (1975: 13) ugotavlja, da »je/ o formantih slovenskega knjižnega jezika /.../ doslej bolj malo znanega.« Navaja študijo Ilse Lehiste, ki je za polglasnik izmerila vrednosti 450–750 Hz za F1 in 1500–2200 Hz za F2. Toporišič študiji očita, da meritve niso primerne »za zanesljivo sklepanje o slovenskem knjižnem jeziku«, ker je v meritve vključena samo ena izgovarjalka in ker prihaja z obrobja slovenskega jezikovnega območja (Toporišič 1975: 13). V njegovih meritvah pa sodeluje sedem (moških) govorcev pretežno iz osrednjeslovenskega govornega področja, ki besedila berejo (Toporišič 1975: 155–156). Povprečki formantov za polglasnik so 539 Hz za F1 in 1376 Hz za F2 (Toporišič 1975: 193).

Po Petku, Šuštaršiču in Komarjevi (1996) so značilnosti slovenskega samoglasniškega sistema naslednje: samoglasniki so lahko dolgi in kratki (a, i, u), dolgi (oba e-ja, oba o-ja) ali kratki (široka e, o in polglasnik); samoglasniki pa so lahko naglašeni in nenaglašeni. Po njihovih meritvah (v katerih so sodelovali samo trije govorci) so vrednosti polglasnika 456 Hz za F1, 1370 Hz za F2 in 2121 Hz za F3. Polglasnik je vedno kratek, naglas pa na dolžino nima vpliva (Petek, Šuštaršič, Komar 1996: 767–768).

Jurgec (2006) primerja povprečja formantov pri tonemskih in netonemskih govorcih. Pri netonemskih govorcih, kamor spada tudi govor na Slovenski obali, znaša F1 za akutirani polglasnik 502 Hz, za cirkumfektirani pa 497 Hz; F2 za akutirani polglasnik znaša 1378 Hz, za cirkumfektirani pa 1361 Hz (Jurgec 2006: 107). Do podobnih rezultatov meritev pride tudi v raziskavi o natančnosti odčitavanja formantov pri digitalnem spektrografiranju na podlagi LPC-analize (Jurgec 2004: 37), in sicer je F1 pri polglasniku 491 Hz, F2 pa 1230 Hz. »Povprečja meritve formantov so deloma primerljiva z dosedanjimi za slovenščino /.../, preseneča pa (pre)nizek F2 pri

¹ Standardni jezik lahko razumemo na dva načina – kot jezik določene kakovosti, ki jo je treba doseči (standard kot merilo), ali najbolj običajna, splošno uveljavljena različica jezika (standard kot običajnost). Za standardni jezik v prvem pomenu je v slovenskem jezikoslovju pogostejše uporabljen izraz knjižni jezik, pri korpusno usmerjenih slovenskih jezikoslovcih pa prihaja do združevanja obeh pomenov – na podlagi najbolj razširjene rabe (standard kot običajnost) naj bi se posplošilo določeno pravilo in povzdignilo v kakovostno normo (standard kot merilo) (Skubic 2001: 209–210). Za standardni slovenski jezik velja govorcev iz osrednjih področij in za (relativno) formalni govor, ki ima to prednost, da je trditve o njem mogoče tudi izmeriti oz. preveriti (Jurgec 2011: 246–247). V tem prispevku standardni jezik razumemo kot jezik govorcev osrednjeslovenskega področja, ki je opisan in normiran v jezikovnih priročnikih.

/ʔə/, kar je tudi v zvezi z dejstvom, da so bili izbrani primeri iz t. i. obstojne zveze /əɾ/, saj ustreznih drugih primerov v standardni slovenščini ni« (Jurgec 2004: 36).

Tivadar meni, da je »povezanost slovenskega fonetičnega (tudi novejšega) raziskovanja z govorom posameznega oz. posameznih jezikoslovcev in očitno tudi s subjektivnim predvidevanjem, kakšen naj bi (knjižni) govor bil. /.../ Fonetično relevantni podatki morajo biti pridobljeni na podlagi realnega gradiva s pomočjo instrumentalne oz. perceptive analize na zadostnem številu primerov« (Tivadar 2010: 106). Po njegovih meritvah, v katerih gre za enakovredno zastopnost moških (3) in ženskih govorcev² (4), ki sicer prihajajo iz različnih krajev Slovenije, a delajo in živijo v Ljubljani, so povprečja polglasnika pri ženskah 534 (+/- 107) Hz za F1 in 1547 (+/- 183) Hz za F2, pri moških pa 432 (+/- 70) Hz za F1 in 1389 (+/- 169) Hz za F2 (Tivadar 2010: 113).

Tivadarjeva (2004) instrumentalna analiza poleg trajanja samoglasnikov zajame tudi njihovo kakovost, v njej avtor povzema končne povprečke samoglasniških formantov po Toporišiču (1978: 138) in Srebot Rejec (1988/89: 59), ki so za polglasnik: F1 = 539 Hz, F2 = 1376 Hz. Vrednoti pa tudi meritve Petka, Šuštaršiča in Komarjeve (1996: 134); po njihovih meritvah so vrednosti za polglasnik: 456 Hz za F1 in 1370 Hz za F2, pomanjkljivosti raziskave pa so malo govorcev (samo trije), besedila niso natančneje predstavljena, meritve se naslanjajo na Srebot Rejec (1988) in Bezlaja (1939). Tivadarjeve meritve (2004, 2010) ne odstopajo bistveno od že znanega samoglasniškega trikotnika, izjeme so le v primerjavi s Toporišičevimi formantnimi vrednostmi, in sicer je F1 nižji pri polglasniku, F1 in F2 pa pri i, širokem in ozkem e ter u (Tivadar 2004: 40–42), nenaglašeni samoglasniki /e/, /a/ in /i/ pa so kakovostno različni od naglašanih in tvorijo samostojen trikotnik (Tivadar 2010: 112).

Martina Ozbič v svojih raziskavah (1998a, 1998b, 1998c) primerja samoglasniške sisteme ženskih govork iz osrednje Slovenije (»Ljubljančanke, zgornje Dolenjke in spodnje Štajerke brez očitne narečne obarvanosti« (Ozbič 1998c: 125)) in dvojezičnih zamejskih govork iz Trsta, pri katerih je analizirala slovenski in italijanski samoglasniški sistem. Ugotavlja, da si »d/vojezični govorec /.../ v bistvu izgradi svoj poseben artikulacijski vzorec« (Ozbič 1998b: 41), je pa samoglasniški sistem zamejskih Slovencev kljub zelo močnemu vplivu italijanskega samoglasniškega sistema (nabora samoglasnikov tržaških Slovencev in Italijanov sta si bolj podobna kot nabora samoglasnikov tržaških Slovencev in Slovencev, živčevih v matični državi) zelo avtohton. Ker je v pričujočem prispevku analiziran polglasnik, povzemamo ugotovitve le za polglasnik: italijanski tržaški govor je brez polglasnika, polglasnik in široki o pa sta enaka v sistemu osrednjeslovenskih in slovenskih zamejskih govork. Izmerjene polglasniške vrednosti za osrednjeslovenski govor so: 566,55 Hz za F1 in 1402,18 Hz za F2; izmerjene polglasniške vrednosti v slovenskem zamejskem/tržaškem govoru pa so: 563,73 Hz za F1 in 1503,47 Hz za F2 (Ozbič 1998b: 37–38). »Skratka, tržaški Slovenci imajo z matičnimi Slovenci skupne le samoglasnike

² Kriteriji za izbiro govorcev so tu jasno opredeljeni (Tivadar 2010: 109), pri drugih raziskovalcih pa le-ti niso vedno tako natančni (gl. Tivadar 2012: 592–593).

široki o, polglasnik (ki ga v italijanskem samoglasniškem sistemu ni, dodala J. V.), naglašeni in nenaglašeni a« (Ozbič 1998b: 47). V raziskavi ni uporabljen spontani, pač pa brani govor, saj je avtorica želela, da so fonemi v enakem fonetskem okolju v vseh primerjanih jezikih.

3 Polglasnik v obalnem³ govoru

Tivadar (2012: 593, 594) meni, da je »/s/ stališča sodobne slovenščine /.../ vprašljiva vnaprejšnja izločevalnost zaradi porekla govorca. Izvor govorca postane relevantnejši pri razlagi določenih fonetičnih značilnosti, ki jih – poleg instrumentalnih analiz – perceptivno preverimo na večjem številu govorcev namesto na osnovi lastnega občutka.«

Obalni govor je bil doslej razisk(ov)an v diplomskih delih študentov Oddelka za slovenistiko Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem Mateja Arha in Nike Pavletić ter v delih avtorice prispevka (Volk 2011, 2012a, 2012b o intonaciji, Volk 2015 o sredinskih glasovih). Arh (2014) raziskuje medijski govor, natančneje govor na Radiu Capris. Ta lokalni radio se osredotoča predvsem na območne dogodke in lokalne probleme, za pritegnitev večjega števila poslušalcev in za večjo atraktivnost pa uporablja tudi krajevni govor. V diplomskem delu je raziskan brani govorjeni jezik šestih voditeljev, vsi prihajajo z obalnega območja. Prebrali so izmišljeno novico (gl. Arh 2014: Priloga 1), ki je vsebovala 54 polglasnikov. Voditelji se na branje besedila niso mogli pripravljati, saj so ga dobili šele tik pred pričetkom snemanja, poleg tega jim ni bilo vnaprej razloženo, da je namen raziskave preverjanje izgovora polglasnika, zato na to niso bili pozorni (Arh 2014: 13). Polglasniki so bili analizirani po kategorijah v Slovenski zborni izreki (Šeruga Prek, Antončič 2003: 71–82). Najpogosteje je bil polglasnik izgovorjen v prevzetih besedah (95,8 % primerov), sledijo besede, v katerih polglasnik pri pregibanju izginja (72,22 % primerov), v besedah s korenskim polglasnikom in v sklopu nezvočnik + zvočnik na koncu besede pa je bil izgovorjen v 66,6 % primerov. V ostalih kategorijah je polglasnika bistveno manj – 22,4 % v priponah in 33,3 % v sklopu zvočnik + zvočnik. Analiza po govorcih je pokazala, da »najslabši« govorec polglasnik izgovarja le v dobrih 31 % primerov, v vseh ostalih besedah izgovarja e. »Najboljša« govorca sta polglasnik izgovorila v dobrih 51 oz. 53 % besed. Pri ostalih govorcih se izgovor polglasnika giblje med 40 in 46 % analiziranih besed (Arh 2014: 23–25).

³ Kot obalni govor pojmujeemo socialno zvrst pokrajinski pogovorni jezik, kot se govori na Primorskem, natančneje v večjih obalnih mestih in okolici, npr. Koper, Izola, Piran (večina govorcev, ki sodelujejo v posnetih pogovorih, prihaja iz Kopra in Izole). »Pogovorni jezik /.../ v določenih govornih okoljih lahko nastaja tudi s sovplivanjem več narečij oziroma govorov /.../« (Škofic-Guzej 1994: 571), kar nedvomno velja za pogovorni jezik Obale, saj sta na tem območju v neposrednem stiku slovenski in italijanski jezik, ki sta tudi uradna jezika.

Pavletić (2015: 13) po ocenah in meritvah F1 in F2 ugotavlja, da sta ozka e in o v izolskem govoru širša od knjižnih ozkih e-jev in o-jev, morda celo od širokih e-jev in o-jev. Za podkrepitev teze pa so potrebne dodatne meritve.

4 Polglasnik v italijanskem jeziku

Canepari (2005: 125) v moderni italijanščini ločuje sedem samoglasnikov, med njimi ni polglasnika. Ravno tako polglasnika ni v opisu tržaškega samoglasniškega sistema (Canepari 2003: 265); zanimivo pa je, da polglasnika ne predvideva niti v opisu slovenskega samoglasniškega sistema (Canepari 2005: 202, 204). Roseano za pokrajinski govor v Furlaniji - Julijski krajini, ki na vzhodu meji na slovenske govore (včasih pa se je govoril tudi v Miljah in Trstu), ugotavlja, da se v besedah, ki vsebujejo naglašeni samoglasnik in r, izgovori dolgi samoglasnik (Roseano 2010 v Carrozzo 2008a: 16, 25).

5 Instrumentalna analiza polglasnika v spontanem govoru obalnih govorcev

Instrumentalne analize polglasnika se naslanjajo na perceptivno analizo v Volk (2015: 821–823). Korpus, v okviru katerega je nastalo gradivo za analizo, je natančneje predstavljen v Volk 2012b. V pogovorih gre za formalni zasebni govorni položaj, pogovor med agenti v turističnih agencijah in (potencialnimi) strankami. V primerjavi s Tivadarjevo raziskavo, kjer »je šlo za čim bolj normativno knjižno izreko – za branje –, kar naj bi bil tisti največji ‘posnetek’ oz. približek knjižni kodifikaciji« (Tivadar 2004: 37) in pretežno brani govor (govor napovedovalcev nacionalnega radia) oziroma za realni knjižni govor, ki je medijsko prepoznaven in vpliven, a nebran (gre za posnetke 17 televizijskih in 12 radijskih oddaj, v katerih so sodelovali govorniki, ki so medijsko in družbeno najbolj vplivni) (Tivadar 2010: 107–109), nas zanima realizacija na določenem geografskem področju v spontanem govoru. Govorniki pred snemanjem pogovorov niso bili seznanjeni s tem, kaj želimo z raziskavo analizirati, zato tudi niso bili pozorni na izgovor. Priporočili smo jim le, naj govorijo čim bolj sproščeno oz. tako, kot govorijo v vsakodnevni uradni komunikaciji, torej v (pokrajinskem) pogovornem jeziku.

Meritve polglasnikov so najprej analizirane glede na posameznega govornika, saj lahko izgovor variira glede na posamezno besedo, govornika ali pokrajinsko različico govora (Canepari 1980, Ozbič 1998c, Volk 2015) oz. v formantnih frekvencah (Jurgec 2006, Tivadar 2010); ker so ženski glasovi v povprečju višji od moških, je smiselna delitev tudi glede na spol. Sledijo analize polglasnikov glede na kategorije, v katerih se pojavlja polglasnik po Toporišiču (2000), Slovenskem pravopisu (2001) ter C. Šeruga Prek in E. Antončič (2003).

Meritve so bile izvedene s programom za računalniško označevanje in analizo govora Praat (Boersma, Weenink 2017). Označevanje predvidenih polglasnikov je bilo ročno. Za vsak predviden polglasnik smo beležili F1 in F2, ostalih formantnih

frekvenc nismo beležili, nanje namreč običajno lažje vplivajo npr. individualne značilnosti govorca (Jurgec 2006: 15). Nato smo izračunali razmerje med F1 in F2, saj so »absolutne vrednosti (fonemov) namreč pregraba oblika določevanja fonemov, pa tudi zelo variabilna. Formanti so namreč odvisni od osnovnega tona, od spola govorca, od inherentne frekvence vokala, pozicije v besedi, stavku« (Ozbič 1998c: 125). Meje samoglasnika smo določali s pomočjo oscilograma in sonograma, preverjali in določali smo jih z večkratnim poslušanjem.

5.1 Analiza glede na govorca

Analiza je zajela govor 15 oseb, 4 osebe so bile moškega spola (A3, S4, S7, S8), 11 pa ženskega (A1, A2, A4, A5, S1, S2, S3, S5, S6, S9, S10). Vse osebe stanujejo v enem od obalnih mest ali v zaledju (v občinah Izola, Ankaran ali Koper), večina jih je tam tudi rojena, izjema je oseba A2, ki je priseljena iz osrednje Slovenije. Večina (12) govorcev je dvojezičnih, govorijo slovenski in italijanski jezik, italijanščine so se naučili iz risank, popevk, pravljic ipd., torej še pred formalnim izobraževanjem v osnovni ali srednji šoli. Ostali trije govorci so enojezični govorci slovenskega jezika. Največ govorcev (10) je starih med 30 in 44 let, 4 med 15 in 29 let in eden nad 45 let. Zaradi varovanja osebnih podatkov so govorci označeni s črkami in številkami, in sicer agenti v turističnih agencijah z oznakami A1–A5, stranke, ki so klicale v turistične agencije, pa z oznakami S1–S10. V 12 posnetkih smo za analizo uporabili 133 primerov. Izločili smo primere, pri katerih je analiza onemogočena zaradi prekrivnega govora, slabše kakovosti posnetka, šumov v ozadju ali zaradi reduciranega izgovora (npr. *konec* za *konec*, *sendeset* za *sedemdeset* ...).

govorec*	povprečne vrednosti F1 za polglasnik	povprečne vrednosti F2 za polglasnik	povprečne vrednosti F2-F1 za polglasnik
A1	571	1336	765
A5	554	1012	458
S1	612	1488	876
S2	751	1457	706
S3	533	1392	859
S5	521	1222	700
S6	597	1448	851
S9	614	1541	927
S10	544	1491	947
skupno	588,5	1376,33	787,83

Tabela 1: Povprečne vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik pri ženskih govorkah.

* Pri govorki A4 ni polglasnika v tem položaju.

govorec*	povprečne vrednosti F1 za polglasnik	povprečne vrednosti F2 za polglasnik	povprečne vrednosti F2-F1 za polglasnik
A3	446	1269	823
S4	538	1132	594
S7	586	1231	645
skupno	523,33	1210,6	687,27

Tabela 2: Povprečne vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik pri moških govorcih.

* Pri govorcu S8 ni polglasnika v tem položaju.

Po perceptivnih analizah (Volk 2015: 821–823) se polglasnik najbolj dosledno izgovarja v *položaju ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje*, v istem položaju (z izjemo besede *dežek*) polglasnike »iz t. i. obstojne zveze /ər/, saj drugih ustreznih primerov v standardni slovenščini ni – velika večina jih je namreč variantnih po mestu naglasa ali se izgovarjajo z /ε/« meri tudi Jurgec (2004: 35–36). Zato smo za te položaje izmerili F1 in F2 ter izračunali razmerje F2-F1 za vsakega govorca posebej ločeno po spolu. Podatki o povprečnih vrednostih F1 in F2 ter razmerja F2-F1 so zbrani v tabeli 1 za ženske govorce in v tabeli 2 za moške govorce.

5.2 Analiza glede na kategorije predvidenega izgovora polglasnika po Slovenski slovnici in Slovenskem pravopisu, dopolnjeno po Slovenski zborni izreki

Toporišič (2000: 56–59) in Slovenski pravopis (2001: 81–86) polglasnik predvidevata pri naslednjih kategorijah:

1) v nekaterih korenih in morfemih, 2) pred končnico -ø nezložnih osnov, pri samostojnih nezložnih morfemih in kraticah iz samih soglasnikov, 3) pred r, ki ni ob samoglasniku (zapisuje se ga le pred končnim r), 4) pri priponah -c, -k, in -n, 5) v pedsamoglasniškem sklopu nezvočnik + zvočnik, ko polglasnik pride v položaju na koncu besede ali pred soglasnikom iste besede, 6) v sklopu dveh zvočnikov, ko polglasnik iz položaja pred samoglasnikom pride v položaj na koncu besede ali pred soglasnik, in 7) ki se ga v soglasniških sklopih ne piše ali pa ga v njem ni. Dopolnjeno po C. Šeruga Prek in E. Antončič (2003: 71–82) polglasnik analiziramo v naslednjih kategorijah: 1) v korenskih besedah, 2) ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje, 3) pred samostalniško pripono -k, 4) pred samostalniško pripono -c, 5) pred pridevniško pripono -k, 6) pred pridevniško pripono -n, 7) v sklopu zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom, in sicer a) v zaimku s pripono -en ter b) v pridevniku moškega spola v mestniku ednine, 8) v sklopu nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom, in sicer a) v samostalniku moškega spola v imenovalniku in enako glasečem se tožilniku ednine, b) v priponi -tev, c) v priponi -elj ter č) ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem, 9) v tvorjenkah s

sklopom nezvočnik + zvočnik, in sicer posebej pri a) tvorjenkah s števnikom osem ter b) tvorjenkah s števnikom sedem, in 10) v prevzetih besedah.

Za vsakega govorca smo glede na analizirane kategorije izdelali tabelo (tabele 3–16) s primeri besed, v katerih je v standardni slovenščini predviden izgovor polglasnika, ter vrednostmi F1, F2 in razmerja F2-F1. Meritve smo primerjali s povprečno vrednostjo F1 in F2 govorca, izjemoma smo za povprečje upoštevali skupno povprečje vseh ženskih oz. moških govorcev, če pri govorcu ni polglasnika v položaju ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje.

5.2.1 *Govorec A1* je ženskega spola, povprečne vrednosti polglasnika v njenem govoru so 571 Hz za F1 in 1336 Hz za F2. Povprečna vrednost F1 je najbližja povprečni vrednosti M. Ozbič za slovenski zamejski govor (563,73 Hz). F1 najbolj odstopa od povprečne vrednosti v *položaju ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem* – enkrat je v besedi *dober* (beseda je izgovorjena dvakrat) F1 430 Hz, kar je blizu meritvam ozkega e-ja pri M. Ozbič za osrednjeslovenski govor (422,55 Hz) in Tivadarja (429 Hz), torej je polglasnik izgovorjen višje v ustni votlini. V *tvorjenki s sklopom nezvočnik + zvočnik*, besedi osemnajstih, pa je F1 kar 702, v meritvah M. Ozbič za slovenski zamejski govor je ta vrednost blizu F1 širokega e-ja (713,07 Hz) oziroma govorec A1 v tem položaju polglasnik izgovori nižje.

Povprečna vrednost F2 je podobna kot pri Toporišiču (1376 Hz), Jurgcu (za akutirane polglasnike 1378 Hz) ter Petku, Šuštaršiču in Komarjevi (1370 Hz). Večina F2 ne glede na analizirane kategorije je nižjih od povprečja, kar kaže na izgovor bolj zadaj v ustni votlini, najnižji je v *tvorjenki s sklopom nezvočnik + zvočnik*, v besedi *sedeminosemdeset*, kjer je 906 Hz. F2 je višji v *položaju ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje* (četrti (1586 Hz), četrtega (1421 Hz)), in *pred samostalniško pripono -k* (1650 Hz), torej je izgovorjen bolj spredaj v ustni votlini.

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
korenski polglasnik	čem	463	1076	613	
	sem (4) ⁴	570	1210	640	
	zraven	647	1334	687	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	četrtga (2)	555,5	1421	865,5	
	četrti	629	1586	957	
	odprla	561	1146	585	
	prvi	562	1160	598	
	grških	509	1223	714	
	Krku	667	1159	492	
	z zajtrkom	527	1577	1050	
pred samostalniško pripono -k	ponedeljek	496	1650	1154	
sklop zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	zaimек s pripono -en	kakšen	656	1331	675
	priidevnik v M ed.	v glavnem	514	1157	643
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	samostalnik m. sp. v I (T) ed.	teden	534	1089	555
pripona -tev	nastanitev	581	1582	1001	
	nočitev (2)	450	1322	872	
ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	center (2)	522	1487,5	965,5	
	dober (2)	476	1388,5	912,5	
tvorjenke s sklopom nezvočnik + zvočnik					
tvorjenke s števnikom 8	osemnajstih	702	1284	582	
	sedeminosemdeset	527	906	379	
	petinosemdeset	540	1031	491	
	štiristo devetinosemdeset	461	1695	1234	
tvorjenke s števnikom 7	sedemindvajsetega	530	1288	758	
	sedeminosemdeset	470	1051	581	

Tabela 3: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu A1.⁴

5.2.2 *Govorec A3* je moški, povprečna vrednost polglasnika v njegovem govoru je 446 Hz za F1 in 1269 Hz za F2, kar je najbližje meritvam Petka, Šuštaršiča in Komarjeve (456 Hz za F1 in 1370 Hz za F2). F1 najbolj odstopa *pred samostalniško pripono -c*, in sicer je v eni od meritev polglasnik v besedi konec 335 Hz, kar je blizu F1 ozkega e pri Jurgcu (343 Hz), Petku, Šuštaršiču in Komarjevi (387 Hz) ter Tivadarju (397 Hz), kar nakazuje na izgovor višje v ustni votlini. V *tvorjenki s sklopom nezvočnik + zvočnik*, osemindvajsetega, F1 meri 706 Hz, podobne so samo meritve M. Ozbič za zamejski izgovor širokega e-ja (713,07 Hz, naj pa poudarimo, da so to vrednosti za ženske govorke), polglasnik je torej izgovorjen nižje. Zelo nizka je vrednost F1 v kategoriji *ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje* v besedi držat (358 Hz), kar lahko razumemo, da gre za (umično)

⁴ Številka v oklepaju pomeni število ponovitev iste besede. V tem primeru so zapisane povprečne vrednosti.

naglašeni polglasnik, izgovorjen je višje. V isti kategoriji izstopa tudi izgovor besede Grčija (533 Hz), ko je polglasnik izgovorjen nižje. V *sklopu zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom*, v *zaimku s pripono -en*, kakšen, ki ga govorec izgovori dvakrat, je razlika med obema F1 102 Hz (v enem primeru je 422 Hz, v drugem primeru pa 524 Hz), torej je glede na povprečno vrednost enkrat izgovorjen višje, drugič pa nižje.

F2 močno odstopa v *tvorjenki s sklopom nezvočnik + zvočnik*, sedemindvajsetega, kjer meri 1644 Hz, podobno kot M. Ozbič izmeri za F2 a-ja v slovenskem zamejskem govoru (1516,80 Hz, a gre za ženske govorke).

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
korenski polglasnik	ven	563	1183	620	
	razen	404	1307	903	
	nisem	376	1182	806	
	sem	408	1221	813	
	mesecev	481	1399	918	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	Grčija	533	1392	859	
	prvi (2)	425	1212	787	
	grških (2)	415,5	1273,5	858	
	zvertali	435	1135	700	
	zajtrk	447	1336	889	
	držat	358	1404	1046	
pred samostalniško pripono -c	konec (2)	347,5	1481,5	1134	
pred samostalniško pripono -k	začetek	429	1344	915	
	povratek	473	1500	1027	
sklop zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	zaimek s pripono -en	kakšen (2)	473	1302	829
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	samostalnik m. sp. v I (T) ed.	teden	471	1392	858
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	center (3)	455	1408,3	953,3
		dober (6)	428,6	1243,3	814,7
		sicer	467	1517	1050
tvorjenke s sklopom nezvočnik + zvočnik					
tvorjenke s števnikom 8	osemindvajset osemindvajsetega osemsto (3)	440	1444	1004	
		706	1472	766	
		439,6	1284,6	845	
tvorjenke s števnikom 7	sedemindvajsetega sedemsto (2) sedemsto trideset	423	1644	1221	
		472	1468,5	996,5	
		454	1580	1126	
prevzete besede	Kopenhagen	417	1319	902	

Tabela 4: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu A3.

5.2.3 *Govorec A4* je ženskega spola. Ker v njenem govoru ni polglasnika v položaju ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje, kot povprečja upoštevamo skupna povprečja ženskih govork, torej 588,5 Hz za F1 in 1376,33 Hz za F2. F1 je nižji *pred samostalniško pripono -k*, meri 667 Hz, vrednost je najbližja vrednosti M. Ozbič za osrednjeslovenski govor (835,6 Hz), meritve pa kažejo na višji položaj jezika pri izgovoru.

V isti kategoriji, *pred samostalniško pripono -k*, izstopa tudi vrednost F2, ki je 1685 Hz in je višja tudi od meritev M. Ozbič za polglasnik v zamejskem govoru (1503,47), bliža se povprečni vrednosti širokega e-ja (1913,60 Hz), torej je polglasnik izgovorjen bolj spredaj v ustni votlini.

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
pred samostalniško pripono -k	trenutek	667	1685	1018	
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove					
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	dober	570	1235	665

Tabela 5: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu A4.

5.2.4 *Govorec A5* je ženskega spola, povprečna vrednost polglasnika v njenem govoru je 554 Hz za F1 in 1012 Hz za F2. Vrednost F1 izstopa *pred samostalniško pripono -k*, kjer meri 438 Hz in se bliža vrednosti ozkega e-ja v meritvah M. Ozbič za osrednjeslovenski govor (412,80 Hz), Tivadarja (429 in 443 Hz) in Toporišiča (451 Hz) oz. gre za višji položaj jezika pri izgovoru. V isti kategoriji, *pred samostalniško pripono -k*, izstopa tudi F2, ki meri 1470 Hz, polglasnik je izgovorjen bolj spredaj.

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	prvi	554	1012	458	
pred samostalniško pripono -k	trenutek	438	1470	1032	
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	dober	514	1196	682

Tabela 6: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu A5.

5.2.5 *Govorec S1* je ženska, v njenem govoru je povprečna vrednost polglasnika 612 Hz za F1 in 1488 Hz za F2. F1 je nižji *v korenskih polglasnikih*, sem (460 Hz) in čem (429 Hz), v primerjavi z meritvami M. Ozbič (414,93 Hz), Tivadarja (429 oz. 443 Hz) in Toporišiča (451 Hz) se približuje ozkemu e-ju oziroma je izgovorjen višje. Od povprečne vrednosti F2 precej odstopa *v korenskem polglasniku*, v primeru sem, kjer meri 1102, torej je glede na položaj v ustni votlini izgovorjen bolj zadaj. Bolj spredaj pa je izgovorjen *v sklopu nezvočnik + zvočnik na koncu osnove v priponi -tev*, kjer meri 1595 Hz.

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
korenski polglasnik	sem	460	1102	642	
	čem	429	1565	1136	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	četrtga	612	1488	876	
sklop zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	zaimek s pripono -en	kakšen	519	1437	918
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	dober	598	1437	839
	pripona -tev	namestitev	510	1388	878
		nastanitev	526	1595	1069

Tabela 7: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcju S1.

5.2.6 *Govorec S2* je ženska, povprečne vrednosti polglasnika so v njenem govoru 751 Hz za F1 in 1457 za F2. V *korenskem polglasniku* in *ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem*, so vrednosti F1 precej nižje; v besedi sem ustrezajo povprečju za vse ženske govorce in so podobne meritvam M. Ozbič za slovenski zamejski govor (563,73 Hz), Tivadarja (534 Hz) in Toporišiča (539 Hz).

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
korenski polglasnik	sem	577	1387	810	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	površno	751	1457	706	
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	dober	687	1439	752

Tabela 8: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcju S2.

5.2.7 *Govorec S3* je ženska, povprečna vrednost polglasnika v njenem govoru je 533 Hz za F1 in 1392 Hz za F2. V ostalih kategorijah so vrednosti F1 višje in se približujejo npr. vrednostim širokega e-ja pri Tivadarju (606 Hz), torej je izgovor predvidenega polglasnika pomaknjen nižje. Pri *tvorjenki s sklopom nezvočnik + zvočnik*, sedemindvajset, zelo odstopa vrednost F2, ki znaša 823 Hz, kar nakazuje na izgovor polglasnika bolj zadaj.

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
korenski polglasnik	sem	613	1170	557	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	Grčija	533	1392	859	
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	dober	596	1369	773
tvorjenke s sklopom nezvočnik + zvočnik					
	tvorjenke s števnikom 7 sedemindvajset	623	823	200	

Tabela 9: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu S3.

5.2.8 *Govorec S4* je moški, povprečne vrednosti polglasnika v njegovem govoru so 538 Hz za F1 in 1132 Hz za F2. Nekoliko odstopa le *polglasnik ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem* v besedi *dober*, kjer F1 meri 479 Hz in se izgovori nekoliko višje.

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	prvi	538	1132	594	
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	samostalniki m. sp. v I (T) ed.	teden (4)	536,75	1559,5	1022,75
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	dober	479	1430	951

Tabela 10: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu S4.

5.2.9 *Govorec S5* je ženska, povprečna vrednost polglasnika je 521 Hz za F1 in 1376 Hz za F2. Od povprečja najbolj odstopa nizka vrednost F1 v *sklopu zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom v zaimku s pripono -en*, kakšen, v katerem je enkrat vrednost 440 Hz, torej gre za višji izgovor, pri Tivadarju so podobne vrednosti F1 (429 oz. 443 Hz) značilne za ozki e. V *sklopu nezvočnik + zvočnik na koncu osnove* v besedi *teden*, ki je izgovorjena dvakrat, je F1 v prvem primeru 486 Hz, v drugem pa 569 Hz, torej je razlika tudi v položaju oz. višini jezika. Od povprečja F2 najbolj odstopa izgovor polglasnika v kategoriji *sklop zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom v zaimku s pripono -en*, ki kaže na izgovor, pomaknjen naprej (F2 = 1071 Hz), in polglasnik v *sklopu nezvočnik + zvočnik na koncu osnove* v samostalniki *teden*, ki ravno tako kaže na izgovor, pomaknjen bolj proti sprednjemu delu ustne votline (1632,5 Hz).

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	prvomajske	543	1427	884	
	Grčija (2)	515,5	1475	959,5	
	grški	513	1226	713	
sklop zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	zaimék s pripono -en	kakšen (2)	477,5	1071	593,5
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	samostalnik m. sp. v I (T) ed.	teden (2)	527,5	1632,5	1105

Tabela 11: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu S5.

5.2.10 *Govorec S6* je ženska, povprečna vrednost polglasnika v njenem govoru je za F1⁵ 597 Hz, za F2 pa 1448 Hz. Od povprečja odstopa vrednost F1 v sklopu *zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom* v zaimku s pripono -en, kakšen, ki znaša 440 Hz in kaže na višji izgovor, po ostalih primerjanih vrednostih je bližje ozkemu e-ju npr. pri Toporišiču (451 Hz), M. Ozbič (1998b) za osrednjeslovenski govor (456 Hz) in Tivadarju (429 oz. 443 Hz).

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	prvega (3)	622,6	1454	831,4	
	prvomajske	519	1431	912	
sklop zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	zaimék s pripono -en	kakšen	440	1372	932
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom					
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	dober	558	1448	890

Tabela 12: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu S6.

5.2.11 *Govorec S7* je moški, povprečje vrednosti polglasnika v njegovem govoru so 586 Hz za F1 in 1231 Hz za F2. Od povprečja odstopata meritvi F1 v kategoriji *korenskega polglasnika* v besedi sedem, ki znaša 408 Hz, in v sklopu *nezvočnik + zvočnik na koncu osnove* v besedi teden, ki znaša 444 Hz, kar kaže na višji položaj jezika, vrednosti so sorodne vrednostim ozkega e-ja pri M. Ozbič (412,80 za slovenski zamejski govor in 412,8 Hz za osrednjeslovenski govor) in Tivadarju (443 Hz). Pri vrednostih F2 najbolj odstopa vrednost v kategoriji *sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove* v samostalniku teden, kjer F2 znaša 1611 Hz, kar kaže na bolj naprej pomaknjen izgovor.

⁵ Razlika med vrednostma F1 v besedah je sicer 103,6 Hz, kar predpisujemo razliki v naglašenosti (v besedi *prvi* je polglasnik naglašen, v besedi *prvomajske* pa ne).

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1
korenski polglasnik	danes sedem	508 408	1543 1414	1035 1006
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	(na) Hrvaškem	586	1231	645
pred samostalniško pripono -c	mesec	540	1381	841
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom				
	samostalni m. sp. v I (T) ed. teden	444	1611	1167
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem dober sicer	519 504	1217 1485	698 981

Tabela 13: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu S7.

5.2.12 *Govorec S8* je moški, v njegovem govoru ni polglasnika v položaju ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje, zato smo za povprečne vrednosti upoštevali povprečne vrednosti F1 in F2 moških govorcev, torej 523,33 Hz za F1 in 1210,6 Hz za F2, F1 in F2 govorca S8 ne odstopata bistveno od skupnega povprečja moških govorcev.

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom				
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem dober	577	1283	706

Tabela 14: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu S8.

5.2.13 *Govorec S9* je ženska, povprečna vrednost polglasnika v njenem govoru je 614 Hz za F1 in 1541 Hz za F2. V vseh kategorijah razen v korenskem polglasniku so vrednosti F1 nižje, izgovor je torej bolj zaprt in višji, najbolj pa vrednost izstopa *pred samostalniško pripono -k*, kjer meri 459 Hz in je po meritvah blizu ozkemu e-ju pri Toporišiču (451 Hz), M. Ozbič (422,55 Hz) in Tivadarju (429 oz. 443 Hz). Od povprečne vrednosti F2 najbolj izstopa F2 v *tvorjenkah s sklopom nezvočnik + zvočnik*, v besedi osemsto, ki znaša 1234,5 Hz, gre torej za izgovor, pomaknjen bolj proti zadnjemu delu ustne votline, in F2 v *sklopu nezvočnik + zvočnik na koncu osnove v priponi -elj*, ki znaša 1979 Hz, torej je polglasnik izgovorjen bolj spredaj.

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1	
korenski polglasnik	osem	624	1727	1103	
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	odprto	614	1541	927	
pred samostalniško pripono -k	povratek	459	1607	1148	
sklop nezvočnik + zvočnik na koncu osnove					
	samostalnik m. sp. v I (T) ed.	teden	557	1343	786
	ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem	dober	550	1510	960
	pripona -elj	Neapelj	524	1979	1455
tvorjenke s sklopom nezvočnik + zvočnik					
	osemdevajseti	596	1447	851	
	osemsto	496	1234,5	738,5	

Tabela 15: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu S9.

5.2.14 *Govorec S10* je ženska, polglasnik je v njenem govoru izgovorjen le v kategoriji *ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje*, a gre v tem primeru za sekundarno naglašeni polglasnik (besedo *pršle* izgovori z redukcijo i-ja in z umikom naglasa na polglasnik – *pršle*). F1 znaša 544 Hz, kar je nekoliko nižja vrednost kot povprečna vrednost vseh ženskih govork, F2 pa 1491, kar je nekoliko več kot povprečna vrednost vseh ženskih govork.

kategorija	primer iz korpusa	F1	F2	F2-F1
ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje	pršle	544	1491	947

Tabela 16: Vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 v Hz za polglasnik v posameznih kategorijah pri govorcu S10.

V tabeli 17 so zbrane povprečne vrednosti F1 in F2 ter razmerja F2-F1 pri slovenskih jezikoslovcih, s katerimi smo primerjali meritve. Poleg vrednosti za polglasnik navajamo tudi vrednosti za široki in ozki e ter za a, da bi primerjali, ali in katerim vrednostim se približujejo vrednosti polglasnika govorcev Obale.

	polglasnik		ozki e		široki e		a	
	F1	F2	F1	F2	F1	F2	F1	F2
Volk (2017) – ženske / moški	588,5 523,33	1376,33 1210,6						
Toporišič (1975)	539	1376	451	1973	585	1849	726	1332
Jurgec (2006) – akut / cirkumfleks	502 497	1378 1361	408 405	2194 2208	592 605	1895 1816	732 731	1268 1232
Jurgec (2004)	491	1230	343	2691	585	2399	642	1118
Petek, Šuštaršič, Komar (1996)	456	1370	387	1916	528	1730	735	1362
Ozbič (1998b) – osrednjeslovenski govor, nenaglašeni / naglašeni e	835,6	1463,3	422,55 431,64	1885,82 2647,64	650,18	2104,73	874,55	1504,73
Ozbič (1998b) – slovenski zamejski govor, nenaglašeni / naglašeni e	563,73	1503,47	412,80 414,93	2211,20 2381,87	713,07	1913,60	881,60	1516,80
Tivadar (2004) – ženske / moški			429 397	2169 2169	606 526	1943 1821	774 603	1578 1324
Tivadar (2010) – ženske / moški	534	1547	443	2201	474	1838	780	1514

Tabela 17: Povprečne vrednosti F1 in F2 pri slovenskih jezikoslovcih.

6 Zaključek

Članek predstavlja rezultate instrumentalne analize polglasnika v spontanem govoru prebivalcev Obale. Kot smo ugotovili v perceptivni analizi (Volk 2015: 823, 826–827), se pri nekaterih govornicah v nekaterih kategorijah kaže tendenca po drugačni artikulaciji polglasnika – višje (glede na vrednosti F1) polglasnik artikulirajo npr. govornice A1, S2 in S4 *ob končnem r-ju, ki se ga zapisuje z e-jem* (dober), govornica A3 *pred samostalniško pripono -c* (konec), govornice S5 in S6 *v sklopu zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikom v zaimku s pripono -en* (kakšen), govornice A4, A5 in S9 *pred samostalniško pripono -k* (trenutek, povratek) ter govornice S1, S2 in S7 *v korenskem polglasniku* (sem, čem, sedem); nižje pa polglasnik artikulirata npr. govornice A1 in A3 *v tvorjenkah s sklopom nezvočnik + zvočnik* (osem, sedem). Bolj spredaj v ustni votlini (glede na vrednosti F2) je polglasnik artikuliran npr. *ob r-ju, ki ni ob samoglasniku in se ga ne zapisuje*, pri govornici A1 (četrti, četrtega), *pred samostalniško pripono -k* pri govornicah A1 (ponedeljek), A4 (trenutek) in A5 (trenutek), *v tvorjenkah s sklopom nezvočnik + zvočnik* pri govornici A3 (sedem, sedem), *v sklopu nezvočnik + zvočnik na koncu osnove v priponi -tev* pri govornici S1 (namestitev), *v samostalniku moškega spola v imenovalniku (tožilniku) ednine* pri govornicah S5 in S7 (teden) in *v priponi -elj* pri govornici S9 (Neapelj) ter *v sklopu zvočnik + zvočnik na koncu osnove ali pred soglasnikov v zaimku s pripono -en* pri govornici S5 (kakšen). Ker

je analiziranih malo polglasnikov, bo v nadaljnjih raziskavah potrebno povečati njihovo število, vključiti več govorcev, nabor govorcev naj bo uravnotežen glede na spol in starost (v našem korpusu prevladujejo ženske govorce, največ govorcev sodi v starostno skupino 30–44 let). Da bi se izognili težavam, ki smo jih imeli pri analizi, je potrebno poskrbeti za kakovostnejše posnetke. Potrebne so tudi meritve ostalih samoglasnikov z namenom ugotoviti, ali in kako se samoglasniški trikotnik obalnih govorcev razlikuje od samoglasniškega trikotnika standardnega jezika.

Literatura

- Arh, Matej, 2014: *Izgovor polglasnika pri obalnih voditeljih Radia Capris: zaključno delo*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.
- Boersma, Paul, Weenink, David, 2017. *Praat: doing phonetics by computer* [Computer program]. Version 6.0.23. <<http://www.praat.org/>>. (Dostop 18. 2. 2015.)
- Canepari, Luciano, 1980: *Italiano standard e pronunce regionali*. Padova: Cleup.
- Canepari, Luciano, 2003: *Manuale di fonetica*. München: Lincom Europa.
- Canepari, Luciano, 2005: *A handbook of pronunciation*. München: Lincom GmbH.
- Jurjec, Peter, 2004: Natančnost odčitavanja formantov pri digitalnem spektrografiranju na podlagi LPC-analize. *Jezikovne tehnologije [Elektronski vir]: zbornik B 7. mednarodne multi-konference Informacijska družba IS 2004, 9. do 15. oktober 2004*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 34–41.
- Jurjec, Peter, 2006: Formantne frekvence samoglasnikov v tonemski in netonemski standardni slovenščini. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 103–114, 467–478.
- Jurjec, Peter, 2011: Slovenščina ima devet samoglasnikov. *Slavistična revija* 59/3. 243–268.
- Ozbič, Martina, 1998a: Akustična spektralna FFT analiza samostalniškega sistema slovenskega jezika. Erjavec, Tomaž, Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije za slovenski jezik: zbornik konference / Mednarodna multi-konferenca Informacijska družba - IS'98*, Ljubljana, 6. do 7. oktobra 1998. Ljubljana: Slovensko društvo za jezikovne tehnologije. 55–59.
- Ozbič, Martina, 1998b: Akustična spektralna FFT analiza samoglasniškega sistema slovenskega jezika pri tržaških Slovencih. *Defektologica slovenica* 6/1. 22–51.
- Ozbič, Martina, 1998c: Razmerja med formanti samoglasnikov matične in tržaške slovenščine. *Uporabno jezikoslovje* 6. 124–135.
- Pavletić, Nika, 2015: *Jezikovna analiza Slovarja izolskega slenga: zaključno delo*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.
- Petek, Bojan, Šuštaršič, Rastislav, in Komar, Smiljana, 1996: An acoustic analysis of contemporary vowels of the standard Slovenian language. Bunnell, H. Timothy, in Idsardi, William (ur.): *Proceedings ICSLP 96 / Fourth International Conference on Spoken Language Processing*, October 3–6, 1996. Patras: University of Patras. 767–770. <<http://www.asel.udel.edu/icslp/cdrom/vol1/820/a820.pdf>>. (Dostop 5. 6. 2017.)
- Roseano, Paolo, 2010: La pronuncia del friulano standard: proposte, problemi e domande aperte. *Ce Fastu?* LXXXVI/1. 7–34.

Skubic, Andrej. E., 2001: Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. Vidovič Muha, A. (ur.). *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. (Obdobja, Metode in zvrsti 20). 209–226.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. <www.fran.si>. (Dostop 30. 6. 2017.)

Šeruga Prek, Cvetka, Antončič, Emica, 2003: *Slovenska zborna izreka: Priročnik z vajami za javne govorce*. Maribor: Aristej.

Škofic-Guzej, Jožica, 1994: O oblikovanju slovenskega pogovarjalnega jezika. *Slavistična revija* 42/4. 571–578.

Tivadar, Hotimir, 2004: Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 52/1. 31–47.

Tivadar, Hotimir, 2010: Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija* 58/1. 105–116.

Tivadar, Hotimir, 2012: Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom v preteklost. *Slavistična revija* 60/4. 587–601.

Toporišič, Jože, 1975: Formanti slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 23/2. 153–196.

Toporišič, Jože: 1978: Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika. Maribor: Založba Obzorja.

Toporišič, Jože idr. (ur.), 1994: *Slovenski pravopis. 1, Pravila*. Ljubljana: DZS.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Volk, Jana, 2011: Intonacija v spontanem govoru v Slovenski Istri. Jesenšek, Marko (ur.): *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 379–395.

Volk, Jana, 2012a: »Pojoča« intonacija v Slovenski Istri. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Slavistika v regijah – Koper*. Slovenski slavistični kongres, Koper, 27.–29. september 2012. 58–64.

Volk, Jana, 2012b: Using the ToBI transcription to record the intonation of Slovene. *Linguistica* 52. 169–186.

Volk, Jana, 2015: Sredinski glasovi v spontanem govoru govorcev slovenske Istre. Smolej, Mojca (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 819–828.

Andreja Žele
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

O ČLENKIH, ZLASTI O NJIHOVIH RAZLOČEVALNIH LASTNOSTIH: POUDARJEN SLOVARSKI VIDIK

Členki v nasprotju s prislovi (objektivno izražanje okoliščin) vedno izražajo subjektivno vrednotenje govorca oz. tvorca konkretnega besedila, zato so tudi slovaropisno glede natančnosti in izčrpnosti pomenskega opisa težje določljivi. Za prehod od prislovov k členkom je nujna subjektivizacija ocene oz. vrednotenja. Ta prehod je značilen za izpridevniške prislove, ki poimenujejo neko relativno lastnost oz. vrednotenje.

Primerjalno z medmeti kot modifikatorji celotne stavčne povedi so členki izrazito slovnično-pomensko vezani na posamezni stavčni člen, kar pomeni, da so znotrajstavčni modifikatorji. Vsebina členkov (in medmetov) je govorno dejanje – so funkcijske besede, zato so slovarske razlage zanje funkcijske. Pri prvotnih medmetih se splošnejša oz. širša razpoložensko prek povedkovniške odzivnosti lahko sprevrča in zoži npr. v členkovno zanikanje. Pri pravih členkih se v slovarskem sestavku pogosto menjujeta poudarjena naklonska vloga, ki izraža govorčev odnos do sporočanega, in povezovalna vloga v besedilu. V razmerju med vezniško in členkovno rabo večina vezniških besed zahteva samostojno slovarsko obravnavo iztočnic s homonimno obravnavo prevladujočih naklonskih razmerij kot členkov.

Ključne besede: členki, členkovna raba, prislovi, slovar, slovarske razlage

1 O členkih

V slovenskem, zlasti strukturalnem jezikoslovju je članek označen kot »stavčnočlenska modifikacija« (Vidovič Muha 1984: 144),¹ skladenjskofunkcijski modifikator,² ki

---

¹ Upoštewane so dosedanje ugotovitve zlasti sodobnih slovenskih jezikoslovcov: J. Toporišiča (1991, ¹1976, ⁴2000), I. Čermelič Kozlevčar (1992), A. Vidovič Muhe (1984, 2000), A. Skubica (1999), delno pa tudi ugotovitve iz sodobnih anglo-ameriških, ruskih, čeških in slovaških slovnice.

² Modifikator je tu mišljen kot beseda, ki povzroča spremembe v obstoječih pomenskih razmerjih ali z vnašanjem novih pomenskih razmerij.

pa nima niti predmetnega niti slovničnega samostojnega pomena. Kot funkcijsko razpomenjena je besedilno omejena in tudi oblikovno nedoločena besedna vrsta, saj jo sprti določa (še) konkretna skladnja. Je tudi stavčni nečlen oz. le stavčni modifikator (tipa *seveda*). Zaradi poimenovanja besedilnih spremnih okoliščin je členek poimenovan tudi kot stavčni prislov.³ Dinamičnost in stavčna povednost členka, kot si jo lahko ob sprejemanju predpostavke o večravninskosti upovedovanja skušamo predstavljati v obliki zakritega (zgolj globinskega) besedilno neizraženega glagola v smislu »zdi se/menim/ocenjujem/rekel bi, da ...«, je izražena tudi v oznaki »adverbialno rabljene glagolske oblike« (Jesenovec 1944: 529). Členke kot poimenovanja ali ubeseditve zakritih, tj. le na globinski ravni prisotnih, površinsko pa izraženih drugače,⁴ govornih dejanj (nasproti npr. frazemom, kjer je tudi površinsko govorno dejanje izraženo v celoti,⁵ prim. Vidovič Muha 2000: 86–91) lahko označimo tudi kot neke vrste pomožne besede, s katerimi se govorec navezuje na kontekst in pri tem izraža različne pomenske in čustvene odtenke posameznih izrazov ali povedi v kontekstnih ali aktualizacijskih odnosih. Ker imajo členki torej prvenstveno in zlasti besedilno vlogo, so to hkrati zlasti smiselne besed(ic)e,⁶ ki jih znamo smiselno besedilno uporabljati predvsem v svojem prvem jeziku; ohranjajo namreč izrazito sporočanje, s tem pa tudi vplivajsko vlogo.

Ker členki vzpostavljajo zvezo s sobesedilom,⁷ so (zakrita, površinsko neizražena; gl. opombi 4 in 5) poved v povedi. Njihova naklonskost v okviru modifikacijskosti daje pomenski podstavi povedi dokončno določitev, zato je dejavno vključena v upovedovalni proces, hkrati pa je sobesedilno priložnostna.⁸ Tako npr. t. i. miselni členki nakazujejo odvisni govor, npr. *France je **baje** bolan, Zamahnil je z roko, češ da se ne splača* (Toporišič 1976: 531).

Poudarjeno funkcijskost členkov izpostavlja tudi trditev,⁹ da členki izražajo zgolj spremne okoliščine z določevanimi besedami ubesedene vsebine.¹⁰ Tako npr. členki vezavno-prislovnega (prehodnega) tipa *skratka, namreč, torej* ipd. zaradi vezniške

³ O členkih kot o stavčnih prislovih (rečenični prilozi) z vidika pragmatične obravnave modalnosti govori že Milka Ivič (1973).

⁴ Npr. »Menim, da najmanj toliko/da velja najmanj za to, če ne še več« [predstavljivo govorno dejanje – globinska raven] > *vsaj* [govorno dejanje je zakrito, izraženo drugače – površinska raven].

⁵ Npr. »Ne igray se z mano, je nevarno« [govorno dejanje – globinska raven] > »Z mano ni dobro češenj zobati« [govorno dejanje – površinska raven].

⁶ Zato so starejše, tradicionalne slovenske slovnice, npr. 1947, 1956, členke kljub njihovi oblikovni neenotnosti (prislovi so namreč načeloma regularno tvorjeni zlasti iz pridevnika) uvrščale med »mislne prislove«. Podobno velja za latinske slovnice.

⁷ In širše s celotnim kontekstom, ki vključuje tudi t. i. sotvarje oz. nebesedilne okoliščine sporočanja (gl. Toporišič 1993: 8).

⁸ Členkovna uporaba lahko zajame kar devet upovedovalnih določitev oz. modifikacij od obravnavanih trinajst v NSS (Toporišič 1982: 225–295): istovetnost, možnost, nikalnost, hierarhiziranost, skladijnskonaklonskost, gotovost, stopnjevitost, čustvenost, aktualnost; razen: kakovosti, hotenj-skosti, udeležnosti in trenutnosti.

⁹ Gl. Vinogradov (1947: 729).

¹⁰ Vežanost posameznega členka na določeno besedno vrsto podrobneje obravnava Nataša Jakop (2000, 2000/01).

nadstavčnosti izražajo modalnost celotne povedi in maniro govora (Vinogradov 1947: 733–737). Skladenjskopomensko odprtost členkov izražajo tudi angleška poimenovanja *subordinating conjunction/subordinator*.¹¹ Po Quirkovi slovnici so označeni tudi kot podrazredi prislovov (*subclass of adverbials*) ali kot členki povedja (*predication subjuncts*), ki izražajo osebno usmeritev (*subject-orientation*) z različnimi vrstami naklonskosti. Ta »ožji osebni vidik«,¹² vezan na povedje in z govorcem hkrati še na prisojevalno razmerje, največkrat vključuje vljudnost, poudarjanje in izpostavljanje.¹³

Iz napisanega sledi, da je pri členkih tudi dovolj jasno poudarjeno razmerje med njihovo jezikovnosistemsko skladenjsko vlogo in večinsko besedilno vlogo. Nekateri členki tipa *naj*, *da*, *ne* so namreč kot jezikovnosistemski skladenjski modifikatorji lahko realizatorji nekaterih skladenjskih kategorialnih lastnosti glagola (naklona, zanikanja), na drugi strani pa je večina členkov označena kot besedilni vsebinski modifikatorji.¹⁴

1.1 Slovnične lastnosti členkov

Izhodiščna merila za določanje členkov kot besedne vrste so: **pomen, vloga, oblika, vprašalnica**. Gre za splošna merila, uporabna pri opredeljevanju besednih vrst, le da je pri členku zaradi, vsaj sinhrono gledano, oblikovne neenotnosti ter odsotnosti samostojnega predmetnega pomena izhodiščno upoštevanje vseh meril hkrati še toliko pomembnejše.

Pomen. V stavčni povedi z vnosom ocene, vrednotenja kot pomenske sestavine vedno poudarjajo in hkrati kakor koli pomensko spreminjajo kateri koli stavčni člen (tj. niso vezani na modifikacijo le povedka ali prilastka kot prislovi), ki stoji ob njih, navadno neposredno za njimi; zlasti ob izpustu povedka in želji po izpostavitvi stavčnega poudarka (Žele 2010), ki bi bil sicer na povedku, pa predvsem pri nekaterih večzložnih členkih tudi pred njimi, npr. *Uspel sem – Jaz [sem] tudi [uspel]*; *Rad jo ima in ona [ima] njega tudi [rada]*. Torej vedno pomensko vplivajo na konkretni skladenjski pomen polnopomenske besede, ob kateri neposredno stojijo; to velja tudi za naklonske členke, ki vedno stojijo ob povedku.

¹¹ Na navezno vlogo členkov opozarja tudi M. A. K. Halliday (1996: 81–84), ki *Conjunctive Adjuncts* skupaj s *Comment Adjuncts* obravnava kot podskupino »modalnih členkov« (*Modal Adjuncts*).

¹² Po Quirku (²⁰1994: 567–612) so najpogostejši členki v povedju (*predicate subjuncts*), npr. *zares*, sledijo časovni členki (*time-relationship subjuncts*), npr. *že*, *še*; manj pogosti so »poudarniki« (*emphasizers*), npr. *seveda*, *zares*, »stopnjevalniki« (*intensifiers*) za »povečanje«, npr. *povsem*, za »pomajšanje« (*downtoners*), npr. *skorajda*, in še neke vrste »omejitveniki« (*focusing subjuncts*), npr. *predvsem*.

¹³ Upoštevana sta angleška jezikoslovna slovarja kot NTC's Dictionary of Grammar Terminology (1991) in A Dictionary of Linguistics and Phonetics (⁴1997).

¹⁴ Med drugim tudi o tem v članku *Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi – vprašanje besednih vrst* A. Vidovič Muhe (2015: 400–401).

Vloga. V prosti stavi z aktualno členitvijo stojijo **praviloma pred jedrom** stavčne povedi, npr. *Zaprli so tudi njega* > **Tudi njega so zaprli**, *Njega so tudi zaprli* > **Tudi zaprli so ga** (ne **Zaprli so njega tudi*; ob želji po izpostavitvi stavčnega poudarka, vendar le v primeru klitične oblike zaimka ob večzložnem členku, pa lahko (*Pa*) *zaprli so ga tudi*; toda: *Vsaj zaprli so ga* > **Zaprli so ga vsaj*), in načeloma poudarjajo neposredni **jedrni** stavčni člen, kar hkrati pomeni, da se (v nasprotju s prislovi) v isti povedi v veliki večini primerov ne premikajo od izhodišča prek prehoda do jedra. Členki so namreč s svojo vsebino (tj. govornim dejanjem) izrazito vezani na stavčni člen, ki ga vsebinsko dopolnjujejo in hkrati sestavinsko spreminjajo.

Oblika. So nepregibna besedna vrsta in v nasprotju s prislovi nimajo ustaljenega trostopenjskega stopnjevanja. So nestavčnočlenska modifikacijska besedna vrsta.¹⁵ Zlasti enozložni členki so tako naglasno kot tudi intonacijsko navadno odvisni od polnopomenske besede, na katero se navezujejo. Členki so navadno označeni tudi kot mehanični indikatorji za poudarjanje (Toporišič 1982: 295, 318). V okviru stavčne fonetike so izraženi s padajočo polkadenco in tako intonančno vezani na sledeči stavčni člen, s katerim tvorijo intonančno celoto.¹⁶ Tako največkrat posredno vplivajo tudi na tonski potek stavčne povedi. Torej oblikovna odvisnost sledi pomenski odvisnosti. Treba je še omeniti, da je tipični način ubeseditve govornega dogodka sklop. Sklopni členek je tako kot medmet podstavno-pretvorbena vezan na povedje, npr. *seveda, navsezadnje, zagotovo, bržkone, potemtakem* ipd.¹⁷ Vezanost na povedje tovrstne sklopne členke skladenjskopomensko osamosvaja in s tem sklapljanje pri tvorjenih členkih postavlja kot tipično besedotvorno vrsto.¹⁸

Vprašalnica. Glede na pomensko-oblikovno odvisnost od polnopomenske besede, pred katero neposredno stojijo, nimajo svoje vprašalnice.

Z vidika nekaterih členkov kot jezikovnosistemskih skladenjskih modifikatorjev in hkrati realizatorjev nekaterih skladenjskih kategorialnih lastnosti glagola (naklon), vključeno je tudi pogosto zanikanje, velja opozoriti na členke tipa *naj, da, ne*.

Členki tipa *naj, ne/da* predstavljajo poseben tip skladenjske modifikacije propozicije, ki je naklonska (velelni naklon z *naj*) ali nikalna/pritrdilna (*ne/da*) in ki je

¹⁵ Natančnejšo, tako slovnico kot slovarsko, opredelitev členska imamo v *Slovenskem leksikalnem pomenoslovju* A. Vidovič Muhe (2000: 31): »Členek je vsaj v delu svojega obsega modificiran izraz globinskega stavčnega dela povedi, kar se površinsko kaže v njegovi vlogi modifikatorja stavka oz. katerega izmed stavčnih členov, npr. *Tudi oče me razume* ali *Oče me tudi razume* ipd.«

¹⁶ To je povezano s tem, da so oblikovno členki pogosto sklopi, za katere sicer je značilna stavčna intonacija, vendar pa je zaradi členkovne vloge zanje značilna nekončna polkadenco (prim. Toporišič 1992: 61).

¹⁷ Mnogi primeri so tu na meji med stalno besedno zvezo (in jih zato lahko razumemo kot členkovne frazeme) in sklopom, zato pogosto obstajajo tudi dvojnice v zapisu skupaj oz. narazen.

¹⁸ Členki najpogosteje nastajajo iz glagolov ali povedkovih izrazov, največkrat kot kmitve. Za slovenščino o tem F. Jesenovec (1944) in tudi J. Toporišič (1982: 272). Sicer pa prim. tudi etimološke osvetlitve M. Snoja v *Slovarju slovenskih členkov* (Žele 2014).

jezikovnosistemska; členki *naj*, *ne*, *da* se uresničujejo v smislu namere tvorca oz. govorca.¹⁹

1.1.1 Razločevanje členkov od prislovov, medmetov, veznikov

Členki vedno izražajo subjektivno vrednotenje govorca oz. tvorca konkretnega besedila (zato so tudi slovaropisno glede natančnosti in izčrpnosti pomenskega opisa težje določljivi), nasprotno pa prislovi izražajo objektivno vrednotenje, npr. **členki** v *Danes so komaj(da)/čisto zares prišli – Komaj danes so prišli* [subjektivno²⁰ vrednotenje vsebine – govorcju se ZDI/MENI, da prepozno/prepočas], nasproti **prislovom** v *Danes so težko prišli – Težko so danes prišli – Danes so prišli težko* [objektivno vrednotenje = prislov – govorec podaja DEJSTVO: ni bilo lahko], medtem ko raba *težko* v zgledu *To ga težko prosi, vendar mora* [bolj subjektivno vrednotenje = kot členek] spet opozarja na prehod od objektivnega v subjektivno vrednotenje. Podobni prehodi med prislovom in členkom se dogajajo še pri rabah zlasti prislovov »mere, stopnje« (merni in kolikostni prislovi: SS 2000: 408, 230; NSS 1982: 77, 79, 110): *hudo, čisto, popolnoma, zagotovo, jasno*, npr. **Jasno** [govorec OCENJUJE/MENI, da ni dvoma], *tajnica je kriva* nasproti *To mu je bilo zdavnaj povsem jasno* [DEJSTVO – ni imel dvomov/težav z razumevanjem], *Nad dva tisoč metri je danes jasno* [DEJSTVO – ni oblakov] ipd.

Členki lahko pomensko poudarjajo in spreminjajo vsak stavčni člen, **prislovi** pa samo povedek in prilastek (oz. samo »dejanje« ali »lastnost«), npr. *Ona se praktično obnaša/Ona se obnaša praktično – Naloga je praktično že opravljena* (v členkovnem pomenu NE *Naloga je že opravljena *praktično*), *On je praktično že predsednik* (*On je že predsednik *praktično*) ipd.

Primerjalno z **medmeti** so členki izrazito slovnično-pomensko vezani na posamezni stavčni člen, kar pomeni, da so znotrajstavčni modifikatorji; nasprotno so medmeti kot že celovita osamosvojena besedila/sporočila vedno modifikatorji celotne stavčne povedi. Slednje lepo potrjujejo možne rabe enkrat medmeta in drugič členka, tj. rabe medmet – **členek**: *No, reci kaj – Daj mi no mir, Nehaj no že s svojim sitnarjenjem!; Ah! Jutri bo nov dan – Ah on! Ah kaj bi!; E! Pa smo ga dobili, E, ga bo že minilo! – E malo je takih, E kaj, do smrti bom že živel!; Eh! Ne vem. – Eh, kaj bo ta!, Eh, bo že kako!* ipd.

Vezniki navadno označujejo zgolj razmerja med besedami, stavki, zato je npr. členek *naj* v vezniški vlogi veliko več kot samo veznik – ustrezno vsebini je dodano tudi naklonsko razmerje, npr. *Prosil ga je, (da) naj ga pospremi*. Pogosto konveržno razmerje med členki in vezniki povzroča zlasti sklapljanje prvotnih členkov in

¹⁹ Jezikovnosistemska skladenjska modifikacija propozicije v smislu tvorčeve/govorčeve namere se ločuje od besedilne (nestavčnočlenske) modifikacije propozicije, ki zajema naklonske oz. modalne členke.

²⁰ V našem primeru so z oznako »objektivno« mišljene in izražene konkretne, dejanske zunanje okoliščine, z oznako subjektivno pa odnos govorca, njegova ocena, (trenutno) vrednotenje okoliščin.

veznikov v sklopljene veznike oz. členke, npr. *četudi, čeprav* (Toporišič 1976: 363, 367).

Nekaj primerov prevladujoče vezniške rabe členkov: *Potem bi se vrnila. Seveda sama, Boji se zveri. Kajpada medvedov tudi.*

Podrobnejša razločevalna merila med naštetimi besednimi vrstami bodo predstavljena pod točko 3 kot združitev dosedanjih jezikoslovnih in aktualnih praktičnih slovaropisnih ugotovitev.

1.1.2 Nepravi ali drugotni členki

- Konvertirane polnopomenske besede, zlasti samostalniki, ki s konverzijo izgubijo izhodiščni pomen, npr. *hudiča, reciva, pizda: Kaj hudiča se je spet zgodilo?! No, reciva, da imaš prav, Forumaši, pa kaj pizda jamrate!*
- Besedne zveze, sklopi, ki nastanejo po prenosu pomena posameznih sestavin in izgubi pregibnosti: *To pomeni v bistvu isto, Ista figa je, če grem ali ne, Hotel je goljufati, pa so ga na srečo spregledali, Protiustavnost ga eno figo briga, Ni bogvedi kako zgovoren, Bržčas tako razmišlja še kdo od njegovih soigralcev, Zdaj te imam pa čezinčez dovolj.*

1.1.3 Vidiki delitve členkov

Kot dovolj krovno in zato sprejemljivo izhodišče, ki dosedanje tipske skupine členkov dovolj jasno tudi funkcijsko umesti, se je izkazal funkcijski strukturalizem (zgradba + vloga: oboje je povezano in hkrati odvisno od konkretnega skladienskega pomena). Funkcijski strukturalizem skuša binarno razdeliti členke na **a**) tiste s težiščem na **povezovalni vlogi** v besedilu s spremstveno naklonskostjo in na **b**) tiste s težiščem na **subjektivnem vrednotenju** določene vsebine, tj. s poudarkom na govorečem odnosu in vrednotenju; prve glede na funkcijsko težišče imenujemo **a) povezovalni členki (P)** in druge **b) naklonski členki (N)**.

Najbližje veznikom so členki, ki navadno uvajajo stavčno poved, neke vrste uvajalni oz. **povezovalni (P)**. Naklonska modifikacijskost, vrednotenje vsebine oz. izražanje ocene je pri povezovalnih členkih večinoma nekoliko manj izrazito (podrobnejšo členitev gl. spodaj), npr. *No daj, spregovori že, In kaj bo lepega?, Torej pogledjmo, kaj ..., Kaj se jeziš?*²¹ Za članek **značilno naklonsko modifikacijskost**, subjektivnejše vrednotenje vsebine oz. izražanje ocene **poudarjeno izražajo naklonski členki (N)**. Slednji navadno naklonsko spremenijo vsebino celotne stavčne povedi in so zato ne samo naklonski, ampak tudi neke vrste vsebinski členki, npr. *Danes so komaj(da)/čisto zares prišli – Komaj danes so prišli* (subjektivno vrednotenje vsebine oz. izražanje ocene je zelo izrazito). Binarna funkcijskoskladienska delitev omogoča tudi nadaljnjo tipsko razdelitev znotraj obeh krovnih skupin (Halliday 1996; Skubic

²¹ Z vidika zbliznanosti veznikov in členkov ter sodelovanja celotne stavčne strukture pri izražanju naklonskosti prim. tudi Smolej 2015.

1999): **povezovalni členki (P)** poudarjajo besedilno koherentnost in kohezivnost in se v tem smislu delijo še na podskupine, pri katerih je v večji ali manjši meri prisotna tudi naklonskost: dodajalni (P_d : *celo, kaj šele, še več*), izbirni (P_{izbir} : *drugače, sicer pa*), izvzemalni (P_{izvze} : *edino, le, sicer (pa)*), navezovalni oz. nadaljevalni (P_{navez} : *kakorkoli (že), najsihodi, potemtakem, vendarle, vsekakor*), nadomestni (P_{nadom} : *namesto tega, nasprotno*), nasprotovalni (P_{naspr} : *zato pa*), pojasnjevalni (P_{pojas} : *to se pravi, torej*), ponazarjalni (P_{ponaz} : *namreč*), popravni (P_{poprav} : *ali bolje, namreč, oziroma*), poudarni (P_{poudar} : *pravzaprav, predvsem, vsaj, zlasti*), povzemalni (P_{povze} : *skratka, torej*), zastranitveni (P_{zastr} : *mimogrede*); **naklonski členki (N)** se osredotočajo na udeležence, okoliščine, glagolski proces ali na količino, obsegajo pa štiri večje podskupine: čustvenostni (N_c : *bogvaruj, končno, saj, začuda*), pozivni (N_p : *dejansko, kajne, naj, mar*), pravi vrednotenjski (N_v : *baje, morda, navsezadnje, nemara, takorekoč, verjetno*) in členki zanikanja (N_n : *nikar*).

2 Slovarska obravnava členkov

Členki so, poleg medmetov, besedna oz. leksemska in zato slovarska referenca z zakritim govornim dejanjem. Členki so kot necelovito oz. nesamostojno govorno dejanje **stavčni izraz v povedi** (nasprotno so medmeti kot celovito govorno dejanje izraz celovite stavčne povedi). Pri slovarskem opisu členkov je dobro, da se zavedamo, da gre za t. i. »zakrito leksikalizirano govorno dejanje« (nasproti npr. pozdravom tipa *dober dan (želim)*, ki sodijo med »izražena leksikalizirana govorna dejanja«), ki potrebuje stavčni tip pomenske razlage »kdo izraža ... / kdo uporablja za ...« (Vidovič Muha 2007: 400–401).

Vsebina členkov, tako kot medmetov, je torej govorno dejanje in iz tega izhajajo, da so členki predvsem funkcijska beseda, zato so slovarske razlage za členke funkcijske (tj. tipa *izraža ...*); leksikografsko lahko členek opredelimo kot ubesedeno (slovarsko) referenco z govornim dejanjem. Členek je namreč strnjeni/zgoščeni ubesedeni govorni dogodek (t. i. besedilni/stavčni skrček), ki opozarja na spremenjene okoliščine besedila, saj s členki zlasti govoreči vzpostavlja stik s potencialnim naslovnikom. Tu je treba poudariti, da členek – v nasprotju z medmetom – **ni samostojno oz. osamosvojeno govorno dejanje** in je zato vedno le sestavina nekega drugega jedrnega dejanja (Vidovič Muha 2000: 47). Kot sestavina pomen določane jedrne besede do neke mere tudi pomensko spreminja, saj vedno izraža in vnaša trenutni aktualni pomen, ki ga določa tvorec besedila, trenutek govorjenja, tvorjenja besedila.

Na splošno manj upoštevano aktualnost (in s tem komunikacijsko/pragmatično jezikovno obvestilnost) v SSKJ²² vsaj deloma pokrivajo okoliščinske (pragmatične) prvine, ki so bile v dosedanjih izdajah *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*

²² Treba je upoštevati opozorilo njegovih sestavljalcev (A. Vidovič Muha 1993: 38), da SSKJ ne vzpostavlja vzročno-posledične zveze med stavčnimi členi in besednimi vrstami – v takratni slovarski praksi namreč še ni bil uveljavljen funkcijski strukturalistični vidik, da bi npr. bila osnovna zgradba stavčne povedi izhodišče za določanje besedne vrste.

besednovrstno opredeljene zlasti kot prislovi, in večinoma (še) ne z besednovrstno oznako členek.

Dosedanje **funkcijske razlage** za členke v SSKJ vključujejo **tipske uvajalne glagole**: *izraža, krepi, omejuje, opozarja, poudarja, stopnjuje, utemeljuje, uvaja* itd.

2.1 Primerjalna in kontrastivna obravnava zlasti z nekaterimi sodobnejšimi razlagalnimi slovarji slovanskih jezikov (poljščina, slovaščina, češčina, ruščina)²³

WSJP (Wielki słownik języka polskiego)

Besednovrstna opredelitev: »funkcyjne«

Razlaga: celostavčna **funkcijska razlaga**, navadno z vključenim govorcem in njegovo subjektivno oceno, vrednotenjem predmetnosti: *mówiący/nadawca* (nie) **sądzi(l), uważa**, *mówi, że nie można/nie jest to prawda; zdaniem nadawcy*; brez govorca: (npr. **już 4**): *o czym mowa /.../ niesposób/.../*.

Akademický slovník současné češtiny

Besednovrstna opredelitev »část. (částice)«

Razlaga: **funkcijska razlaga s tipskimi uvajalnimi glagoli**; omemba govorca večinoma odsotna (izjema npr. *zdůrazňuje citový postoj mluvčího k situaci*): **vyjadřuje, naznačuje, zdůrazňuje, dotvrzuje, omezuje, uvozuje** itd.

Slovník současného slovenského jazyka

Velja podobno kot za češčino (redka omemba govorca, npr. **aspoň 5. zužuje platnosť predchádzajúcej výpovede na názor, skúsenosť hovoriaceho (často vo vsuvke)**).

Tipski uvajalni glagoli: **vyjadruje** (ocena, vrednotenje lahko omenjena, npr. **iba, len vyjadruje hodnotenie/hodnotiaci postoj k ...**), **zdôrazňuje, vymedzuje, zužuje, nadväzuje, dodáva** itd.

Tolkovj slovar' Ušakova ter Tolkovj slovar' russkogo jazyka (slovar Ožegova in Švedove):

Besednovrstna opredelitev: »částica«; večina tega, kar se danes v (slovenskem) jezikoslovju razume kot členek (npr. *почти, уже ~ скорaj, же* v slovarju Ušakova celo *также ~ tudi*), je opredeljeno kot prislov.

Razlaga: pri tem, kar je opredeljeno kot členek (npr. *by ~ bi, даже ~ celo*), **funkcijska razlaga** s tipskimi uvajalnimi glagoli **употребляется** (kak, dlja), **выражает**; (v vezniški, povezovalni ali oblikotvorni naklonski vlogi) **присоединяет, образует** itd.

Komentar: V naštetih slovarjih slovanskih jezikov se za razlaganje členkov **vedno** uporablja **funkcijska razlaga** s tipskimi uvajalnimi glagoli, kot so *izraža, poudarja, potrjuje, omejuje, zožuje; uvaja, dodaja, oblikuje* itd. Razen v poljščini, kjer je tudi

²³ Opozorila na različnosti v slovaropisnih obravnavah besednih vrst zasledimo tudi v širši in splošnejši kontrastivni monografski obravnavi *Splošni razlagalni slovarji slovanskih jezikov* A. Perdiha (2016).

(celostavčna) razlaga oblikovana tako, da bolj izpostavlja govorčevo subjektivno oceno, vrednotenje predmetnosti, govorec večinoma ni posebej omenjen.

Glede na vse naštetu se zdi pri členkih razlago najbolj smiselno oblikovati tako, da jo začenja **tipski uvajalni glagol**, v nadaljevanju pa govorčevo oceno, vrednotenje izraziti kolikor je le mogoče natančno, konkretno. Iskati čim bolj poenoteno subjektivno oceno, vrednotenje med različnimi govorcji je sorazmerno zahtevno. Nekoliko lažje je glede na spremstvenost ocene, vrednotenja pri povezovalnih členkih. Ker sta govorčeva ocena, vrednotenje (naklonskost) pri členu vsaj delno navzoča inherentno (podobno kot pri frazeoloških enotah ekspresivnost), govorca v razlagi ni treba posebej izpostavljati.

2.2 Predstavitev novih slovarskih sestavkov za členke s komentarji problemskih mest²⁴

2.2.1 Slovarski sestavki za zgolj členke

PREDVSEM

predvsem člen.

1. izraža, poudarja pomembnost, prvo mesto povedanega glede na drugo, kar je tudi lahko vključeno

... Sam sem želel **predvsem** izboljšati lanskoletno uvrstitev, a si nisem mislil, da bom posegel tako blizu vrhu.

... Namen akcije je bil **predvsem** opozoriti vlado na vse slabši socialni položaj študentov.

... Vloga mature je **predvsem** ugotoviti znanje gimnazijcev, ki želijo nadaljevati študij.

... Treba bo izpopolniti metode in izboljšati sisteme ter **predvsem** zagotoviti varne postopke uporabe.

... Kot kaže, imajo napadi **predvsem** politično ozadje.

... Prve je bolj od uprizoritve zanimalo **predvsem** spoštovanje gledališkega besedila.

... Zelo previdno in počasi se širimo, ker želimo graditi **predvsem** na kakovosti.

1.1 izraža, poudarja omejitve, ki pa ni izključujoča

... Pripravljamo priložo, ki bo namenjena **predvsem** fantom, a bo zagotovo zanimala tudi punce.

... Robot kot pomočnik v gospodinjstvu naj bi življenje olajšal **predvsem** bolnim in ostarelim ljudem.

Slika 1: Naklonski členek *predvsem*.

V razlagi sta uporabljena tipska uvajalna glagola **izraža, poudarja**. V zgledih je lepo vidna vezanost modifikacije tako na glagol (*predvsem ugotoviti, zagotoviti*) kot tudi na pridevnik (*predvsem politično*) ali samostalnik (*predvsem spoštovanje, predvsem fantom*), lahko tudi kot predložni predmet (*predvsem na kakovosti*).

²⁴ Slovarski sestavki, izbrani kot ponazorilo, predstavljajo predstavljajo delovno (tj. ne nujno končno) različico v slovarski bazi eSSKJ v prvi polovici leta 2017.

VSAJ

vsaj člen.

1. izraža, poudarja najmanjšo možno (zahtevano, pričakovano) mero, stopnjo, količino česa ali najmanj, kar je mogoče storiti

--- Pričakuje **vsaj** eno kolajno.

--- Obiskovalci so ji zaželeli predvsem zdravja in dobre volje, zaželeli pa so ji še, da dočaka **vsaj** 100 let!

--- Zavedamo se, da trend zviševanja zadovoljstva strank z našim delom ni možen v nedogled, zato se bomo trudili **vsaj** obdržati nivo kakovosti, ki smo ga dosegli.

--- Do konca novembra se je treba **vsaj** približati mogočim rešitvam.

1.1 omejuje veljavnost česa najmanj na koga ali kaj

--- Računalniki se bodo **vsaj** za fizične osebe krepko podražili.

--- Kar je – **vsaj** mene – zmeraj znova presenečalo, je bil njegov spomin

--- V resnici so izpisi primerljivi in vprašanje je, če boste ugotovili razliko – **vsaj** pri izpisu besedil ne.

--- **Vsaj** v naši ulici ni nikjer označenih in urejenih (zagrajenih?) prostorov na pločnikih, kjer bi morali stati zabojniki.

--- Živimo v svetu, kjer na lokalni in konkretni ravni **vsaj** v razvitih državah stvari delujejo.

--- Nočejo položiti računov, kot da ni prav to ključno, da bi volilci **vsaj** v volilnem času dobili podatke in si na njihovi podlagi ustvarili mnenje.

--- Trenerji celo menijo, da včasih napadam preveč in nato ne izpeljem zavoja, kot bi bilo treba; **vsaj** kar zadeva borbenost, si nimam kaj očitati.

1.2 poudarja najmanj določen pozitiven pomen, vrednost česa glede na drugo

--- Niso uspeli zmagati, so pa ohranili svojo mrežo nedotaknjeno in v tolažbo jim je lahko **vsaj** dejstvo, da na gostovanjih ostajajo neporaženi.

--- V teh dneh bodo na različne naslove romala pisma s prošnjo za pomoč oziroma **vsaj** za navodila, kako naj se rešijo iz težke situacije.

--- Bilo je dovolj osnove **vsaj** za začetek zbiranja obvestil.

--- Ljudem, ki nimajo kam, dajejo **vsaj** streho nad glavo, pa še najemnina je občutno nižja od neprofitne.

--- **Vsaj** stanovanje so imeli zastoj, saj so živeli pri mamini materi.

--- Ti imaš **vsaj** pomembno vlogo.

--- Kar sam naj pride za nami; se bo **vsaj** med hojo dodobra ohladil.

1.3 izraža najmanj določen dvom, zadržek glede povedanega

--- V kratkem bomo imeli, **vsaj** tako upam, res zadnji sestanek, kjer naj bi se dokončno dogovorili o vsebini večnamenskega objekta.

--- Evrosong postaja nekaj povsem drugega, no ja, **vsaj** tak občutek sem dobil.

--- Obstajajo sumi, da prisluškujejo tudi članom in poslancem opozicijskih in verjetno tudi vladajočih strank – tako **vsaj** ugotavlja predsednik parlamentarne komisije za nadzor nad delovanjem varnostnih in protiobveščevalnih služb v državi.

--- Izdano je bilo še tako imenovano drugo revizijsko poročilo, ki je razkrilo, da gre **vsaj** po ugotovitvah revizorjev za enega najboljšežnejših oškodovanj družbenega kapitala.

--- Nisem vedela, koliko let ima, videla pa sem, da je nenadoma videti kot čisto pravi lep moški, **vsaj** z razdalje.

2. poudarja delno sprejemljivost, zaželenost dejanja, glede na nesprejemljivost, nezaželenost drugega dejanja

--- Zbrali smo nekaj nujnih napotkov, da boste lahko **vsaj** blefirali, češ da se na Evropo kaj spoznate.

Evropo kaj spoznate.

*** **Vsaj** oglej si, kaj zamujaš.

*** Če že ne morete ali nočete pomagati, potem **vsaj** tiho bodite in se ne norčujte.

*** Po dolgih letih govorjenja o vremenskih pojavih, balonih in optičnih iluzijah

vsaj priznavajo, da kar tretjine dogodkov ne znajo razložiti.

2.1 poudarja vrednost česa, zlasti dejanja, samega po sebi

*** Kar sam naj pride za nami; se bo **vsaj** med hojo dodobra ohladil.

Slika 2: Naklonski členek *vsaj*.

V razlagah se kot tipska uvajalna glagola pojavljata **izraža**, **poudarja**, v enem od pomenov tudi **omejuje**. V 1. pomenu in podpomenu gre za različne vidike »najmanjše možne mere«: ki je pričakovana, možna (*vsaj eno kolajno*, *vsaj 100 let*, *vsaj obdržati*), veljavnost najmanj za koga/kaj (*vsaj za fizične osebe*, *vsaj mene*, *vsaj pri izpisu besedil* itd.), ki glede na drugo ima nekaj pozitivnega (*vsaj za začetek*, *vsaj streha nad glavo*), ki je izražena v določenem dvomu (*vsaj tako upam*, *vsaj po ugotovitvah*, *vsaj z razdalje*). 2. pomen posebej izpostavlja pozitivno vrednotenje, zlasti v primerjavi s čim še slabšim (*vsaj tiho bodite*, *če že ne pomagate*).

ITAK

itak člen.

1. neknižno pogovorno **izraža**, **poudarja** samoumevnost povedanega

*** Moji profesorji so rekli, da z mano **itak** ne bo nič.

*** Od znanstvene monografije **itak** ne pričakujemo drugega kot to, da bo znanstveno objektivna, dobro napisana in informativna.

*** Pri nas v hiši je precej glasno, zunaj pa **itak**.

1.1 neknižno pogovorno, navadno v zvezi z že **izraža**, **poudarja** neodvisnost povedanega od drugih dejavnikov

*** Kaj nam bo daljinsko ogrevanje, ko nam je že **itak** prevročče.

*** Če boste na pravem mestu uporabili pravo besedo, vas bodo gotovo imeli za še pametnejšega, kot ste že **itak**.

1.2 neknižno pogovorno **izraža** potrditev prej povedanega

*** A če mi je kaj težil? **Itak!** Pa sem ga pomiril.

1.3 neknižno pogovorno, ironično **izraža** zanikanje, zavrnitev prej povedanega

*** In ta naj bi bil zgled mlajšim generacijam, ja, **itak!**

1.4 neknižno pogovorno, kot veznik **izraža**, **poudarja** samoumevnost povedanega in **utemeljuje** predhodno izjavo

*** Lahko se derejo, kar hočejo, **itak** nihče ne razume.

Slika 3: Naklonsko-povezovalni členek *itak*.

Itak predstavlja izraziti primer členka, pri katerem se naklonskost povezuje s povezovalno vlogo v besedilu: med posamezne relativno zaključene enote sporočila vnaša tudi logična povezovalna razmerja, kar členek (*vsaj delno*) postavlja v vezniško vlogo. To je posebej vidno v zadnjem podpomenu (1.4) in se odraža tudi v tipskem uvajalnem glagolu **utemeljuje** poleg **izraža**, **poudarja**.

SKRATKA

skratka člen.

1. uvaja strnjen zaključek, povzetek povedanega

--- V odločanju se morajo izuriti vojaki, policisti, gasilci, zdravniki, **skratka** ljudje, pri katerih sekunde odločajo o življenju.

--- Imajo lepe in prostore učilnice, kabinete in laboratorije, **skratka** vse, kar potrebujejo za sodoben pouk.

2. izraža podkrepitev povedanega

--- Predlog sprememb je **skratka** popoln.

--- **Skratka**, ne verjamem v kakšne posebne spremembe.

Slika 4: Povezovalni členek *skratka*.

Tu gre za povezovalni členek, pri katerem naklonskost ne izstopa (vidna zlasti v 2. pomenu), je spremstvena. To odraža tudi tipski uvajalni glagol **uvaja**.

2.2.2 Slovarski sestavki za besede, ki so prvotno členki in drugotno medmeti in obratno

SEVEDA [člen. > medm.]

seveda člen.

1. izraža samoumevnost trditve, pričakovanost povedanega

--- Z njegovim mnenjem se **seveda** ni mogoče strinjati.

--- Ti se ga boš **seveda** še spomnil.

--- S tem pa **seveda** ni rečeno, da je kriv.

--- Pomeni se s **sosedom**, seveda mirno, brez prepira.

2. izraža soglasje, pritrjevanje brez pridržka

--- **Seveda** vem, da je hudo.

--- **Seveda seveda** se nam bo posrečilo.

3. izraža zadržek

--- Pri vsem mi **seveda** še nekaj manjka.

4. izraža, opozarja na prehod k drugi misli

--- **Seveda** je poleg luči pomembna sestavina Župančičeve poezije tudi tema.

5. kot medmet, ironično **uporablja se**, ko govorec želi komu kaj odločno zavrniti, odreči

--- **Seveda**, še nagrado bi rad!

Slika 5: Naklonsko-povezovalni členek *seveda* s konverzijo v medmet.

V prvih treh pomenih je členek naklonski, v 4. pomenu se tej vlogi pridružuje še povezovalna (tipski uvajalni glagol **opozarja**). V 5. pomenu členek s pomensko in intonacijsko osamosvojitvijo (*seveda* ...) prehaja v medmet, ki je ob izrazito odklonilnem odnosu, zavrnitvi v čistem nasprotju z izhodiščnim členkovnim pomenom (samoumevnost, soglašanje, pritrditve). Na takšen prehod delno opozarja že 3. pomen (zadržek).

Za prvotne medmete, ki v katerem od (pod)pomenov prehajajo v členke – zlasti za skupino razpoloženskih medmetov –, velja, da imajo ob **odzivnosti (izraz razpoložnja) prisotno tudi določeno stopnjo vrednotenja**.

BLJAK [medm. > člen.]

bljak medm.

1. izraža, da se govorcu kaj gnusi, mu je zoprno, vzbuja odpor

... **Bljak**, smrdi.

... **Bljak**, fuj!

... Iz zgornjih bazenov tisto umazano vodo polivajo v spodnje bazene, **bljak**, svinarija.

1.1 povedkovnik z glagolom biti komu, čemu **prispisuje** lastnost gnusa, zoprnosti, odpora

▸ vzorec: Vez-gbz bljak

▪ Ima preveč tatujev; še posebej tisti okoli stegna mi je **bljak**.

▪ Gospodična je naravnost čudovita, obleka je pa **bljak**!

2. izraža, da govorcu kaj vzbuja odpor, se mu zdi neupravičeno, vredno prezira

... Vedno negativno razmišljanje, kritike in pljuvanje ... **bljak**, slabo mi je od vsega tega.

... Sram vas bodi, **bljak**.

2.1 kot članek **izraža** neodobravanje, mnenje, da je kaj neupravičeno, vredno prezira

... No, dosegla je svoje, so bili pa zato sošolci ob maturanca, **bljak** pa taka zmaga!

... Tale idol ima še mamino mleko na ustih, **bljak** pa idol.

Slika 6: Razpoloženski medmet *bljak* s konverzijo v članek.

Opravka imamo s tipičnim razpoloženskim medmetom. Pri 2. pomenu medmet izraža odpor, neodobravanje, ki se tiče bolj določenega načina ravnanja, ne fizičnega gnusa, odpora kot v 1. pomenu. 2. pomen ima ob izrazitejši vezanosti takega odpora, neodobravanja na del povedi (zlasti samostalnik) konverzijo v članek. Izpostavitvev členkovne konverzije upravičujeta pomenska in fonetična vezanost na modificirano (pogosto v nizu s še enim členkom, *pa*).

FUJ [medm. > člen.]

fuj medm.

1. izraža, da se govorcu kaj gnusi, mu je zoprno, vzbuja odpor

... Dvakrat se je pokakala na travniku, za sosedovo garažo pa je hodila lulat. **Fuj**, kako je smrdelo!

... Zdravila, ki mi jih je dal zdravnik, mi nič ne pomagajo. Pa še tako grenka so, **fuj**!

1.1 povedkovnik z glagolom biti komu, čemu **prispisuje** lastnost gnusa, zoprnosti, odpora

... Postregla nam je z zanimivim receptom za shujševalno juho, ki je po njenih besedah blaaaazno učinkovita, po mojih pa blaaaazno zanič (okus je **fuj**!).

... Ko mama zaposli otroke mimo običajnih demokratičnih norm in jim polni žepe z našim denarjem, pa je **fuj**.

2. izraža, da govorcu kaj vzbuja odpor, se mu zdi neupravičeno, vredno prezira

... Publika je po premieri protestirala, žvižgala in vpila »**Fuj**«!

... Človeku gre na bruhanje, ko spremlja vsak dan nove afere, ki so najbrž le vrh ledene gore! **Fuj**, barabe pokvarjene!!!

2.1 kot članek **izraža** neodobravanje, mnenje, da je kaj neupravičeno, vredno prezira

... Samo nastopaštvo ga je, **fuj** volilci, ki ste ga volili!

... Ma **fuj** pa taka država, vse nam bodo pobrali.

... **Fuj** ste pokvarjeni vsi, fuj!

Slika 7: Razpoloženski medmet *fuj* s konverzijo v članek.

V tem primeru velja podobno kot v zgornjem: medmet je samo razpoloženski, zopet je prisotna tudi povedkovniška vloga. Členkovna konverzija je pomensko zelo blizu medmetu v 2. pomenu; v zgledih je dobro vidna vezanost modifikacije tako na samostalnik (*fuj volilci, fuj pa taka država*) kot na lastnostni pridevnik v povedkovem določilu (*Fuj ste pokvarjeni*).

FAK [medm. > člen.]

fak medm.

1. neknjižno pogovorno, vulgarno **izraža**, da je govorec nad čim neprijetno, negativno presenečen, česa ne odobrava

--- **Fak** ej, kakšni bedniki zafrustrirani, je kdo od vas sploh prebral članek?

--- »O, **fak**, ni tople vode,« je bilo edino, kar sem pod tušem še lahko znil skozi stisnjene zobe.

--- **Fak** no, tako mlad pa že s tumorjem in s tako hudimi posledicami.

--- Mislim, **fak** no, ne morem verjeti!

1.1 neknjižno pogovorno, ekspresivno **izraža**, da je govorec nad čim prijetno, pozitivno presenečen, kaj odobrava

--- **Fak** no, kako dober album je tole, še posebej v času, ko hip hop uničujejo elektronski debili.

--- **Fak** ej, čisto preveč hud film!

2. neknjižno pogovorno, ekspresivno **izraža** podkrepitev trditve

--- **Fak** ej, kako pogrešam tista leta.

3. kot členek, neknjižno pogovorno, vulgarno **izraža** neodobravanje, mnenje, da je kaj neupravičeno, vredno prezira

--- Kaj se dogaja z državo, ki dopušča lažnivim golobom, da previsoko letajo? **Fak** pa tak sistem.

Slika 8: Razpoloženski medmet *fak* s konverzijo v členek.

Tudi v tem primeru velja podobno kot pri *bljak* in *fuj*, tj. medmet je zgoj razpoloženski. V členkovnem pomenu (3.) je dobro vidna vezanost modifikacije na samostalnik kot del povedi (zopet v nizu s še enim členkom, *pa*).

NO [medm. (pozivni > odzivno-namerni) > člen.]

no medm.

1. uporabljaj se, ko govorec koga, ki se navadno obotavlja, želi spodbuditi, pozvati k čemu

--- **No**, reci kaj!

--- **No**, le pojdi!

2. uporabljaj se, ko govorec želi komu pokazati zadovoljstvo z napredkom, potekom situacije

--- **No**, vidiš, saj gre.

--- **No**, to je zdaj urejeno.

3. uporabljaj se, ko govorec želi komu dati neprostovoljno privolitev

--- **No**, pa naj bo po tvojem.

4. navadno podvojeno **uporabljaj se**, ko govorec želi komu pokazati, da kaj zavrača, je nejevoljen

--- **No, no**, ni treba pretiravati.

4.1 kot členek **izraža** zavrnitev, nestrpnost

--- Bodi **no** malo bolj moder!

--- Beži **no**!

5. kot členek **izraža** obotavljanje, pomislek

--- **No** ja, bomo še videli, kako in kaj.

- 6.** kot členek **izraža** podkrepitev povedanega
 --- **No** tako hudo pa spet ni!
 --- **No** dajte, ne pretiravajmo!
 --- **No** prav, pa vztrajajmo pri svojem.
- 7.** kot členek **izraža** presenečenje, začudenje
 --- Glej si ga **no**, kaj si privošči!
- 8.** kot členek **navezuje se** na prej povedano, zlasti ob pomisleku
 --- Če ne bomo sodelovali, **no** potem res nimamo kaj pričakovati.

Slika 9: Pozivni (nameni) medmet *no* s konverzijo v členek.

V 1. pomenu je medmet velelni/pozivni (prisoten je izrazit poziv, spodbuda k dejanju), medtem ko od 2. do 4. pomena ni prisoten izrazit poziv, je pa ob odzivu (ki ga spremlja vrednotenje, ocena) prisotna namera, da drugi to vidi (vplivanjska funkcija).

Sledijo členkovni pomeni; členek večinoma stoji pred modificiranim delom povedi (*no ja*, *no tako hudo*, *no dajte*, *no prav*, *no potem*), zlasti za glagolom v velelniku pa je lahko tudi zapostavljen (*bodi no*, *glej no*). Ob vezanosti na veznik (8. pomen) členek z njim tvori novo vezniško celoto, v katero je vnesen sorazmerno izrazit delež subjektivne ocene, vrednotenja – Če ne bomo sodelovali, potem res nimamo kaj pričakovati : Če ne bomo sodelovali, no potem res nimamo kaj pričakovati.

2.2.2.1 Izsamostalniške (medmetno-členkovne) konverzije

Pri teh konverzijah so pogoste zmerljivke oz. vulgarizmi, konverzija pa je največkrat medmetno-členkovna.

PIZDA**pizda** ž

1. vulgarno ničvredna, prezira vredna **oseba**

▸ vzorec: pbz SBZ

● navadna pizda

- Celo zelo dobro ga poznam, vam pa kar takoj povem, da je ena navadna **pizda**.
- Mene ne bo ena **pizda** zajebavala!
- Pejmo malo zajebavat te **pizde** dolgočasne pjanske kmetavzarske!

1.1 vulgarno, kot psovka **izraža** prezir govorca, negativen, odklonilen, sovražen odnos do koga

▸ vzorec: pbz SBZ

● prekleta pizda

- Ubil te bom, prekleta **pizda** smrdljiva!
- Pa kaj, kurca, nakladaš, ti zmešana stara **pizda**!

2. vulgarno vagina

▸ vzorec: pbz SBZ

- Njegove ustnice in vlažni jezik so bile vse bližje njeni vroči **pizdi**, ki so jo njegovim očem še vedno skrivale njene hlačke.

3. vulgarno, kot medmet **izraža** podkrepitev trditve

*** **Pizda**, res je z gledala presrana.

*** **Pizda**, zgleda, da se ji je čisto zmešalo!

*** Sam pri sebi mislil, o, **pizda**, kakšen sam sebe poln tip.

*** Pa ja ne želiš, da te spomnim na tvoje pizdarije, ne me jebat, o, **pizda**, koga ti zajebavaš.

3.1 vulgarno, kot medmet **izraža**, da je govorec prestrašen, presenečen

*** **Pizda**, kaj je bil ta šum?

*** **Pizda**, kaj pa ti je? Da ni srce?!

4. vulgarno, kot členek **izraža** negotovanje nad čim, nestrpen, negativen, odklonilen odnos do česa

*** Forumaši, pa kaj **pizda** jamrate.

Slika 10: Konverzija samostalnika *pizda* v medmet in členek.

Prvi medmetni pomen (3.) predstavlja predvsem poudarjanje trditve, ne toliko odziv na konkretno situacijo. Zato pa je ta dobro viden v podpomenu (3.1). Znotrajstavčna modifikacija in njena vezanost na del povedi (*kaj jamrate*) upravičuje izpostavitve členkovne konverzije (4. pomen).

2.2.3 Slovarski sestavki za besede, ki so prvotno prislovi in drugotno členki

Za prehod od prislovov k členkom je nujna **subjektivizacija ocene oz. vrednotenja**, torej prehod iz objektivne okoliščine prislova v subjektivnejšo okoliščino členka.

Ta prehod iz prislovov v členke je značilen za izpridevniške prislove, izpeljane iz kakovostnih pridevnikov tako lastnosti kot stanja, ki poimenujejo neko relativno lastnost oz. vrednotenje. To relativno lastnostno okoliščino vedno natančneje pomensko usmerja oz. določa šele konkretna odnosnica, na katero se ti izpridevniški prislovi oz. členki navezujejo.

POPOLNOMA

popolnoma prisl.

1. izraža, poudarja največji možni obseg, doseženost skrajne možne meje, najvišje možne stopnje, zlasti pri dejanju

▸ vzorec: RBZ gbz

● popolnoma izginiti ● popolnoma (se) izgubiti ● popolnoma odpovedati ● popolnoma (se) ohladiti ● popolnoma očarati, prevzeti ● popolnoma se posvetiti ● popolnoma pozabiti ● popolnoma razumeti ● popolnoma se spremeniti ● popolnoma se strinjati ● popolnoma se sprostiti ● popolnoma (se) ustaviti ● popolnoma (se) zapreti ● popolnoma zaupati

▪ Petletna deklica je prikimala, kot da ga **popolnoma** razume.

▪ Ob tem so bili sproščeni in **popolnoma** so razumeli, kaj ste hoteli povedati.

▸ vzorec: RBZ pbz

● popolnoma neodvisen, odvisen

▪ **Popolnoma** smo bili odvisni od dobrote in usmiljenja sosedov in prijateljev.

▪ **Popolnoma** sem prepričana, da ste izredno kompleksna osebnost in da bi zagotovo poskrbeli za to, da se ob vas ne bi dolgočasila.

1.1 izraža, poudarja, da je bistvena lastnost prisotna v najvišji možni meri, stopnji

▸ vzorec: RBZ pbz

● popolnoma drugačen, nasproten, različen ● popolnoma gol ● popolnoma izčrpan ● popolnoma ločen ● popolnoma napačen

● popolnoma nepomemben, nepotreben ● popolnoma nov, obnovljen, prenovljen ● popolnoma naraven ● popolnoma normalen

● popolnoma odprt, zaprt ● popolnoma prazen ● popolnoma opremljen ● popolnoma sam

● popolnoma uničen ● popolnoma varen ● popolnoma zadovoljen ● popolnoma zdrav ● popolnoma zgrešen

▪ Rodila se je deklica, ki je tehtala 480 gramov; zdaj je stara sedem let in je **popolnoma** normalna in zdrava.

▪ Gotovo ta zakon ne bo nikoli vsem tako povšeči, da bi bil vsak **popolnoma** zadovoljen.

▪ Fant je **popolnoma** gluha.

▪ Izdelek je **popolnoma** nov.

▸ vzorec: RBZ rbz

● popolnoma jasno, razumljivo

● popolnoma nepomembno

▪ Ni mi **popolnoma** jasno, kaj oglas predstavlja oziroma komu je namenjen.

2. kot členek **poudarja** zadostno, sprejemljivo mero, stopnjo kljub možnemu dvomu, pridržku

▸ vzorec: i-RBZ gbz

● popolnoma razumeti

▪ Ja, **popolnoma** razumem, sem pozno v popoldne tolažila en takšen utrujeni primerek.

▸ vzorec: i-RBZ pbz

▪ Jaz bom **popolnoma** zadovoljen, če bom uvrščen med prvih deset.

▪ Država, ki jo pretresa izbruh slinavke in parkljevke, zagotavlja vsem morebitnim obiskovalcem, da je obisk njihove države **popolnoma** varen.

Slika 11: Prislov *popolnoma* z (manj izrazito) konverzijo v členek.

Konverzija v členek je prisotna šele v zadnjem pomenu; ni zelo izrazita, saj ostaja modifikacija enako kot v prislovnih pomenih vezana zlasti na glagol (*popolnoma razumeti*) in pridevnik (*popolnoma zadovoljen, varen*). Po drugi strani že izhodiščni pomen prislova »polna, najvišja, skrajna mera« (dejanja, lastnosti) odpira možnosti različnega vrednotenja te polnosti, skrajnosti. To odraža tudi razlaga, ki jo je najlažje

oblikovati tako kot pri členku (funkcijska), saj bi se po prislovu najlažje vprašali ne le *kako*, temveč *kako zelo* (ocena, vrednotenje). Lahko bi rekli, da prislov že izhodiščno zaznamuje prisotnost relativne ocene, vrednotenja, zato se besednovrstna opredelitev opira tudi na obliko (tvorjenost iz pridevnika). Pri zadnjem pomenu je subjektivnost ocene, vrednotenja najvišja (mera je **ocenjena** kot zadostna, še sprejemljiva), zato je konverzija v členek posebej izpostavljena.

ČISTO

čisto prisl.

1. takó, da ni prekrito, napolnjeno z umazanijo, odpadki, nezaželenimi snovmi

*** Pokazal sem ji, kaj zame pomeni čistoča, pa mi je rekla, ali sem nor, saj še v bolnišnicah nimajo tako **čisto**.

*** »Zelo **čisto** imaš po hiši,« je pripomnil.

*** Izbrali smo kamp, kjer je res zelo **čisto** in je dovolj sanitarij.

*** V Logarski dolini je izjemno lepo, **čisto** je veliko bolj kot kje na Gorenjskem.

2. izraža, poudarja največji možni obseg, doseženost skrajne možne meje, najvišje možne stopnje, zlasti pri dejanju

▸ vzorec: RBZ gbz

● čisto (se) izgubiti ● čisto ponoreti, se utrgati, se zmešati, znoreti ● čisto pozabiti ● čisto prevzeti ● čisto se približati ● čisto se spremeniti ● čisto se strinjati ● čisto zмести, zmešati

▪ Imam mlado mucu, živahna je in zdrava, a ima čudno navado, ponoči se ji namreč **čisto** zmeša.

▪ Gradili so več in več hotelov, pri tem pa so **čisto** pozabili na naravo, na okolje.

▪ Lotila sem se prepisa štirinajstih zvezkov, kar od začetka do konca, od pesmi do pesmi – delo me je **čisto** prevzelo.

▪ Jaz se z njimi **čisto** strinjam, izzivi so v življenju zato, da jih premagaš.

2.1 izraža, poudarja, da je bistvena lastnost prisotna v najvišji možni meri, stopnji

▸ vzorec: RBZ pbz

● čisto bel, črn, rdeč ● čisto drugačen, podoben, različen ● čisto hud ● čisto klasičen ● čisto kratek, majčken, majhen ● čisto miren, obupan ● čisto mlad ● čisto moker, suh ● čisto napačen, nemogoč ● čisto navaden, običajen, poseben, povprečen, vsakdanji ● čisto navdušen ● čisto nedolžen ● čisto nepomemben, nepotreben ● čisto nor, zmeden, zmešan ● čisto nov, svež ● čisto poln, prazen ● čisto pravi, zaresen ● čisto prepričan ● čisto sam ● čisto slovenski ● čisto zadnji ● čisto zdrav ● čisto zgrešen

▪ Igra je njen poklic in njena strast, največji izziv pa vidi v vlogah, ki so **čisto** drugačne od nje.

▪ Razpoka je bila **čisto** majhna, dolga približno kot svinčnik in široka kot človeški las.

▪ Ob vsej svoji retorični spretnosti je tako pisanje vsaj za moj okus **čisto** navadna propaganda.

▪ Ljubši mi je čisto nov žanr, **čisto** nov film, čisto nova ideja kot pa obnavljanje starih občutkov.

▪ Poleg kroničnih bolezenskih težav jih pogosto pesti, da so na stara leta ostali **čisto** sami in se ne morejo z nikomer pogovarjati.

▸ vzorec: RBZ rbz

● čisto jasno

▪ Na začetku knjige ti ni vse **čisto** jasno, a v tem je smisel te knjige.

3. kot členek poudarja bistveno lastnost povedanega sploh

▸ vzorec: i-RBZ pbz

● čisto človeški ● čisto oseben, zaseben ● čisto političen ● čisto praktičen, tehničen ● čisto slovenski

- Razdvojen je med svojim božjim poslanstvom in **čisto** človeškimi skušnjavami, s katerimi se vsi soočamo v vsakdanjem življenju.
- Kakšen je bil vaš **čisto** oseben vtis o ljudeh, s katerimi ste govorili?
- Kje je meja med zadostnimi in nezadostnimi dokazi, je **čisto** politično vprašanje.
- **Čisto** slovenska navada je, da gredo potem, ko se za nekaj odloči peščica ljudi, za njo še drugi.

4. kot členek **poudarja** zadostno, sprejemljivo mero, stopnjo kljub možnemu dvomu, pridržku

▸ vzorec: i-RBZ gbz

- čisto dojeti, razumeti • (ne) čisto držati • čisto ustrezati • čisto verjeti
- Po svoje jih **čisto** razumem, saj so bili že kot tekmovalci ves čas zdoma, zato jim je toliko težje to ponoviti tudi po tekmovalni karieri.
- Zanimiva razlaga, a ne vem, če **čisto** drži – sploh če pogledaš prve pesmi.
- Deljen delovni čas ji **čisto** ustreza, in tudi kadar je dela največ, ji ni nič težko.
- Ljudje so se zadrževali doma, ker še niso **čisto** verjeli, da je vojne vihre konec.

▸ vzorec: i-RBZ pbz

- čisto dober, primeren, soliden, spodoben • čisto enostaven, logičen, preprost, razumljiv • čisto iskren, odkrit, pošten • čisto konkreten, uporaben • čisto hud, kul, lep simpatičen • čisto naraven • čisto nedolžen • čisto normalen • čisto prijazen • čisto realen, resen • čisto zadovoljen • čisto zdrav

- Dvanajst vrtnic bi sicer lahko opisali kot **čisto** spodoben šopek, a vas bo stal kar okrog 40 evrov – in to brez aranžiranja.
- Kot sam pravi, je stvar **čisto** preprosta in brez kakršnegakoli skrivnega ozadja.
- Preveč je bilo nezrelega napuha in zavisti, kraje in podkupljivosti – sicer pa smo **čisto** pošten narod.
- Priznam, tudi jaz nisem pri tej zadevi **čisto** nedolžna.
- Bilo je lepo, suho, toplo, prijazno domovanje; čeprav je bilo majhno, smo bili v njem srečni in **čisto** zadovoljni s takim življenjem.

▸ vzorec: i-RBZ rbz

- čisto dobro • čisto mogoče, možno
- Naj povemo, da vrtnice, ki jih pri nas sadimo, **čisto** dobro prenašajo nizke zimske temperature.
- **Čisto** mogoče je, da je resnica nekje v sredini.

Slika 12: Prislov *čisto* s postopno konverzijo v členek.

Velja podobno kot pri *popolnoma* (v 2. in 4. pomenu sta prekrivna), le da je prisoten še zgolj prislovni pomen, po katerem se lahko vprašamo *kako*, kar se odraža tudi v razlagi (1. »takó, da ni prekrito, napolnjeno z umazanijo, odpadki, nezaželenimi snovmi«). Poleg že opisanih prekrivnih pomenov je prisoten še dodaten pomen, ki je poudarjalni in s tem členkovni (*čisto* **človeški**, *čisto* **oseben**). Kot pri *popolnoma* je modifikacija vezana zlasti na glagol in pridevnik.

2.2.4 Beseda *naj* kot členek ali kot veznik

NAJ

naj¹ vez.

I. v podredno zloženi povedi

1. v predmetnih odvisnikih **uvaja** željo, zahtevo

... Nagovarjajo ga, **naj** se umakne s položaja.

... Tudi zdaj, ko pišem scenarije, me spodbuja, **naj** bom radikalnejši.

1.1 v prilastkovih odvisnikih **uvaja** lastnost, vsebino, ki izraža željo, zahtevo

... Dal mu je znak, **naj** ga počaka.

2. v namernih odvisnikih **izraža** namen dejanja v nadrednem stavku

... Pojdi k šivilji, **naj** ti zašije srajco.

3. ekspresivno, v dopustnih odvisnikih **uvaja** dopuščanje

... To bom kupil, **naj** stane, kar hoče.

... Stori to, **naj** se zdi še tako neumno.

4. ekspresivno, v pogojnih odvisnikih **uvaja** pogoj

... **Naj** te kdo sliši, pa bo zelo narobe.

II. v priredno zloženi povedi ali zvezi

uvaja razmerje izbire

... Vse bo popravil, **naj** bo novejše ali že zastarelo.

... Ko se prepustite in delujete po občutku, lahko začnejo nastajati zelo lepe stvari, **naj** gre za govor ali za ustvarjanje.

naj² člen.

1. v povednem naklonu **izraža** željo, omiljen ukaz, privolitev

... Ime **naj** mu bo Janez.

... Vse **naj** ostane, kakor je.

... **Naj** gre, če že hoče.

... Nekadilci nimamo nič proti kadilcem, **naj** kadijo, a ne na škodo nekadilcev.

... Na zdravje **naj** pazijo še vsi, ki imajo težave z želodcem, žolčem in črevesjem.

1.1 v pogojnem naklonu **izraža** željo, omiljen ukaz, namero

... Politiki **naj** bi uresničevali želje ljudstva.

... Po tem sporazumu **naj** bi velesile zmanjšale oborožitev.

... Ta šola **naj** bi vzgajala računalniške strokovnjake.

1.2 z vprašalnico **izraža** omahovanje pri nameri

... Kaj **naj** naredim.

... Kje **naj** vzamem denar.

2. **izraža** nujnost, pojasnilo

... **Naj** ti povem, kako se je to zgodilo.

... Zlasti **naj** omenim njegovo predanost delu.

... To je potrebno, če **naj** se izognemo posledicam.

2.1 v povednem naklonu **izraža** pojasnilo

... Skakalec je padel. A **naj** povem, da je veter precej močnen.

2.2 v pogojnem naklonu **izraža** domnevo

... Na vesti **naj** bi imel še nekaj kaznivih dejanj.

3. **izraža** močno zanikanje, zavrnitev

... **Naj** le kdo kaj reče!

... Kako **naj** bi ga poznal, ko ga še nisem nikoli videl!

... Kaj, kar vsakega **naj** bi se bal!

Slika 13: Veznik in členek *naj*.

Ne glede na to, katera funkcija je prvotna, sta vezniška in členkovna raba tako izraziti, da zahtevata samostojno slovaropisno obravnavo v obliki homonimije. Prehodno polje med njima sicer obstaja, kar je posebej dobro vidno v zaznamovanih pomenih veznika. Tako se opiramo predvsem na funkcijo: v izrazito povezovalni vlogi je *naj* veznik, v modifikacijski pa členek. Tudi pri drugi v prvem pomenu nastopa jezikovnosistemsko: izraža ali najsplošneje rečeno velebnost za 3. osebo (*naj gre*, *naj pazijo*) ali pa z minimalno pomensko razliko tvori pogojni naklon (*naj bi uresničevali*, *naj bi vzgajala*).

2.3 Povzemalni komentar predstavljenega

Za prehod od prislovov k členkom je nujna subjektivizacija ocene, vrednotenja, torej prehod iz objektivne okoliščine prislova v subjektivnejšo okoliščino členka. Prehod iz prislovov v členke je značilen za izpridevniške prislove, izpeljane iz kakovostnih pridevnikov tako lastnosti kot stanja, ki poimenujejo neko relativno lastnost oz. vrednotenje. To relativno lastnostno okoliščino vedno natančneje pomensko usmerja oz. določa šele konkretna odnosnica, na katero se ti izpridevniški prislovi oz. členki navezujejo.

Pri prehodih medmetov v členke se splošnejša oz. širša razpoložensko navadno prek povedkovniške odzivnosti sprevača npr. v členkovno zanikanje. V razmerju med vezniško in členkovno rabo pa večina vezniških besed zahteva samostojno homonimno slovarsko obravnavo iztočnic, enkrat kot veznikov in drugič kot členkov, tako imamo v primerih *saj*, *naj* ipd., tj. homonimno slovarsko obravnavo iztočnic enkrat kot veznika in drugič kot členka.

3 Predlog izhodiščnih meril za čim bolj jasno razločevanje med členki na eni strani in prislovi, medmeti, vezniki na drugi strani

Spodnja tipologija skuša združiti dosedanja spoznanja, njihovo preveritev/odražanje na gradivu in morebitno korekcijo.

Prislov → **ČLENEK**:

- 1) **Oblikovna poenotenost**: regularna tvorba zlasti iz pridevnika, načeloma možnost stopnjevanja → členki so možni konvertiti iz katere koli besedne vrste, med drugim jih del slovanskega jezikoslovja poimenuje tudi kot »subjektivne prislove«: + → –
- 2) Za **prislov** je tipična **izrazita vezanost modifikacije na glagol ali pridevnik** oz. na povedek in prilastek (»dejanje« ali »lastnost«) → **členek** se lahko navezuje **na vse besedne vrste**: + → –

- 3) **Za prislove je izhodiščna ubeseditev zunanjih objektivnih okoliščin**, nasprotno pa je za **členke izhodiščna** subjektivnost oz. **ubeseditev tvorčevega/govorčevega odnosa** do pojavnosti ali predmetnosti, zato **individualna obarvanost ocene** (in posledična težavnost precizne, izčrpne razlage): + → –
- 4) Glede na pomikanje (→) od pola proti polu obstaja seveda tudi vmesno, prehodno polje, kjer je lahko razlikovanje težavno, vendar navadno le v določenih pomenih, ne pa na skrajnih polih, prim. npr. *čisto*. V teh primerih ista beseda lahko izraža pomensko samostojno objektivno okoliščino (besednovrstno prislov) in drugič pomensko nesamostojno subjektivno okoliščino (besednovrstno členek).
- 4a) Po zgoraj zapisanem so potencialni členki lahko tudi nekateri izpridevniški prislovi. Po uveljavljeni delitvi pridevnikov v slovenskem jezikoslovju so to lahko prislovi, tvorjeni iz kakovostnih lastnostnih in stanjskih (navadno izglagolskih) pridevnikov, npr. *slabo, grdo, močno, pravično, nujno, drzno, resnično, hudo, pozno, bolno*. Za te motivirajoče pridevnike je bistveno, da so bolj kot drugi pridevniki vezani na povedkovo rabo in zato težijo k aktualizaciji lastnosti oz. stanja in k naklonskosti. Za povezavo izpridevniških prislovov s členki je še bistveno, da tako **kakovostni pridevniki lastnosti kot stanja** poimenujejo »**lastnosti relativne ocene**« in »**dopuščajo (večjo) relativnost vrednotenja**«, kar natančneje pomensko usmerja oz. določa še konkretna odnosnica, na katero se navezujejo (Vidovič Muha 1978: 260, 264).
- 5) Prislov se v isti povedi aktualnočlenitveno lahko nezaznamovano pomika od izhodišča prek prehoda do jedra, členek je navadno pred (po glagolih v velelniku, npr. *glej no, bodi no*, izjemoma za) jedrom oz. **vedno poudarja neposredni jedrni stavčni člen**.

Medmet → ČLENEK

- a) Oboji predstavljajo zakrito poved, vendar medmeti navadno daljše celovito osamosvojeno besedilo.
- a1) **Členek** je vedno znotrajstavčni modifikator z leksikaliziranim izrazom, medmet pa je modifikator cele stavčne povedi.
- b) **Stavčna in**
- b1) **fonetična osamosvojenost** (površinski kazalnik so pri zapisanem besedilu vejice, pri govorjenem premori v govoru): medmet +, **členek** –.
- c) **Naklonska modifikacijskost** (inherentna prisotnost ocene, vrednotenja ne glede na (pod)tip) in njena **izrazita vezanost na posamezni stavčni člen**: medmet – (določena stopnja naklonskosti pri razpoloženskih), **členek** +.

Veznik → ČLENEK

- 1) **Objektivnost razmerja : subjektivnost razmerja.** Pomen veznika je vsebina določenega razmerja; vezniki odražajo vsebinska razmerja in razumevanje teh razmerij, torej abstraktne razmerijske pomene in miselni način. So ubeseditev **objektivnih medstavčnih razmerij** v zloženih povedih in delajo sporočila bolj enoumna, jasna in konkretna. Členki so sicer opredeljeni tudi kot miselni prislovi, vendar je njihovo težišče na **izražanju subjektivnega razmerja**.
- 2) **Pomensko-slovnična samostojnost.** Na splošno imajo vezniki večjo pomensko-slovnično samostojnost kot členki. S pomensko-slovničnega vidika vezniki načeloma sicer so pomensko odvisne in zato nesamostojne slovnične oz. skladenjske besede,²⁵ vendar je njihova pomensko-slovnična nesamostojnost zelo različna – v prirednem razmerju so skladenjskopomensko veliko bolj samostojni kot v podredju. **Ta pomensko-slovnična nesamostojnost jim je skupna s členki.**
- 3) **Razmerijski pomen : naklonski pomen.** Vezniki imajo zlasti specifični razmerijski pomen, naklonskost jim je lahko samo dodana. Poleg prvobitnih veznikov poznamo tudi veliko vezniških besed, tj. drugovrstnih besed v vezniških vlogah. Ti konverzni vezniki vnašajo v prvotni vezniški razmerijski pomen **dodatno prislovnost ali naklonskost, kar lahko vezniško besedo dodatno pomensko-slovnično specializira in skladenjskopomensko približuje členkom.** Kot vezniške besede se uporabljajo tudi členki tipa *ali*, tudi kot del sklopljenega veznika, npr. *čeprav, četudi, čeravno*.

Konkretnemu skladenjskemu pomenu veznikov **dodani naklonski pomen kaže na povezavo veznikov s členki** (Vinogradov 1947: 723); v slovenščini so tovrstni členki *saj, sicer* in *naj*, ki izražajo vzročnostna razmerja, npr. *Skušal ga bom prepričati, saj me nič ne stane, Skušal ga bom pregovoriti, sicer pa nimam ravno veliko možnosti, Nagovarjajo me, naj se umaknem.*

²⁵ O tem na enak način razmišlja češko jezikoslovje (Petr idr., 1986: 214–220).

4 Sklep

Členki v nasprotju s prislovi (objektivno izražanje okoliščin) vedno izražajo subjektivno oceno, vrednotenje govorca oz. tvorca konkretnega besedila, zato so tudi slovaropisno glede natančnosti in izčrpnosti pomenskega opisa težje določljivi. Za prehod od prislovov k členkom je nujna subjektivizacija ocene, vrednotenja, torej prehod iz objektivne okoliščine prislova v subjektivnejšo okoliščino členska. Ta prehod iz prislovov v členke je značilen za izpridevniške prislove, izpeljane Mesto “tako” > “izpeljane iz kakovostnih pridevnikov tako lastnosti kot stanja”, ki poimenujejo neko relativno lastnost oz. vrednotenje.

Primerjalno z medmeti kot modifikatorji celotne stavčne povedi so členki izrazito slovnično-pomensko vezani na posamezni stavčni člen, kar pomeni, da so znotrajstavčni modifikatorji. Vsebina tako členkov, kot tudi medmetov, je govorno dejanje in iz tega izhaja, da so členki predvsem funkcijska beseda, zato so slovarske razlage za členke funkcijske. Pri prvotnih medmetih se splošnejša oz. širša razpoloženjskost prek povedkovniške odzivnosti lahko sprevača in zoži npr. v členkovno zanikanje. Pri pravih členkih se prek slovarskega sestavka lepo menjujejo poudarjena naklonska vloga, ki prvenstveno izraža govorečev odnos do sporočanega, s smiselno dodano povezovalno vlogo v besedilu. V razmerju med vezniško in členkovno rabo pa večina vezniških besed zahteva samostojno slovarsko obravnavo iztočnic, enkrat kot veznikov in na drugi strani samostojno homonimno obravnavo prevladujočih naklonskih razmerij kot členkov, tako imamo v primerih *saj, naj* ipd.

Glede na vse navedeno je vsekakor smiselna izdelava seznama izhodiščnih meril za čim bolj jasno razločevanje med členki na eni strani ter prislovi, medmeti, vezniki na drugi strani, ki naj karseda natančno popiše glavne razločevalne lastnosti besednih vrst, ki lahko izražajo različne okoliščine in razmerja.

Vira

Akademický slovník současné češtiny. <<http://www.slovníkcestiny.cz/web/uvod.php>>. (Dostop 1. 3.–12. 4. 2017.)

Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <www.fran.si>. (Dostop 1. 3.–12. 4. 2017.)

Korpus *Gigafida*. <<http://www.gigafida.net>>. (Dostop 1. 3.–12. 4. 2017.)

Slovník súčasného slovenského jazyka. <http://www.juls.savba.sk/pub_sssj.html>. (Dostop 1. 3.–12. 4. 2017.)

Wielki słownik języka polskiego. <<http://www.wsjp.pl/>>. (Dostop 1. 3.–12. 4. 2017.)

Tolkovyj slovar' russkogo jazyka. <<http://ozhegov.info/slovar/>>. (Dostop 1. 3.–12. 4. 2017.)

Tolkovyj slovar' Ušakova. <<http://ushakovdictionary.ru/>>. (Dostop 1. 3.–12. 4. 2017.)

Literatura

- Černelič-Kozlevčar, Ivanka, 1992: O delitvi členkov. *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 213–227.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood, 1996: *An Introduction to Functional Grammar*. New York: St. Martin's Press Inc.
- Helbig, Gerhard², 1990: *Lexikon deutscher Partikeln*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Ivić, Milka, 1973: Problematika modalnih rečenica. Pukryne, J. E. (ur.): *Otázky slovanské syntaxe*. Roč. III. Brno. 85–91.
- Jakobson, Roman, 1980: The Framework of Language. *Michigan Studies in the Humanities*. Michigan Slavic Publications; 1st edition.
- Jakobson, Roman, 1987 (1954): Dva vidika jezika in dve vrsti afazičnih motenj. *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta.
- Jakobson, Roman, in Halle, Morris, 1956: *Fundamentals of Language*. S'Gravenhage: Mouton.
- Jakop, Nataša, 2000: Vežanost poudarnih členkov na določeno besedno vrsto. *Jezikoslovni zapiski* 6. 67–80.
- Jakop, Nataša, 2000/01: Funkcijska delitev členkov: značilnosti naklonskih členkov. *Jezik in slovstvo* 46/7–8. 305–316.
- Jesenovec, Franc, 1944: Pomenske funkcije slovenskih členic. Narte, Velikonja idr. (ur.): *Zbornik zimske pomoči*. Ljubljana. 529–536.
- Mistrič, Josef, 1959: K otázke částic v slovenčine. Ružička, Jozef (ur.): *Jazykovedné štúdie* 4. 201–228.
- Mluvnice češtiny 2*, Tvarosloví, 1986. Jan, Petr idr. (ur.). Praha: Academia.
- Morfológia slovenského jazyka*, 1966. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- Perdih, Andrej, 2016: *Splošni razlagalni slovarji slovanskih jezikov*. Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Qurik, Randolph. idr.²⁰, 1994: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York: Longman.
- Skubic, Andrej, 1999: Ogled kohezijske vloge slovenskega členka. *Slavistična revija* 47/2. 211–238.
- Smolej, Mojca, 2015: Členek v sodobnem slovenskem jezikoslovju. Smolej, Mojca (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis (Obdobja 34)*, del 2. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 671–678.
- Toporišič, Jože, 1976¹, 2000⁴: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Toporišič, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
- Toporišič, Jože, 1991: Členki in njihovi stavčnočlenski ustrezniki. *XXVII. Seminar SJLK*. Ljubljana: FF. 3–16.
- Vidovič Muha, Ada, 1978: Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede. *Slavistična revija* 26/3. 253–276.
- Vidovič Muha, Ada, 1984: *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča*. *Slavistična revija* 32/2. 142–155.

Vidovič Muha, Ada, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.

Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Vidovič Muha, Ada, 2007: Izrazno-pomenska tipologija poimenovanj. *Slavistična revija* 55/1–2. 399–408.

Vidovič Muha, Ada, 2015: Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi – vprašanje besednih vrst (poudarek na povedku in členu). *Slavistična revija* 63/4. 389–406.

Vinogradov, Viktor Vladimirovič, 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoe učebno-pedagogičeskoe izdatel'stvo Ministerstva prosvješčenija RSFSR.

Žele, Andreja, 2010: Elipsa med glagolsko intenco in besedilno koherenco: (izpust med glagolsko usmerjenostjo in besedilno soveznostjo). *Slavistična revija* 58/1. 117–131.

Žele, Andreja, 2014: *Slovar slovenskih členkov* (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, 2014.

JEZIK SODOBNEGA LITERARNEGA DISKURZA KOROŠKIH SLOVENCEV

Ali je pisateljici pred ozadjem koroškega jezikovnega konflikta mogoče svobodno odločati o izbiri jezika, se sprašuje M. Haderlap. Preučevanje zgodovine jezikovnopolitičnega konflikta na avstrijskem Koroškem nadgrajuje premislek o tem, kaj v kontekstu kompleksnih jezikovnih in širših družbenih okoliščin, ki v sodobnem evropskem prostoru določajo življenje in literarno ustvarjanje koroških Slovencev, pomeni raba nemškega jezika.

Ključne besede: Maja Haderlap, jezik, izbira, svoboda

Engel des Vergessens v večjezičnem literarnem polisistemu

Med sodobnimi literarnimi deli je velik odziv javnosti¹ dosegla zgodba o življenju slovenske manjšine na od nekdanj napetem stičišču regionalnih in nadregionalnih tradicij, zgodovinskih in modernih, kulturnih in narodnih identitet. Razloge za zbujanje tolikšne pozornosti bi lahko iskali v načinu pripovedovanja in tehniki pisanja, avtobiografskosti in intimnosti družinske zgodbe. Z vidika kompleksnih medkulturnih, jezikovnih in družbenih okoliščin, ki zaznamujejo življenje in literarno ustvarjanje Slovencev na avstrijskem Koroškem, poglobljen premislek še posebej spodbuja dejstvo, da je bil prozni prvenec dvojezične avtorice z avstrijske Koroške Maje Haderlap napisan v nemškem jeziku.

---

¹ *Engel des Vergessens* je bil nagrajen s številnimi prestižnimi nagradami: nagrado Ingeborg Bachmann, nagrado Bruno Kreisky za politično knjigo leta 2011, nagrado salzburške deželne vlade Rauris in nagrado, ki jo za najboljši družinski roman podeljuje fundacija založbe iz Ravensburga. Velik odziv javnosti potrjujejo tudi ponatisi, prevodi, literarne kritike in številni bralci.

V zvezi s poimenovanjem jezika v delu *Engel des Vergessens* M. Haderlap (2011b: 26–27) pravi: »Nikogaršnji smo. S tem pa nians še ni konec« – jezik romana avtorica imenuje »avstrijski idiom in ta je drugačen od nemškega, in kot veste, Nemce in Avstrijce deli isti jezik«. V primerjavi s politično zasidranostjo v okviru nacionalnega avtoričino poimenovanje jezika nakazuje, da moč ideologij ločevanja v literarnem diskurzu pojenja ter odpira prostor medkulturnemu spoznavanju in kreativnemu prehajanju med jeziki. Na sprejemanje sobivanja raznolikih kultur in jezikov vsaj v določenih segmentih družbe v zadnjih letih kaže tudi izbira prejemnic Bachmannovih nagrad, ki jim je skupna raba večinskega, drugega (in ne maternega) jezika. Poleg leta 2014 nagrajenega proznega prvenca M. Haderlap (2015: 221–222), je prestižno nagrado za svoje dvojezično pesnjenje leta 2012 prejela tudi Olga Martynova, ki prehaja med ruskimi in nemškimi literarnimi tradicijami, leta 2013 pa je nagrado za roman *Morda Esther* v nemškem jeziku prejela Katja Petrovska.

Fenomen izbire jezika se zlasti v povezavi s prehodom iz jezika v jezik pogosto postavlja v »modni« diskurz o novem nomadstvu, stalnem popotništvu, o postkolonialnih, transkulturnih in hibridnih mešanih kulturah. Tovrstne interpretacije ustvarjajo vtis, »kakor da so avtorji, ki pripotujejo v drug jezik, zgolj proizvod mednarodne transakcije: iztrgane iz družbene, kulturne, jezikovne zasidranosti jih naplavi na novo jezikovno obrežje« (Haderlap 2015: 218). Tisto, s čimer pa se diskurz, ki mu je pripisana oznaka »modni«, po mnenju M. Haderlap (2015) ne ukvarja, so večinoma boleče izkušnje o izgubljeni domovini in varnosti, razlogi za prehod avtorjev in avtoric v drug jezik: beg pred zasledovanjem ali vojno, beg iz revščine in socialnega uboštva, študij, delo in številni drugi razlogi, na obrobju zanimanja pa so tudi prizadevanja avtorjev, da bi se kje ustalili. Namesto težnje po prilagajanju nemškojezični literarni produkciji sodobni dvojezični avtorji v ospredju razprav o njihovem literarnem ustvarjanju zaznavajo željo po »zamejitvi« in »zakoličenju podedovanega teritorija«, ki se izkazuje v še vedno prepogostih vprašanjih o identiteti avtorjev, stigmatiziranih kot »v nemški jezik naseljenih prišlekih«, ki naj se omejijo na svoje specifične teme (Haderlap 2015: 218). Do teh pogledov distancirani avtorji z avstrijske Koroške periferije danes razumejo kot okolja, ki se zaradi svojega izpostavljenega položaja spreminjajo v prostor manifestiranja in razgaljanja političnih, kulturnih in družbenih preobratov, in kot taka predstavljajo enega od prostorov, ki merijo v središče evropske kulture, prepredene z jezikovnimi konflikti (Haderlap 2015: 221). Za razliko od stališč, ki literarni diskurz avtorjev iz perifernih okolij obravnavajo v okviru »paradigme enojezičnosti«,² se v novjšem času na različne pojavne oblike večjezičnosti, ki

² S pojmom »paradigma enojezičnosti« je v razpravah Y. Yildiz (2012) poimenovano literarno polje, ki predstavlja literaturo enega naroda in ene kulture. Pojav paradigme enojezičnosti je, kot piše Y. Yildiz, povzročil bistveno spremembo, saj pritisk te paradigme prikriva skozi zgodovino vseskozi prisotne prakse večjezičnosti. V primerjavi z večjezičnostjo kot zgodovinsko konstanto se je v obdobju po pojavu enojezičnosti kot prevladujoče paradigme spremenil zlasti pomen večjezičnosti. Avtorica tako ne govori o dihotomiji med enojezičnostjo in večjezičnostjo, ampak o diskurzu, v katerem enojezičnost in večjezičnost soobstajata in sta opredeljeni prek medsebojnega stika in napetosti (Yildiz 2012). Koncept slednjega po Y. Yildiz označuje soobstoj paradigme enojezične nacionalne države ob pojavu večjezičnosti in daje možnost analize o tem, kako se v družbi jezikovna subjektivnost gradi in prepleta z narodno skupnostjo.

zaznamujejo literarni diskurz, gleda kot na dialog različnih jezikov in kultur, ki ustvarja raznolike prostore evropske literature.

S stališča raznolikosti in kompleksnosti literarnega sistema je sodobni literarni diskurz, ki tako kot prozni prvenec M. Hadelap nastaja v medkulturnem položaju, obravnavan v literarno-teoretičnih razpravah, ki poseben poudarek namenjajo dinamiki medkulturnih literarnoteoretičnih stikov ter dinamiki središče – obrobje (Dović 2003: 75) in med katerimi izpostavimo polisistemsko teorijo I. Even–Zoharja (1990). Even–Zoharjeva težnja po vključujočem in celovitem pristopu k opredelitvi literarnega sistema podpira tezo o tem, da je treba pri raziskovanju literarnega polisistema »namesto registracije in klasificiranja pojavov«, kot je med drugim tudi pojmovanje »slovenskosti«, preiti k »odkrivanju zakonov, ki uravnavajo raznolikost in kompleksnost sistemov«, saj se pri tem »razkrije cela vrsta novih pojavov in relacij, ki prej niso bili vidni« (Even–Zohar 1990, po Dović 2003: 76).

Sodobno gledanje na razmerja med kulturami, ki sestavljajo nacionalno kulturo, a so ostajale na družbenem obrobju, je relativiziralo pomen oznak, kot so »migrantska literatura« (Thomsen 2008) oziroma »literarna dela priseljencev v Sloveniji« (Dimkowska 2008, Žitnik Serafin 2008), »manjšinska književnost« (Deleuze in Guattari 1995), »slovenska izseljenska književnost« (Žitnik in Glušič 1999, Žitnik Serafin 2008) ter »zamejska književnost«, in razkrilo njihovo ideološko ozadje (Grosman 2004: 22) – to pomeni zlasti težnjo po ločevanju med seboj povezanih delov kulturnega/literarnega polisistema (Žitnik Serafin 2008). V nasprotju z ločevanjem so v okoliščinah naraščajočih medkulturnih izmenjav in stikov vse pogostejša vprašanja o pogojih in načinih razumevanja iz tujih kultur posredovanih predmetov in umetnostnih tvorb ter o možnostih, kako bi na te pogoje vplivali oziroma kako bi pospešili in izboljšali razumevanje kulturnih tvorb, ki prihajajo iz tujih in pogosto neznanih kultur, hkrati pa tudi ohranili izvorno tvornost domače kulture in izboljšali njeno razumevanje (Grosman 2004: 19–20).

S poudarkom na tesni povezanosti jezika in v njem vsebovanega pojmovanja sodobne družbene/kulturne realnosti je v ospredju zanimanja raba nemškega jezika v literarnem diskurzu, ki nastaja ob slovensko-avstrijski meji. Upoštevajoč specifično konstruiranost predstave o literarnem jeziku prispevek pokaže, kakšen pomen ima jezik izbranega literarnega besedila pri ustvarjanju podobe družbenega okolja, kjer živi slovenska manjšinska skupnost v Avstriji. Obravnava v literarnem diskurzu konstruirane večjezičnosti ne pomeni ukvarjanja s posameznimi jezikovnimi pojavi, značilnimi za območja jezikovnega stikanja (pojavnne oblike alternacije kodov, kot sta mešanje in preklapljanje kodov), temveč ukvarjanje s samo predstavo o jeziku, natančneje s percepcijo izbire jezika v specifičnih jezikovnih okoliščinah konstruiranega literarnega diskurza na avstrijskem Koroškem.

Jezik literarnega diskurza v specifičnih jezikovnih okoliščinah na avstrijskem Koroškem

V okoliščinah, skozi zgodovino zaznamovanih z neenakostjo razmerij med večinsko in manjšinsko skupnostjo, ko je bil jezik na avstrijskem Koroškem predvsem politična in ideološka kategorija, izbira jezika v literarnem diskurzu ne more biti svobodna, je prepričana M. Haderlap (2015: 219). Kot nakaže avtorica, so na položaj slovenskega jezika in odnos do slovenske manjšine v Avstriji odločilno vplivale specifične jezikovne in politične okoliščine na avstrijskem Koroškem. V okoliščinah, ko skupnost razpolaga zgolj z narečjem, izoblikovanim za vsakdanjo rabo, publicistiko in narečno umetnostno ustvarjanje, ne pozna pa lastnega knjižnega jezika in kulture v njem (Dapit 2003, Dapit 2004, Šekli 2005), večinski narodi zlahka s pritiski dosežejo narodnostno asimilacijo (Pogorelec 1978: 95). Ena od uspešnih oblik narodnostnega pritiska, ki je bil identificiran kot prisoten v Benečiji, je izobraževanje le v drugem jeziku in drugi kulturi s ciljem razviti diglosijo med beneškoslovenskim krajevnim govorom in italijanskim knjižnim jezikom (Pogorelec 1978). Stališčem strokovnih razprav pritrjuje tudi pisateljica, ki specifičnost jezikovnih okoliščin na avstrijskem Koroškem oriše z naslednjimi poudarki: »Slovenci, ki se niso mogli šolati v slovenščini, so ujeti v svoj dialekt, stika s Slovenijo je vedno premalo, da bi uporabljali knjižno slovenščino, še posebej, ker so bili slabo izobraženi in so uporabljali le pogovorni jezik« (Haderlap 2011b: 26–27).

V jezikovnih okoliščinah pokrajinske diglosije na zemljepisno obrobem območju slovenskega jezikovnega prostora sodobna literarna ustvarjalka za svoj materni jezik čuti narečje, slovenski knjižni jezik pa ji deluje kot tuji (Figelj 2014: 16). V okoliščinah, ko je drugi jezik okolja zamolčan, raziskave literarnega diskurza, proučevanega v kontekstu jezikovnih okoliščin na avstrijskem Koroškem, ocenjujejo, da raba slovenščine ali nemščine v diskurzu slovenskih literatov na Koroškem ni enakovreden pojav, saj:

V nasprotju s pokrajinsko nevtralnim prehajanjem iz jezika v jezik znotraj istega dela in v nasprotju z menjavo pisnega jezika v dveh različnih delih pa raba jezikov medkulturnega prelivanja v pokrajinsko specifičnih večjezičnih besedilih odslikava tudi politična, zgodovinska, kulturna in jezikovna napetostna razmerja, značilna za posamezna okolja. (Strutz 1996: 188.)

V okviru nacionalne demagogije sta bila oba jezika, tako slovenščina kot tudi nemščina, prikazana kot dva izključujoča pola, med katerima se morajo koroški Slovenci odločiti, pri čemer je šlo za »zaobljubo domovini, za pripadnost, povezano z očitkom o neprilagojenosti v razmerju do večinskega prebivalstva« (Haderlap 2015: 219). Neenak položaj manjšinskega jezika so v večinsko nemškem jezikovnem okolju podpirale: močno prisotna zavest o pomanjkljivem jeziku, jezikovne prepovedi in zahteva po odrekanju pravici do drugega deželnega jezika, ki naj bi spodkopaval enotnost dežele (Haderlap 2015). Propagandi nemške nacionalne demagogije, ki so jo razširjala nemška domovinska združenja, je bilo najbolj izpostavljeno dvojezično prebivalstvo na deželi, kar je po oceni M. Haderlap (2015: 219–220) posebej spretno

izkoriščala politika. Sklicujoč se na fobije domovinskih združenj o državljanih, ki spodkopavajo enotnost dežele, je bilo precej lažje zavlačevati pri uresničevanju z avstrijsko državno pogodbo zagotovljenih pravic narodnim manjšinam (Haderlap 2015). Do družbenopolitičnih razmer na avstrijskem Koroškem kritična predstavница mlajše generacije koroških literarnih ustvarjalcev se je v zameno za sprejetost v deželi dolgo časa zoperstavljala prilagajanju in asimilaciji in ravnala, kot da se giblje po dveh popolnoma enakovrednih jezikih in kulturah (Haderlap 2015). Da bi se postavila po robu usihanju vsega slovenskega na Koroškem in našla gotovost v maternem jeziku, je M. Haderlap v osemdesetih letih pisala slovensko. S stopnjevanjem doživljanja utesnjenosti regionalne slovenske kulture in živčnih poskusov slovenske literature, da bi prodrila, pa je, kot pravi M. Haderlap (2015: 220), sčasoma razumela, »da se slovenščina od začetka 20. stoletja spričo svoje strukturne, družbene marginalizacije na Koroškem skoraj ni mogla prosto in vseobsežno razvijati«. Takrat je avtorico vedno bolj obletavala misel na beg, pojavil se je dvom v izbiro slovenskega jezika, ki se je prepletal z dilemo: »Kako se mirno izseliti iz nekega pisnega jezika, ko pa je opuščanje slovenščine na Koroškem tisto pričakovano?!« (Haderlap 2015: 220).

Kulturni in osebni konflikti, ki so pri mlajši generaciji slovenske manjšine (Jani Oswald, Janko Ferik, Maja Haderlap) še posebej zaostreni, ko zadevajo izbiro jezika, kažejo na specifična razmerja ne le med nemško govorečo večino in slovensko manjšino, ampak tudi med slovensko matico in manjšinsko skupnostjo Slovencev na avstrijskem Koroškem. Raba jezika večinskega naroda zlasti na slovenski strani meje zastavlja številna vprašanja o narodni in kulturni identiteti slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem in vodi v paradoks, ko bralci v Sloveniji delo, ki ni napisano v slovenščini, dojemajo kot tuje (Haderlap 2011b). To se je pokazalo tudi ob izidu dela *Engel des Vergessens*, ko je bila M. Haderlap (2015: 219) pozvana, da pojasni, »zakaj pišem v nemščini, ko pa sem kot pripadnica koroških Slovencev odrasla v slovenščini in sem na začetku svojega pisateljskega delovanja pisala v slovenščini? Kateri kulturi, čutim, pripadam? Se imam za slovensko ali avstrijsko pisateljico?«

Dileme o jezikovni in narodni identiteti avtorjev, ki pišejo v jeziku večinske skupnosti, so ideološko pogojene in se povezujejo z opredelitvijo t. i. »zamejske« literature, ki poudarja odtrganost slovenskega ustvarjalnega deleža v »zamejstvu in zdomstvu« (Pogačnik 2001 v Poniž 2013: 27–28). Do premika v pogledu slovenske literarne zgodovine na percepcijo slovensko govorečih avtorjev, ki ustvarjajo v sosednjih državah, je prišlo šele v času političnih in ideoloških sprememb v Sloveniji, ko je zaživela misel o skupnem slovenskem kulturnem prostoru in se je oznaka »zamejska« ali »manjšinska literatura« pripisovala vse redkeje (Leben 1995). Strokovni diskurz je v novejšem obdobju zavzel stališče, da literarni diskurz sicer lahko reflektira družbeno, politično, ekonomsko idr. stvarnost, a kljub temu ne more biti orodje ali celo orožje za spreminjanje te realnosti, saj literarni diskurz »le stežka igra vlogo narodnoobrambnega mehanizma in predstavlja protiutež zgrešenim odločitvam, ki sta jih sprejemala (ne vedno, a nekajkrat zagotovo) tako manjšinska skupnost kot tudi večinski narod« (Poniž 2013: 28).

Vprašanja jezikovne identitete slovenskih koroških avtorjev se je ob primerih v nemškem jeziku napisanih besedil F. Lipuša in J. Messnerja v sedemdesetih letih dotaknil Erich Prunč (1973), ki je zagovarjal tezo, da sodijo v okvir vsake literature nacionalne ali regionalne skupnosti vse besedne umetnine, pisne in ustne, ne glede na to, ali so oblikovane v nacionalnem, nadnacionalnem ali tujem jeziku (Leben 2013: 8). V literarnem upodabljanju slovenske koroške stvarnosti, ki ni vezano niti na slovenski jezik niti na etnično pripadnost, se je v osemdesetih letih prepoznavalo preseganje jezikovne in estetske getoizacije in provincializma ter zavestno pisanje ne samo za Koroško, temveč za širši govorni prostor (Zablatnik 1985, po Leben 2013: 8). Večje spremembe v odnosu med večinsko in manjšinsko skupnostjo na avstrijskem Koroškem pa D. Poniž (2013) zasledi v obdobju druge mladjevske generacije (Jani Oswald, Maja Haderlap), ko vidnejši predstavniki avstrijskega literarnega diskurza niso več gojili nacionalističnega »prastrahu« do sodržavljanov različnih manjšin, temveč so se zavedali, da je s Slovenci mogoče živeti samo na način sobivanja, medsebojnega priznavanja in spoštovanja, ter je bilo vzpostavljeno produktivnejše razmerje med diskurzom slovenskih literarnih ustvarjalcev na avstrijskem Koroškem in avstrijskimi literati.

V kontekstu razvoja literarnih pisav Slovencev v Avstriji in percepcije strokovne javnosti, ki literarnemu diskurzu v sodobnem času pripisuje avtonomni položaj (Poniž 2013: 28), jezik večinskega naroda v romanu slovensko govoreče avtorice z avstrijske Koroške, ki pripoveduje zgodbo o koroških Slovencih v času druge svetovne vojne in v povojnem času, kaže na približevanje ideji o jeziku kot razvitem diasistemu,³ ki presega okvir narodne skupnosti. Težnjo po preseganju predstave o izoliranosti manjšinske skupnosti in kategorije nacionalnega, izrazi tudi M. Haderlap (2011b) sama, ko se distancira od označevanja izbire nemškega jezika za »izdajo« in poudarja, da življenje manjšinske skupnosti na avstrijskem Koroškem ne poteka po vzorcu izključevanja, temveč v njem samodejno poteka prehajanje iz enega v drug jezik:

In tudi naklade bi bile vse kaj drugega. In me ne bi brali ne na Koroškem ne kje drugje, odvisna bi bila od prevajalcev, kar je zame, ker živim v teh dveh prostorih, vedno problematično. Jaz namreč v sebi ne prevajam, jaz živim zdaj v enem zdaj v drugem jeziku, tj. specifična situacija, slovenščina mi je materinščina, nemščina pa /.../ je tudi ves čas v meni in okoli mene, literarno pa ne bi bila odvisna od prevajalca, ki me prestavlja v prostor, ki ga običajno poznam bolje kot on. (Haderlap 2011b: 26–27.)

³ Izhajajoč iz jezikoslovnega strukturalizma se jezik v slovenistiki opredeljuje kot »diasistem« oziroma kot sistem sistemov, tj. kot sistem, sestavljen iz različnih delnih sistemov (Žele 2006: 100). Z uresničevanjem slovenskega diasistema se prerašča »diglosijo«, ki pomeni neenakovredno rabo dveh jezikov v določenih jezikovnih položajih (Kerin 2007: 4).

Zaključek

V literarnem ustvarjanju dvojezičnih avtorjev in avtoric, ki na avstrijskem Koroškem pišejo nemško, jezik ni več zgolj sredstvo identificiranja z narodno skupnostjo, temveč je predvsem sredstvo sporazumevanja in orodje umetniškega ustvarjanja (Leben 1995). Ta pomen je jezik na avstrijskem Koroškem prevzel potem, ko je obdobje, ko bi ljudje opuščali slovenščino zato, ker se nočejo ali bojijo izpostavit, minilo in so se začele razkrivati družbene razsežnosti vojne ter poveljnih posledic (Haderlap 2014). Nekdanje prepričanje o umeščenosti v podrejeni položaj glede na ustvarjanje v matici je v obdobju druge generacije mladjevccev preraslo v zavedanje, da so »integralni del tega ustvarjanja, oblikovanja modernega knjižnega jezika in njegove uporabe v literaturi« (Poniž 2013: 29). Ne da bi se odpovedali zavesti o vsem, kar se je z jezikom zgodilo v preteklosti, so se koroški Slovenci vedno bolj začeli zavedati realnosti, ki jim je govorila, da so pred predstavniki večinskega naroda v prednosti, saj obvladajo oba jezika in se lahko suvereno izražajo tudi v tistem »vmesnem« prostoru, ki nastaja v stiku dveh jezikov, kultur in ne nazadnje kolektivnih zavesti:

Še desetletja po drugi svetovni vojni so nemška domovinska združenja dvojezičnemu prebivalstvu, stoletja živečemu na koroških tleh, dopovedovala, da človek polnovreden Korošec postane le tako, da se v javnosti in v svoji družini uslužno odreče slovenskemu jeziku. /.../ Absurdno pri tem je bilo, da sem svojo dvojezičnost, ki sem jo živela, zmeraj občutila kot obogatitev in da že kot otrok nisem mogla razumeti, zakaj naj bi bilo bolje biti enojezičen. (Haderlap 2015: 220.)

Večjezičnost, kot je spoznavala že Ilma Rakuša, uči, da nič ni samoumevnega in da vse temelji na razliki (po Haderlap 2015: 222). Potem ko so pred ozadjem koroškega jezikovnega konflikta izkušnjo z jezikom določale zlasti politične odločitve, raba nemškega jezika v delu *Engel des Vergessens* izkazuje zavedanje, da je vsakršna delitev na slovenščino ali nemščino za sodobne literarne ustvarjalce zgolj ideološki konstrukt in »čisti nesmisel« (Haderlap 2011c). Prepričanje M. Haderlap (2015: 223), da ima kot pisateljica pravico do jezikovnega imetja, ki si ga »moramo in smemo deliti«, kaže na širši družbeni značaj intimne družinske zgodbe, ki se s pisanjem v »drugem« jeziku vključuje v tok literarnega diskurza sodobnih avtorjev, ki ustvarjajo v evropskem prostoru.

Vira

Haderlap, Maja, 2011a: *Engel des Vergessens*. Göttingen: Wallstein.

Haderlap, Maja, 2012: *Angel pozabe*. Maribor: Študentska založba Litera. Prev. Štefan Vevar.

Literatura

Dapit, Roberto, 2003: Nastajanje krajevnih knjižnih jezikov pri Slovencih v Furlaniji. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Obdobja 20. Ljubljana. 301–312.

- Dapit, Roberto, 2004: Rezijanska identiteta med mitom in ideologijo – vpliv na jezik. *Slovenščina v šoli* 9/3. 35–43.
- Deleuze, Gilles, in Guattari, Félix, 1995: Kaj je »manjšinska« književnost. *Kafka*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura. Prev. Vera Troha. 24–39.
- Dimkowska, Lidija, 2008: Položaj literarnega dela priseljencev v Sloveniji. *Večkulturna Slovenija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 75–108.
- Dović, Marijan, 2003: Literarni polisistem in mehanizmi medkulturnih stikov. *Jezik in slovstvo* 48/6. 75–85.
- Even-Zohar, Itamar, 1990: Introduction to Polysystem studies. *Poetics Today* 11/1 (posebna izdaja). 1–16.
- Figelj, Klavdija, 2014: Svoboda, ki jo daje drug jezik. *Primorske novice* 68/191 (19. 8. 2014). 16.
- Grosman, Meta, 2004: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Haderlap, Maja, 2011b: Pisateljica Maja Haderlap. »Zdaj sem vse: slovenska pesnica in avstrijska pisateljica«. Intervju: sprašuje Tanja Lesničar Pučko. *Dnevnikov objektiv* (27. 8. 2011). 26–27. <<https://www.dnevnik.si/1042660518>>. (Dostop 6. 5. 2016.)
- Haderlap, Maja, 2011c: Maja Haderlap, pisateljica. »Angel pozabe je postal moja pripoved«. Intervju: sprašuje Jerneja Jezernik. *Pogledi* 2/20 (12. 10. 2011). 24–26. <<http://www.pogledi.si/ljudje/angel-pozabe-je-postal-moja-pripoved>>. (Dostop 5. 12. 2014.)
- Haderlap, Maja, 2014: »Dve leti sem govorila o koroških Slovencih, zdaj se moram vrniti k sebi«. Intervju: sprašuje Peter Kolšek. *Delo: Sobotna priloga* 56/56 (8. 3. 2014). 21–23.
- Haderlap, Maja, 2015: V luči jezika. Celovski govor ob podelitvi Bachmannove nagrade 2014. *Sodobnost* 79/3. 217–224.
- Kerin, Urška, 2007: Testiranje jezikovne zmožnosti učencev dvojezične osnovne šole v Špetru. *Jezik in slovstvo* 52/6. 3–18.
- Kraševac, Eva, 2014: Po sledih spomina. *Gledališki list* 93/9. 13–15.
- Leben, Andrej, 1995: Uvod. *Monologi in dialogi z resničnostjo. Antologija slovenske koroške literature*. Celovec: Drava. 15–25.
- Leben, Andrej, 2013: Slovenska literatura na avstrijskem Koroškem: manjšinska – regionalna? *Jezik in slovstvo* 58/4. 5–15.
- Pogorelec, Breda, 1978: Slovenski knjižni jezik v Beneški Sloveniji. *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji*. Špeter Slovenov, Trst. 93–118.
- Poniž, Denis, 2013: Izkoreninil se bom/Mich ausgraben – Poezija Janija Oswalda v presečišču dveh svetov. *Jezik in slovstvo* 58/4. 27–35.
- Strutz, Janez, 1996: Istrska polifonija – večjezičnost in literatura. *Annales* 6/8. 187–196.
- Šekli, Matej, 2005: Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetskojezikoslovni in družbenostojekoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22 – metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 41–58.

Thomsen, Mads Rosendahl, 2008: *Mapping World Literature*. London, New York: Continuum International Publishing Group.

Yildiz, Yasemin, 2012: *Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition*. New York: Fordham University Press.

Žele, Andreja, 2006: O mnogoobraznosti jezika – o njenem oblikovanju, rabi in uzaveščenosti. *Slavistična revija* 54/ 1. 99–102.

Žitnik Serafin, Janja, in Glušič, Helga (ur.), 1999: *Slovenska izseljenska književnost I: Evropa, Avstralija, Azija*. Ljubljana: ZRC, Rokus.

Žitnik Serafin, Janja, 2008: *Večkulturna Slovenija: položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

PREKRIVANKE V SLOVENŠČINI Z VIDIKA VPLIVA ANGLEŠKEGA JEZIKA

Prispevek predstavlja pojav prekrivank v slovenščini. Obravnava vpliv angleškega jezika na nastanek tovrstnih tvorjenk in po zgledu tujih jezikoslovnih teorij skuša izoblikovati tipologijo prekrivank za slovenščino. Tipologija hkrati vzpostavlja tudi merila, po katerih se prekrivanke kot poseben besedotvorni tip uveljavljajo tudi v slovenščini. Ločujemo prekrivanke v slovenščini in slovenske prekrivanke, in zasnove slovenskih prekrivank iščemo v že besedotvorno uveljavljenem procesu *sklapanja*.

Ključne besede: prekrivanke, slovenščina, angleščina, sklapanje, krnitev

1 Kaj so prekrivanke

V zadnjem desetletju v slovenščini vedno pogosteje opažamo pojav t. i. prekrivank. Izraz se je glede na način tvorjenja ponudil iz procesa prekrivanje, ki je kot fonološki proces prekritja glasov navadno na morfemskem stiku opredeljen v glasoslovju (Toporišič 1992: 212). Gre za besede, ki jih navadno tvorimo z izraznim prekrivanjem, in hkrati tudi s krnjenjem ene ali dveh oz. obeh,¹ samostojnih besed, npr. *ričota* (< ričet + rižota), ki je tudi že uslovarjen leksem.² Prekrivanje navadno dveh samostojnih besed, ki sta z vidika nastale prekrivanke podstavni besedi, sodi tudi na morfonološko področje, ko se na morfemskem stiku prekrivajo samo določeni

---

¹ Krnitev je v sodobnem slovenskem jezikoslovju (Toporišič 1992: 91) opredeljena kot opuščanje dela besede za to, da se dobi tvorbeno prvina ali pa kar nova beseda, npr. *izem*, *lča*.

² V Slovarju slovenskega knjižnega jezika 2 (SSKJ2), tj. v posodobljeni in dopolnjeni izdaji, je geslo *ričôta* -e ž (ř) jed iz dušenega ješprenja, pripravljena podobno kot rižota: na koncu je v ričoto zamešal maslo in peteršilj.

glasovi ali pa se lahko prekrivata morfema oz. več morfemov. Opredelitev prekrivank v sodobnem slovenskem jezikoslovju je, da »so (to) tvorjenke iz dveh ali več besed, ki nastanejo tako, da se podstavne besede, ki so deloma enake, v enakem delu prekrijejo, npr. opoldnevnik < opoldne + dnevnik« (Logar 2006: 96), in da »pri sklopljenih krnih gre za prekrivanje v posameznih črkovnih sklopih kot presečnih množicah, npr. robolucija < robotska revolucija« (Stramljič Breznik 2008: 157). Tudi sicer naj bi prekrivanka najpogosteje nastala iz prvega dela prve podstavne besede in iz zadnjega dela druge podstavne besede (prim. tudi Bauer 1983: 235–236 za angleščino). Pri nastajanju prekrivank je vsekakor treba upoštevati dva osnovna pogoja, ki sta hkrati tudi vzroka, da sploh govorimo o upravičenosti tovrstnih tvorb:

1. prekrivanka mora biti pomensko prepoznavna, smiselna in stilno učinkovita,
2. stopnja krnitve posameznih podstavnih besed se prilagaja izgovorljivostnim zmožnostim v določenem jeziku in jo sproti določa tvorec.

Proces prekrivanja torej navadno že vključuje dva besedotvorna postopka, in sicer sklapljanje in pogosto tudi krnjenje v smislu *kočerja*,³ temu zgledu pa za status prekrivanke manjka prekrivanje, ki ga imamo v naslovu prireditve *znaČAJi znanosti*, znanstvena predavanja s čajem⁴; vse troje – sklapljanje, krnjenje in prekrivanje pa imata tudi aktualno uporabljena zglede *Slovečer* ‚slovenistični večer‘ in *pilatorika* ‚pilates + retorika‘. Vsi zgoraj omenjeni primeri bi bili v anglo-ameriškem jezikoslovju označeni kot t. i. *blends*, ker angleški *blend* nujno vsebuje krnitev in sklapljanje, lahko pa tudi prekrivanje (gl. tudi 2.2).⁴

V prispevku želimo predstaviti nekaj najbolj vplivnih obravnav prekrivank v angleški jezikoslovni literaturi. V angleščini je namreč tvorjenje prekrivank precej produktivno. Domnevamo lahko, da se je zaradi vpliva angleščine kot globalnega jezika ta besedotvorni tip začel pojavljati tudi v jezikih, ki tovrstno nesistemske tvorjenje obravnavajo kot posebnost in zato je tudi raba prekrivank zaznamovana. Tak vpliv je npr. jasno viden v sodobni poljščini (npr. Konieczna 2012). Pojavlja se v praktičnosporazumevalnem jeziku in s tem sega v vse medijsko komuniciranje in v umetniško ustvarjanje; v leposlovju so prekrivanke odraz zlasti besedne ustvarjalnosti, hkrati pa tudi vplivne moči in stilne igrivosti jezika.

Med posameznimi sociolekti so prekrivanke bolj opazne v otroškem govoru in v urbanih ekscesnih sociolektih, obe rabi pa vsaka na zelo različen način, bodisi v pozitivnem ali negativnem smislu, odstopata od knjižne slovenščine in tudi od drugih kultiviranih sociolektov.

³ Ena izmed že uslovarjenih tvorjenk, ki vključujejo tako sklapljanje kot krnitev in so se v rabi že ustale, je *kočerja*; v SSKJ 2 je razložena kot *kočérja* -e ž (ê) pog. obrok hrane, ki se je pozno popoldne namesto kosila in večerje za *kočerjo so spekli pico*.

⁴ Tako npr. M. Kelly (1998: 579) opredeli *blend* kot besedo, »tvorjeno tako, da odrežemo dele obstoječih besed in združimo preostala dela skupaj bodisi z enostavno združitvijo ali z združitvijo, ki jo spremlja prekritje skupnih fonoloških segmentov«.

V nadaljevanju bomo poskušali predstaviti, kateri tip prekrivank se v sodobni slovenščini najpogosteje pojavlja in v katerih oz. kakšnih besedilih. In hkrati se v zvezi z možnostjo ustaljevanja prekrivank v slovenščini odpira tudi vprašanje: ali trenutno lahko govorimo samo o prekrivankah v slovenščini ali tudi že o slovenskih prekrivankah? Zlasti pri slovenskih prekrivankah pa velja opozoriti, da se pri sinhronih razlagah kljub zadregam pri določanju podstavnih sestavin vedno ohrani pomenska in z njo tudi sporočilna vrednost nastale tvorjenke ne glede na izhodiščno morfološko sestavo podstave (gl. tudi op. 8).

2 Pregled razvoja in razvrstitve angleških prekrivank

Za presojanje trenutnega stanja načina tvorjenja prekrivank v slovenščini in za boljše prepoznavanje prevzetih prekrivank je treba predstaviti nekaj osnovnih tvorbenih vzorcev v angleščini, ki so izoblikovali tipologijo. Slednja se je s prevzemanjem izrazja vsaj do neke mere razširila tudi v slovenščino.

2.1 Razvojni pregled

Britanski in ameriški jezikoslovci prve prekrivanke opažajo v besedilih iz časa renesanse (npr. *glaze* < *glare* + *gaze*, 'srepeti' + 'strmeti' pri Shakespearju),⁵ vendar je bila ta vrsta tvorbe do polovice 19. stol. dokaj redka (gl. npr. Bryant 1974: 163). Nov zagon je dobila s pisateljem L. Carrollom in njegovim delom *Through the Looking-Glass, and What Alice Found There* (1871), kjer je pisatelj svoje tvorjenke (npr. *galumph* < *gallop* + *triumph*, 'galopirati' + 'triumfirati') poimenoval z izrazom »portmanteau words« in razložil njihov nastanek. V anglo-ameriškem besedotvorju pa se je predvsem uveljavil izraz *blend* (prim. Bauer, Adams, Plag). V 20. stol. je število prekrivank v angleškem jeziku skokovito naraslo, rezultat tega pa so bile mnoge jezikoslovne razprave (gl. npr. spisek razprav na to temo v Algeo 1977: 47). Avtorji soglašajo, da je ta besedotvorni postopek vedno bolj priljubljen, tvorjenke, ki tako nastanejo, pa so večinoma priložnostnice, od katerih se le redke ohranijo. Že M. Bryant (1974: 163) npr. ugotavlja, da se prekrivanke pogosto pojavljajo v publicističnem jeziku in v imenih podjetij ter njihovih izdelkov. Z novim tisočletjem se je produktivnost tega besedotvornega procesa v angleškem jeziku še povečala. Ker pa so tovrstne tvorjenke večinoma še vedno priložnostnice, jih korpusi ne beležijo in zato je vsaka ocena produktivnosti tega procesa zaenkrat le približna.⁶ Tudi sicer se mnenja glede produktivnosti prekrivank razhajajo, saj V. Adams (2001: 141) npr. trdi, da prekrivanje ostaja obrobni besedotvorni proces, »ker so tvorjenke te vrste kratkega roka in omejene rabe«, medtem ko je L. Bauer (1983: 236–237) že v osemdesetih trdil, da je to zelo produktiven vir besed v moderni angleščini, tako v literarnih kot znanstvenih besedilih.

⁵ Pyles (1971: 298) sicer navaja še starejši zgled iz romane *Sir Gawain and the Green Knight* iz poznega 14. stol. (gl. tudi Algeo 1977: 47): *hathel* 'plemenitaš' < *haleth* 'vojščak' + *athel* 'plemenit'.

⁶ To stališče L. Bauerja povzemamo iz pogovora na srečanju ob konferenci ESSE v Košicah septembra 2014.

2. 2 Opredelitve in razvrstitve

V nadaljevanju bomo predstavili temeljne tipologije J. Algea (1977), L. Bauerja (1983, 2002) in I. Plaga (2003), ki so odločilno vplivale na vse nadaljnje delitve tovrstnih tvorjenk.

Intenzivneje se v angleškem jezikoslovju z besedotvornim procesom imenovanem *blending* ukvarjajo od leta 1977, ko je v izšel vplivni članek J. Algea v reviji *American Speech*. V strokovni literaturi izraz *blend* uporabljajo za poimenovanje različnih tipov besedne tvorbe, kjer združujejo dve besedi (redkeje več besed), pri čemer je vsaj ena od teh skrajšana v procesu združevanja:

boatel < *boat* + (*hot*)*el* [,čoln' + ,hotel']
Autodin < *auto(matic)* + *di(gital)* + *n(etwork)*⁷ [,avtomatski' + ,digitalni' + ,omrežje']

V anglo-ameriškem jezikoslovju se prekrivanka od zloženke razlikuje po tem, da sta izvorni besedi v njej okrajšani, pri čemer lahko izpadejo določeni segmenti (npr. *Eurasia* < *Eur(ope)* + *Asia*), lahko pa pride do prekrivanja segmentov ali sestavin (npr. *slanguage* < *slang* + *language*) (prim. npr. Algeo 1977). Podobno V. Adams (2001:138–139) prekrivanke opredeljuje kot tvorjenke iz dveh besed, od katerih je ena ali obe le delno vključena v novi tvorjenki, pri čemer se deli prekrivanke lahko prekrivajo ali pa tudi ne. Ker je takšna definicija prekrivanke precej široka in posledično obsega oblike, ki so bile tvorjene na več različnih načinov, so jezikoslovci zanje predlagali različne tipologije, pri tem pa upoštevali tudi (delno) različna merila. Tako na primer L. Bauer (1983, 2006, 2012) v svoji razdelitvi upošteva bolj formalne kriterije, I. Plag (2003, prim. tudi Dressler 2000) bolj semantične, G. Arcodia in F. Montermini (2012) pa morfonološke kriterije (gl. npr. Renner et al. 2012). L. Bauer (1983: 26) zato upravičeno poudarja, da so v angleškem besedotvorju meje prekrivank lahko nejasne, saj se »prekrivanje lahko križa z zlaganjem, afiksoidnim tvorjenjem, afiksacijo, knitvijo in /.../ akronimijo«.

Prvotno je J. Algeo (1977) besedotvorne prekrivanke razdelil v dva osnovna tipa, sintagmatske prekrivanke (*telescopes*) in asociativne prekrivanke (*portmanteaus*). Pri prvih gre za skrčenje dveh besed, ki se zaporedno pojavljata v (jezikovnem) nizu; v novi prekrivanki združimo začetni del prve besede z zadnjim delom druge besede, kot npr. v slovenskem zgledu:

znanstival < znanstveni + festival
 zlovenija < zloben⁸ + Slovenija

⁷ Zgled povzet po M. Bryant (1974: 171).

⁸ S sinhronega vidika je praktično nemogoče vedno prepoznati podstavne sestavine, ker je glede na poljubnost krnjenja glasov pri prekrivankah določena podstavna beseda lahko enkrat samostalnik, drugič pridevnik (gl. npr. tvorbo *zlovenija*), kar pomeni, da pri tvorbi lahko izhajamo iz različnih morfonoloških sestavov, npr. *zlovenija* < *zlo/zloba/zloben/zločin/zločinski* + *Slovenija*). To vsaj v slovenščini nakazuje nesistemska tvorbo.

J. Algeo (1977) poudarja, da je sintagmatski odnos podredne besedne zveze s samostalniškimi jedrom tipična odločilna lastnost t. i. »teleskopov«; v tem tipu prekrivanke do poljubnega krajšanja podstavnih besed prihaja le na njihovih stičnih delih, ki pogosto sovpadajo tudi z morfemskimi mejami. Od tod tudi poimenovanje, saj tudi pri teleskopu cilindrične dele teleskopa potisnemo skupaj.

Asociativne prekrivanke pa so kombinacija navadno dveh besed, ki ju je govorec povezal v mislih; do povezave ne pride zato, ker bi se sopojavljale v jezikovnem nizu, pač pa zato, ker imajo določeno skupno lastnost. Ta skupna lastnost je lahko (prim. tudi zglede iz kolumbijske španščine v Piñeros 2004):

- a) skupni morfem
hudobro < hudo + dobro
- b) skupen ali podoben glas/fonem
zlovenija < zlo + Slovenija
- c) skupen ali podoben pomen
zverjasec < zver(ina) + merjasec

Pogosto pa se zgodi, da je povezava, ki združi izvirne besede v *portmanteau*, le izvirna in pogosto duhovita pomenska asociacija, ki jo govorec zavestno ustvari: Fursolovski < FURSovski + pikolovski

Pri asociativnih prekrivankah gre torej v prvi vrsti za to, da sta znotraj ene oblike skriti vsaj dve besedi. Tak tip prekrivanke tvorimo tako, da celotno zgradbo ene izvirne besede projiciramo na strukturo druge. Posledično imajo te tvorjenke enako število zlogov in enak naglasni vzorec kot ena od obeh izvornih besed (prim. tudi Piñeros 2004). Pogosto imamo občutek, da se ena od obeh besed »skriva« znotraj druge.

V nasprotju z J. Algeom pa L. Bauer (1983: 234; tudi 2002: 1636–1637) ne dela razlike med *portmanteaus* in *blends* ter slednje opredeli kot nove lekseme, sestavljene iz delov dveh (ali več) podstavnih besed brez jasne morfološke prekrivnosti med podstavnimi besedami in nastalo tvorjenko. L. Bauer (1983: 234) priznava, da je ravno ta morfološka (ne)prekrivnost med podstavnimi besedami in novo tvorjenko nekoliko sporni del definicije, saj v mnogih primerih prekrivank vendarle lahko prepoznamo vsaj eno od sestavin, ki pretvorbno povezuje izhodiščno podstavno sintagmo z novo tvorjenko. Glede na našete zadrege so po L. Bauerju (1983: 234) zato najbolj tipične prekrivanke ravno tiste, kjer je izvorna podstava besede razumljiva šele, ko jo izrecno razložimo (pri tem navaja primere kot *dawk* < *dove* + *hawk* ‚golob‘ + ‚jastreb‘ kot preneseno oznako za človeka, ki niti ne nasprotuje vojni niti ni zagovornik vojne). Ko se torej govorec odloči, da bo iz dveh leksemov ustvaril prekrivanko, so vsaj teoretično možne mnoge kombinacije, vendar je izbor na koncu vendarle omejen zlasti z jezikovnim poznavanjem in tudi čutom naravnega govorca. L. Bauer (1983: 235) pride do zaključka, da je končna odločitev za prekrivanko vsaj delno naključna, saj ima pri *blendingu* tvorec navidezno proste roke, da od vsake podstave vzame le tisto, kar se mu zdi potrebno ali zaželeno, vendarle pa tvorbo

omejujejo dokaj nejasna pravila, od katerih so nekoliko raziskana le fonološka in ortografska, ki postavljajo omejitve pri izgovorljivosti in zapisljivosti.

Pri drugih tipih prekrivanek so pravila za tvorbo bolj določna in jasna – v zvezi s tem L. Bauer (1983: 235–236) izpostavi tiste prekrivanke, kjer sta besedi, ki ju rabimo kot podstavi, pravzaprav v celoti ohranjeni, pri čemer pride do prekrivanja. To prekrivanje je lahko v izgovoru, zapisu ali obeh (npr. *slanguage* < *slang* + *language* ‚sleng‘ + ‚jezik‘).

Tretji tip prekrivanke je tisti, kjer bi novi leksem lahko obravnavali tudi kot »drugačno besedotvorno vrsto«, zlasti kot t. i. neoklasično zloženko (prim. Bauer 1983: 236), npr. *stagflation* < *stagnation* + *inflation* ‚stagnacija‘ + ‚inflacija‘ ali *autocide* < *automobile* + *suicide* ‚avtomobil‘ + ‚samomor‘. Čeprav jih sami avtorji ob tvorbi razlagajo kot prekrivanke, jih verjetno jezikovni uporabniki ne prepoznajo vedno kot prekrivanke, kar v nekaterih primerih privede do tega, da določeno zaporedje fonemov prevrednotijo v afiksoid. Tako je npr. element *-(o)holic*, vzet iz *alcoholic* (‚alkoholik‘), postal rabljen kot sufiksoid (prim. Bauer 1983: 236).

Četrti tip prekrivanke po L. Bauerju je tisti, kjer beseda sicer funkcionira kot prekrivanka, vendar je ena od obeh podstav v celoti ohranjena. Zato ni čisto jasno, ali gre pri procesu tvorbe za prekrivanje ali za zgolj sklapljanje, pri katerem je ena od podstav okrnjena, druga pa ohranjena. L. Bauer (1983: 236) kot zglede navede *cremains* < *cremate* + *remains* ‚kremirati‘ + ‚posmrtni ostanki‘, *boatel* < *boat* + *hotel* ‚čoln‘ + ‚hotel‘ itd. Nekateri avtorji takšnih kombinacij, kjer okrajšamo le eno izvorno besedo, druge pa ne, ne štejejo med prekrivanke (gl. npr. Renner et al. 2012: 2–3).

I. Plag (2003: 121–122) prekrivanke primerja s krnjenjem: pri obeh procesih pride do izpada glasovnega ali grafemskega dela, vendar krnitev ostaja omejena na krajšanje ene same podstave, pri prekrivanju pa imamo podstav več (navadno dve); prekrivanke razdeli na dve skupini:

- a) možna tvorjenka **motorhotel* je okrajšana v novo besedo, pri čemer prvi element, kot je značilno za angleške zloženke, modificira oz. opredeljuje drugega (*motor* + *hotel* > *motel*; *motel* je vrsta hotela za avtomobiliste, ne vrsta motorja ali avtomobila)⁹
- b) novonastala prekrivanka ima pomen, ki ni seštevek pomenov podstavnih besed; pomen takšne prekrivanke, ki je po Plagu edina prava, pa je nova pomenska vrednost, dobljena iz obeh pomenov podstavnih besed (*boat* + *hotel* > *boatel*; *boatel* je torej istočasno čoln in hotel).

Po I. Plagu (2003: 123) morata biti podstavni besedi prave prekrivanke (gl. zgoraj pod b) tudi sicer pomensko povezani ali celo pomensko prekrivni, sicer bi bila

⁹ I. Plag soglaša s H. Kubozonom (1991), da takšne okrajšane zloženke pravzaprav niso »prave« prekrivanke.

povezava njunih lastnosti onemogočena; zaradi tudi morfološkega prekrivanja pa morata spadati v isto besedno vrsto (navadno samostalnik).

Glede prozodije se I. Plag opira na spoznanja H. Kubozona (1991), delno pa tudi L. Bauerja (1983). Če povzamemo njegove ugotovitve, gre praviloma vedno za sklapljanje prvega dela prvega elementa in drugega dela drugega elementa (Plag 2003: 123), izjemi sta recimo *modem* in *aldehid*.¹⁰ Tako lahko značilno zgradbo prekrivanke ponazorimo kot:

AB + CD > AD (povzeto po Plag 2003: 123).

I. Plag namreč ugotavlja, da krnjenje podstavnih besed uravnavajo prozodične kategorije (Plag 2003: 123–126), omejitve pa so odvisne od zlogovnega ustroja in dolžine podstav, zlasti števila zlogov v drugem elementu, kar potrjujejo tudi zgoraj omenjene ugotovitve C. E. Piñerosa (2004).

3 Pojav prekrivank v slovenščini – tvorbene značilnosti in raba

Prekrivanke v slovenščini niso razširjene in so tudi znotraj sklapljanja prej izjema kot že ustaljeni tip tvorbe. Domnevamo lahko, da se k tovrstnemu tvorjenju bolj nagibajo jeziki, v katerih je sicer zlaganje najpogostejši besedotvorni vzorec, npr. angleščina, delno tudi nemščina. Z vidika slovenščine pa so prekrivanke glede na način tvorbe vsaj v izhodišču najbližje sklopom. Glede sklopov J. Toporišič v slovnici (2004: 195, 210, 231), ki gradivno zaobseže še začetek leta 1990, ugotavlja, da je »sklopnih samostalnikov« zelo malo, med pridevniškimi sklopi oz. »sklopnimi pridevniki« našteva »števniške sklope« tipa *enaindvajset*, *enajst*, *dvesto*, med prislovne sklope pa uvršča *nehote*, *dopoldne*, *kvečjemu*, *namesto*, *vsaksebi*, *vnaprej*, *čezinčez*; po J. Toporišiču (2006: 184–185) ne gre vedno za zgolj prevzemanje iz govorne podstave oz. govora, ampak tudi za odvzem slovničnih lastnosti, medtem ko se prozodično načeloma nič ne spremeni glede na govorno podstavo (2006: 370). Opredelitev sklapljanja dopolnjuje A. Vidovič Muha (1988: 32; 2011: 112), ko sklapljanje uvrsti med zunajsistemske nepredvidljive besedotvorne postopke.

Znotraj sklapljanja po morfofonoloških načelih jezika lahko potekata še procesa prekrivanja in krnjenja. Prekrivanje namreč s podvajanjem dela glasovja na stiku dveh morfemov ali s podvajanjem morfemov na stiku dveh besed navadno posledično predvideva tudi krnjenje oz. opuščanje dela besede ali več besed v stiku. Oba omenjena procesa torej sproži sklapljanje kot izhodiščni proces, pri katerem pride do neposrednega združevanja oz. sklapljanja besed iz govora v nov tvorjeni izraz.

V okviru sklapljanja z upoštevanjem prekrivanja in krnjenja sta se z obravnavo pogostejših pojavitev prekrivank v slovenščini v zadnjih nekaj letih ukvarjali I. Stramljič Breznik (2010: 171, 175), ki navaja primere *mulčad* < *mulčevska otročad*,

¹⁰ H. Kubozono (1991: 4) v svoji razpravi ugotavlja, da le 4–6 % prekrivank nima zgradbe AD.

gnevnik < *gnevni dnevnik*, *Literadio* < *literatura na radiu*, in I. Voršič (2013: 301). Slednja po A. Lehrer (2007: 117–119) navaja več tipov prekrivank, ki jim prisojajo angleški vpliv: **1)** cela prva beseda + del druge besede: *vodkatini* < *vodka* + *martini*, **2)** okrnjeni del prve besede + cela druga beseda: *narcoma* < *narcotic* + *coma*, **3)** dva okrnjena dela besede, ki se ločita glede na okrnjeni začetni ali končni del: *psychegy* < *psychic* + *energy* ali na začetna krna besed *biopic* < *biographical* + *picture*, ali **4)** se eden ali več fonemov različnih besed brez kraitve prekrivajo, npr. *cocacolonization* < *Coca Cola* + *colonization*, *Yahooligans* < *Yahoo* + *hooligans*.¹¹

3.1

Obstaja vrsta iz angleščine prevzetih prekrivank iz osnovnih besed, ki sta splošno znani v obeh jezikih. Te navadno potrjujejo že v začetku omenjano ugotovitev, da prekrivanke najpogosteje nastajajo iz prvega dela prve osnovne besede in iz zadnjega dela druge osnovne besede:

bankster < angl. *bankster* < *banker* + *gangster* [,bankir' + ,gangster']
prestitutka < angl. *presstitute* < *press* + *prostitute* [,tisk' + ,prestitutka']
sekstanje < angl. *sexting* < *sex* + *texting* [,seks' + ,pisanje SMS sporočil']
brexit < angl. *Brexit* < *Britain* + *exit* [,Britanija' + ,odhod']
furinator < angl. *Furinator* < *fur* + *terminator* [,dlaka' + ,uničevalec']

3.2

Sicer pa imajo prekrivanke v slovenščini zaenkrat pretežno status priložnostnic, kar pomeni, da so to tvorjenke, narejene namensko za doseganje določenega slogovnega učinka (v leposlovju) ali celo z namenom vplivanja (v oglaših in podobnih reklamnih besedilih). Tudi V. Adams (2001: 140) za angleške prekrivanke iz časopisja omenja, da so »koristne tam, kjer morajo besede pritegniti pozornost«.

3.2.1 Zgledi iz leposlovja (prevodi iz angleščine):

Zverjasec < *zver(ina)* + *merjasec* (iz prepesnitve Milana Dekleve *Zverjasec* (2014) otroške pesnitve *The Gruffalo*; angl. *Gruffalo* < možna etimologija *gruff(y)* + *buffalo* [,grob' + ,bivol'])
sladkonjak (iz prevoda Milana Dekleve romana *Čarli in tovarna čokolade* (2009); v angleškem originalu zloženka *butterscotch*)
kotalkolesa (iz prevoda Milana Dekleve romana *Čarli in tovarna čokolade* (2009); v angleškem originalu zveza *skating rinks*)

3.2.2 Zgledi iz reklamnih besedil:

megastičen < *mega* + *fantastičen*¹²

¹¹ Avtoričina delitev se očitno opira na temeljno delitev po L. Bauerju (2002).

¹² Vir: Googlov iskalnik, povezava: <<http://www.paradaplesa.si/?Id=video&View=novica&novica-ID=1122#.WIXgdDRDC70>>. (Dostop 4. 11. 2017.)

šokastičen < šokanten + bombastičen¹³

hudobro < hudo + dobro (iz reklamne kampanje za avtomobile Škoda)

džabest < džabe¹⁴ + best (Telekomov paket mobilne telefonije)

viskilometer < viski + kilometer (iz kampanje proti vožnji pod vplivom alkohola)

pivolan < pivo + volan (iz kampanje proti vožnji pod vplivom alkohola)

znanstival < znanstveni/znanost + festival (vsakoletni ljubljanski festival dogodivščin, znanstvenih predavanj in eksperimentalnih delavnic)

šolimpijada < šol(sk)a + olimpijada (iz Mercatorjevega reklamnega letaka za šolske potrebnosti)

zelemenjava < zelenjava + (iz)menjava (izmenjava semen, sadik in zelenjave)

fursolovski < FURSovski + pikolovski (pikolovski kot na Finančni upravi, torej davkariji)

Ravno tako v slovenščini opazamo primere t. i. grafičnih prekrivank, kjer prekrivanje lahko prepoznamo le s pomočjo grafičnega oblikovanja, kot v spodnjem primeru:

značAJi znanosti (naslov prireditve za otroke v Hiši eksperimentov; predavanja znanstvenikov za otroke, kjer postrežejo tudi s čajem)

Avtorji lahko prekrivanke znotraj besedila tudi razložijo, kot je to v spodnjem besedilu:

Zanimivo, da učiteljice drugi del odgovora, torej »prodaja drugih igrač«, ni zmotil. Če smo fursolovski (fursovsko pikolovski), potem otrok, če ne sme igrati na trgu ali ulici, verjetno tudi ne bi smel prodajati igrač, saj ni polnoleten, od prodaje bi moral plačati davek, starša pa ga ne bi mogla prijaviti kot vzdrževanega člana.

Od zgoraj navedenih tvorjenk je edino pridevnik *megastičen* že toliko uveljavljen, da se uporablja v različnih, večinoma neformalnih besedilih in je celo zabeležen v A. Rekar (2013).

4 Tipologija prekrivank v slovenščini

V angleščini je besednovrstno največ prekrivank med samostalniki (gl. Adams 2001: 140), redke pa so glagolske in pridevniške prekrivanke (Renner et al. 2012). Tudi v slovenščini prevladujejo samostalniške prekrivanke, precej pogost je tudi skladenjskopodstavni vzorec *adv + adj* v *hudobro* < hudo + dobro, *fursolovski* < fursovsko + pikolovski (možno tudi: fursovski + pikolovski).

¹³ Vir: Googlov iskalnik, povezava: <<http://novice.najdi.si/predogled/novica/e6e64b56a46204ebf-0362ce0445a9291/Domovina/Slovenija/%C5%A0OKANTNO-Izbranka-Domovine-portala-Nove-Slovenije-je-Romana-Tomc>>. (Dostop 4. 11. 2017.)

¹⁴ Pri Telekomu Slovenije so verjetno s slengovskima izrazoma želeli nagovoriti ciljno publiko, tj. mlade uporabnike mobilne telefonije, in z imenom paketa povedati, da je istočasno »poceni« (turcizem *džabe*) in »najboljši« (angl. *the best*).

V slovenščini lahko srečamo vse štiri kategorije prekrivank, ki jih za angleščino omenja L. Bauer (2002: 1636). Tako lahko tudi slovenske prekrivanke razdelimo v štiri krovne razrede glede na to, v katerih delih podstavnih besed pride do prekrivanja in posledično krnitve. Pri podstavnih besedah pa je treba opozoriti še na različno besedno vrsto sestavin in na različno stopnjo odvisnosti med njima oz. njimi. Če sta sestavini iz različnih jezikov, npr. slovenska in angleška, govorimo o hibridnih ali mešanih tvorjenkah (prim. Stramljič Breznik: 2008: 153):¹⁵

- a) prekrivanko sestavljata prvi del prve podstavne besede in celotna druga podstavna beseda:
- a1) kotalkolesa < kotalke + kolesa
švepivo < šveps + pivo
- a2) sladkonjak < sladek konjak
dokuportret < dokumentirani portret
moblog < mobilni blog
bebesedilo < bebavo besedilo
smučanorija < smučarska norija
- a3) čepetek < četrtek, ki se ga drži petek
- b) prekrivanko sestavljata celotna prva podstavna beseda in zadnji del druge podstavne besede:
- b1) zverjasec < zver + merjasec
tvitnoba < tvit + sitnoba
- c) prekrivanko sestavljata prvi del prve podstavne besede in zadnji del druge podstavne besede:
- c1) zverjasec < zverina + merjasec,
idejot < ideja + idiot
burkini < burka + bikini
- c2) žečen < žejen + tečen
- c3) vodknjen < vinjen od vodke
- c4) globelost < globalna debelost
blogaton < blogarski maraton
krutika < kruta kritika
virtuatelj < virtualni prijatelj
- c5) tvrkniti = mrkniti s tviterja

¹⁵ Spodnjim podstavam bodo glede na pomensko prozornost tvorjenke po potrebi dodane še pomenske razlage v enojnih narekovajih.

- d) osrednji del prekrivanke je skupen obema podstavnima besedama, v tem delu se prekrivata:
- d1) hudobro < hudo dobro
  - d2) viskilometer < viski + kilometer
  - pivolan < pivo + volan
  - klimačka < klima + mačka

In če bi glede na a) prevzetost in besedno vrsto podstavnih besed, b) glede na stopnjo odvisnosti med podstavnimi besedami in tudi c) glede na krnitev prve ali druge podstavne besede ali obeh lahko ločevali različne tipe in podtipe prekrivank, pa je stopnja obsega morfemskega in fonemskega prekrivanja in krnitve odvisna od vsakega primera posebej. Zaradi različnih skladenjskih podstav, ki ne morejo biti vnaprej tipsko določene, se nam potrjuje pretvorbena nepredvidljivost podstavnih sestavin in s tem tudi nesistemska tvorjenost.

Pogosto se pri analizi zgradbe tvorjenke težko odločimo tudi, katera podstava je bila pravzaprav uporabljena pri tvorbi, še zlasti je to lahko zabrisano pri prvem delu prekrivanke, redkeje pri drugem. Tako bi npr. Deklevova beseda *sladkonjak* lahko nastala iz *sladek* in *konjak* in bi jo uvrstili v tip a) (gl. zgoraj), prav tako pa bi bilo možno zagovarjati povezavo besed *sladkor/sladkorček* + *konjak*, kjer bi prišlo do prekrivanja v osrednjem *-ko-* in krnitve in posledično bi bila prekrivanka uvrščena v tip d).

Tudi v slovenščini opažamo, da se novi okrnjeni element lahko ponovno pojavi v seriji novih tvorjenk. To opažamo tako v angleščini (gl. Bauerjev tretji tip prekrivanke v 2) kot v slovenščini. V Adams (2001: 139) navaja npr. *-ar* iz *star* v *pulsar* (, pulsating star'), *spinnar* (, spinning star'), *collapsar* (, collapsing star'). Podobno je tudi z zadnjim elementom samostalnika *alkoholik*, ki je sestavina tvorbe *deloholik* (po zgledu angleškega: *workaholic*, kjer najdemo tudi *spendaholic*, *computerholic*, tudi *infotainment*, *fashiotainment* z elementom *-tainment* in *blefsikon*, *seksikon* z elementom *-sikon* ipd.). V korpusu Nova beseda tako najdemo precej različnih tvorjenk tipa *artoholik*, *čokoholik*, *domoholik*, *glasboholik*, *koncertoholik*, *kontroloholik*, *nakupoholik*, *plesoholik*, *politoholik*, *stripoholik*, ter tvorjenke tipa *slovenologija*, ki pa bi jih uvrstili med t. i. afiksoidne tvorjenke s sufiksoidi *-holik*, *-logija*. Ravno tovrstne afiksoidne tvorjenke so po L. Bauerju (gl. Bauer pod 2. zgoraj) neke vrste prehod oz. zabrisujejo mejo med prekrivanko in zloženko.

4.1 Pogostejši tipi prekrivank v slovenščini

4.1.1 Besedotvorno

prevladujejo prekrivanke, tvorjene iz dela prve podstavne besede in iz celotne druge podstavne besede (tip a), npr. *dokudrama*; tem sledijo prekrivanke, tvorjene iz prvega dela prve podstavne besede in iz drugega dela druge podstavne besede (tip c), npr. *blogaton*, *bankster*. Glede na to, da je vsaj za slovenščino tipična podredna besedna zveza, zgrajena iz samostalnika v jedru in

pridevnika, npr. *dokumentirana drama*, *blogarski maraton*, so tovrstne tvorbe iz govora tudi pričakovano najpogostejše.

4.1.2 Pomenotvorno razvitejše prekrivanke, ki razvijejo več pomenov rabe, kažejo hkrati na vrsto sociolekta, ki navadno sega v nekultivirano sceno žargonske ali slengovske rabe, in na tip besedila, npr. različni spletni forumi, kjer se komentirajo sprotni dogodki ipd.:¹⁶

virtuatelj 1. oseba moškega spola, ki jo v virtualnem svetu družabnih omrežjih imenuješ prijatelj, čeprav je sploh ne poznaš. Seveda vedno obstaja možnost, da osebo spoznaš in postaneš resnična prijateljca, 2. oseba moškega spola, ki je tvoj prijatelj ali znanec v resničnem življenju in se z njim povežeš tudi na družabnih omrežjih; Bi postal moj virtuatelj?

4.2 Prekrivanke kot blizuzvočnice

Posebne vrste prekrivank, dobljene z miselno asociacijo na aktualne družbene razmere, so neke vrste prekrivne blizuzvočnice tipa *previrant*, kdor z določenim namenom zavaja relativnega zmagovalca volitev v zmoto o možnosti sestave koalicije; *bildožer*, moški, ki zaradi bivanja žre proteine; *zločnik*, razdrapani obstranski del ceste, ki v sili služi za pločnik; *zenfi*, kisel izraz na obrazu pri selfiju; *pičkot*, piškot, ki ti je vsiljen za nemoten ogled spletnih strani, obenem pa upočasnjuje delovanje računalnika.

5 Zaključek

Prekrivanke sodijo med pokazatelje sprotnih sprememb v jeziku. Z besedotvornega vidika kažejo in hkrati preizkušajo izrazne in pomenske zmožnosti slovenščine. Z vidika prevzemanja iz tujih jezikov predstavljajo tudi nove načine tvorbe, ki sklapljanju dodajajo še prekrivanje in krnjenje. Ti vzporedni morfološki procesi lahko s pogostejšo in kontinuirano rabo dosežejo tudi določeno stopnjo ustaljenosti tvorbe, z ustaljenostjo rabe in tvorbe pa sčasoma postanejo vsaj do določene mere sistemsko predvidljivi tudi v slovenščini. Ravno zaradi nezadostne besedotvorne in pomenske sistemske predvidljivosti jih korpusi zaenkrat še ne morejo označevati in izločevati kot posebne vrste tvorjenke.

Glede na trenutno skladenjskopodstavno heterogenost se slovenskih prekrivank še ne da povsem tipološko zaobseči, zato bi bilo smiselno, da bi jih obravnavali kot nekakšen besedotvorni kontinuum (prim. tudi Bauer 2012: 11–22). Pri obravnavi prekrivank se L. Bauer zavzema za nekakšen prototipski pristop, saj leksikalno prekrivanje lahko najboljše dojamemo, če ga razumemo kot prototipsko kategorijo. V raziskovalne in analitične namene je zato najboljše prevzeti najširšo definicijo,

¹⁶ Zgled je vzet iz slovarja Razvezani jezik <<http://razvezanijezik.org/>>. (Dostop: 1. 12. 2017.)

posamezne značilnosti prekrivank pa obravnavati kot bolj ali manj tipske značilnosti, in ne kot obvezne značilnosti.

Kot za vse nove jezikovne pojave je tudi za prekrivanke trenutno značilna le stilno in zvrstno zaznamovana raba. Tako zaenkrat niso del knjižne slovenščine, temveč se jih uporablja v pretežno manj kultiviranih sociolektih, v žargonski in slengovski govorici, zaradi stilnega učinka in vplivanjske vrednosti pa zlasti v praktičnosporazumevalni slovenščini, v zapisu pa predvsem v oglaševalskih besedilih.

Viri

Dahl, Roald, 2009: *Čarli in tovarna čokolade*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prev. Milan Dekleva.

Donaldson, Julia, 2014: *Zverjasec*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prev. Milan Dekleva.

Fran; Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <<http://www.fran.si/>>. (Dostop: 5. 12. 2017.)

Korpus Gigafida: <<http://www.gigafida.net/>>. (Dostop: 5. 11. 2017.)

Korpus Nova beseda: <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html>. (Dostop: 18. 11. 2017.)

Razvezani jezik, Prosti slovar žive slovenščine: <<http://razvezanijezik.org/>>. (Dostop: 1. 12. 2017.)

Rekar, Aleksandra, 2013: *Slovarček popačenk in zmerljivk*. Kamnik: Amebis d.o.o.

Literatura

Adams, Valerie, 2001: *Complex Words in English*. Harlow, Essex: Pearson Education Limited.

Algeo, John, 1977: Blends, a structural and systemic view. *American Speech* 52. 47–64.

Arcodia, Giorgio F., in Montermini, Fabio, 2012: Are reduced compounds compounds? Morphological and prosodic properties of reduced compounds in Russian and Mandarin Chinese. Renner, Vincent, François Maniez, in Pierre Arnaud (ur.): *Cross-Disciplinary Perspectives on Lexical Blending*. Berlin in Boston: De Gruyter. 93–114.

Bauer, Laurie, 2012: Blends: Core and periphery. Renner, Vincent, François Maniez, in Pierre Arnaud (ur.): *Cross-Disciplinary Perspectives on Lexical Blending*. Berlin in Boston: De Gruyter. 11–22.

Bauer, Laurie, 1983: *English Word-formation*. Cambridge: CUP.

Bauer, Laurie, 2002: Lexical word-formation. Huddleston, Rodney, in Geoffrey K. Pullum (ur.): *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: CUP. 1621–1722.

Bauer, Laurie, 2006: Compounds and minor word-formation types. Aarts, Bas, in April McMahon (ur.): *The Handbook of English Linguistics*. Malden, MA: Blackwell. 483–506.

Bryant, Margaret M., 1974: Blends are increasing. *American Speech* 49. 163–184.

Dressler, Wolfgang U., 2000: Extragrammatical vs. marginal morphology. Doleschal, Ursula, in Anna M. Thornton (ur.): *Extragrammatical and Marginal Morphology*. München: Lincom. 1–10.

Kelly, Michael, 1998: To »brunch« or to »brench«: Some aspects of blend structure. *Linguistics* 36/3. 579–590.

Konieczna, Eva, 2012: Lexical blending in Polish: A result of the internationalization of Slavic languages. Renner, Vincent, François Maniez, in Pierre Arnaud (ur.): *Cross-Disciplinary Perspectives on Lexical Blending*. Berlin in Boston: De Gruyter. 51–73.

Kubozono, Haruo, 1990: Phonological constraints on blending in English as a case for phonology-morphology interface. Booij, Geert E., in Jaap van Marle (ur.): *Yearbook of Morphology 1990*. Dordrecht, Boston in London: Kluwer. 1–20.

Lehrer, Adrienne, 2007: Blendalicious. Munat, Judith (ur.): *Lexical Creativity, Texts and Contexts*. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins. 115–133.

Logar, Nataša, 2006: Stilno zaznamovane nove tvorjenke – tipologija. *Slavistična revija, posebna številka. Slovensko jezikoslovje danes*. Vidovič Muha, Ada (ur.): 87–101.

Piñeros, Carlos-Eduardo, 2004: The creation of portmanteaus in the extragrammatical morphology of Spanish. *Probus* 16/2. 203–240.

Plag, Ingo, 2003: *Word-Formation in English*. Cambridge: CUP.

Renner, Vincent, François Maniez, in Arnaud, Pierre J. L. (ur.), 2012: *Cross-Disciplinary Perspectives on Lexical Blending*. Berlin in Boston: De Gruyter.

Renner, Vincent, François Maniez, in Arnaud, Pierre J. L. (ur.) 2012. Introduction: A bird's-eye view of lexical blending. Renner, Vincent, François Maniez, in Pierre Arnaud (ur.): *Cross-Disciplinary Perspectives on Lexical Blending*. Berlin in Boston: De Gruyter. 1–9.

Stramljič Breznik, Irena, 2008: Prevzete leksemske prvine in njihova besedotvorna zmožnost v slovenščini. *Slavistična revija* 56/2. 149–160.

Stramljič Breznik, Irena, 2010: Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom. *Zora* 71. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti FF UM.

Toporišič, Jože, 2006: Besedjeslovne razprave. *Linguistica et philologica* 13. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Vidovič Muha, Ada, 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek (SSB)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.

Voršič, Ines, 2013: *Sistemska in nesistemska leksikalna tvorba v novejšem besedju slovenskega jezika* (doktorska disertacija). FF UL, Maribor.

IDEOLOŠKO ZAZNAMOVANA RECEPCIJA STEINBECKOVIH DEL V KOMUNISTIČNI VZHODNI EVROPI¹

Kljub nekaterim razlikam med oblastnimi strukturami držav nekdanjega komunističnega dela Evrope opazimo veliko podobnosti v recepciji Steinbecka in njegovih del. Z enoznačno ideologijo zaznamovano družbeno-politično okolje, ki je književna dela ocenjevalo predvsem s stališča sociološkega diskurza in koncept umetniške veličine povezovalo s politično korektnostjo, je v vseh državah ustvarilo mitizirano podobo Steinbecka, njegova dela pa postavilo za zgled vloge književnosti pri doseganju političnih ciljev. Podobnost v pisateljevi recepciji je zelo opazna tudi po prehodu teh držav v demokracijo. Z upadom ideološkega zlorabljanja književnosti in poudarkom na njeni estetski konceptualizaciji se je namreč povsod povečalo zanimanje prevajalcev in založnikov za manj znana in zaradi pomanjkanja ideoloških vsebin marginalizirana Steinbeckova dela.

Ključne besede: John Steinbeck, Vzhodna Evropa, komunizem, mitizirana podoba pisatelja, ideološko zlorabljanje književnosti

Uvod

Čeprav je med mnemi tistih, ki priznavajo »tesno povezanost književnih besedil s politiko časa, v katerem so nastala« (Levine 2000: 383) in književnosti pripisujejo pomembno družbeno-politično funkcijo, in tistih, ki se zavzemajo za njeno »brezinteresno« estetsko doživljanje (Gonzales, Agostini 2015), še polje drugih možnosti, ni mogoče zanikati političnih implikacij književnih besedil. Literarno delo namreč lahko razumemo kot »eno izmed oblik oziroma lokacij sporazumevanja,

---

¹ Članek se navezuje na raziskavo v avtoričini monografiji *John Steinbeck in East European Translation: A Bibliographical and Descriptive Overview* (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017).

zajeto v družbeni obtok pomenov, v trenja in pogajanja, preko katerih se vzdržuje in prerazporeja tudi politična moč« (Juvan 2006: 107). Kot kritiški diskurz literarno delo lahko podpira in krepi strukture nadvlade in zatiranja ali omaja njihovo moč (Guran 2003: 96). Znano je, da zahodni literarni kanon ni imel pomembne vloge samo v politiki zahodnega imperializma in zatiranja »manj vrednih« ras in kultur, ampak tudi pri »razkroju vladavine moči« (Levine 2000: 384). V sodobnih družbah, v katerih komunikacija poteka predvsem preko množičnih medijev, je vloga književnih besedil pri »(pre)oblikovanju identitet posameznikov, družbenih skupin in skupnosti« bistveno manjša v primerjavi s sporočili množičnih medijev, ki obvladujejo komunikacijo, v preteklosti pa so imela pomembno »ideološko-formativno vlogo« (Juvan 2006: 29). Utilitaristični koncept književnosti morda nikjer drugje ni bil bolj prisoten kot v državah Vzhodne Evrope v času povojnih komunističnih režimov. Knjižna produkcija in branje književnih del sta bila tu pod strogim državnim nadzorom, zanimanje za književnost pa je bilo predvsem politično motivirano (Kopecký 2011; Čerče 2011). Politizacija književnosti se nazorno odraža v recepciji ameriškega pisatelja in Nobelovega nagrajenca Johna Steinbecka. V pričujočem sestavku, ki se zaradi sorodne simptomatike ukvarja z ideološkimi dimenzijami interpretativnih odzivov na pisatelja in njegovo delo v vseh državah vzhodno od železne zaves, kot je mejo med zahodom in vzhodom leta 1946 poimenoval Winston Churchill, analiziram vzroke, zaradi katerih si je pisatelj v nedemokratskih komunističnih režimih ustvaril še večje pisateljsko ime kot v domovini in postal politično orodje. Začela bom s kratko osvetlitvijo posebnosti, ki so zaznamovale literarno produkcijo v komunističnem delu Evrope pred političnim in kulturnim preobratom v začetku devetdesetih let.

Konture vzhodnoevropskega povojnega miljeja pred prehodom v demokracijo

Z izjemo nekdanje Jugoslavije, ki je pod vodstvom predsednika Tita in Komunistične partije leta 1948 prelomila politično navezo s Stalinom in kot prva med komunističnimi državami že sredi petdesetih let ukinila oblike najbolj »grobega vmešavanja« politike v umetniško ustvarjanje (Gabrič 2008: 68), so po drugi svetovni vojni vse države vzhodnega bloka izkusile dolgo obdobje cenzure, konfiskacij, nadlegovanja in zapiranja drugače mislečih. V tem represivnem okolju, ki ni dovoljevalo dvomov v pravilnost komunistične ideologije in v katerem je bilo vse podrejeno filozofskim in ideološkim zahtevam vladajočih režimov, ni bilo prostora za kritično mišljenje in politično večjezičnost. Dovoljene so bile samo ideje, ki so se ujemale z idealističnim komunističnim modelom izgradnje družbenega napredka. Tudi tok informacij je bil strogo nadzorovan, vesti o zahodu pa skoraj brez izjeme nezanesljive. Kapitalistični svet so prikazovali kot »degeneriranega, če ne kar zlovesčega« (Kopecký 2011: 205). Najpogostejša tarča sovražne propagande so bile Združene države Amerike, ki so v svojem vzponu v ekonomsko in vojaško super silo in s promoviranjem ameriškega načina kapitalizma, individualizma in tržne ekonomije predstavljale največjo grožnjo komunističnemu družbenemu modelu (Divjak 2006: 22).

Zaradi navedenega ne preseneča, da so komunisti Steinbeckov opis izkušnje ameriškega delavskega razreda in njegovo ostro obsodbo mita o Kaliforniji v romanih *In Dubious Battle* (Negotova bitka, 1936), *Of Mice and Men* (Ljudje in miši, 1937) in še posebej v *The Grapes of Wrath* (Grozdi jeze, 1939) izkoristili kot pomemben vir informacij o kapitalističnem svetu in kot sredstvo komunistične propagande.

V povojni komunistični Evropi je književnost predstavljala »eno od poti k družbenemu napredku, gonilno silo družbenih in političnih aktivnosti« (Guran 2003: 109). Književna dela, ki so se skladala s komunistično retoriko, so se zlorabljala za propagandne namene in s tem prevzela pomembno politično vlogo. Tudi literarna kritika, ki je imela status »praktične in militantne filozofije« (Nemoianu 1978: 185), je bila pomembno mesto političnega diskurza in ideološko sredstvo vladajoče politične opcije. Zaradi potencialno nevarnih posledic za režim na oblasti je bila vsaka knjiga predmet radikalnega ideološkega pregleda, preden jo je bilo dovoljeno natisniti. Vrednot književnega dela je bila torej pogojena z njegovo politično ustreznostjo, namesto da bi jo opredeljevali estetski kriteriji. Ko literarna kritika ne upošteva razsežnosti literarnih besedil in »mnoštva bralnih konkretizacij« (Juvan 2006: 105), ampak postane radikalna ideološka revizija literarnega kanona, so številna pomembna dela izločena iz akademskega diskurza, meni Harold Bloom (2000: 225). Prav to se je zgodilo v vzhodnoevropskih državah: tudi Steinbeckova dela so kritiki slavili in izkoriščali za propagandne namene, jih ostro kritizirali ali pa povsem ignorirali na osnovi pisateljevih političnih stališč in neodvisno od njihove umetniške vrednosti. Različna mnenja o Steinbeckovem delu so torej v prvi vrsti pričevanja o kritičkih spopadih, ki so se mnogo bolj kot o formalno estetskih vprašanjih odvijali o idejni podobi Steinbeckovih stvaritev in pisateljevem svetovnonazorskem pogledu.

Pomenljiv je tudi podatek, da kritičkih ocen največkrat niso pisali literarni kritiki, ampak publicisti, ki so se v večini primerov zadovoljili s skopimi opisi zgodb, spregledali pa različne gradnike večplastnosti Steinbeckovih navidezno enodimenzionalnih in lahko berljivih zgodb. Nobenega dvoma ni, da interpretacija v osvetljava političnih ciljev in neupoštevanje estetskih odlik književnih del ne omogoča celovitega vpogleda v ta besedila. Kritiška preokupacija z družbeno-ideološko vsebino književnega dela in zapostavljanje njegove estetske razsežnosti je še posebej izrazita v interpretaciji in posledični marginalizaciji Steinbeckovega prvega romana iz obdobja velike gospodarske recesije, *In Dubious Battle* (1936), ki ga v Sloveniji poznamo pod naslovom *Negotova bitka* (1952).

Steinbeckova dela kot sredstvo ideološke propagande

Roman o stavki sezonskih delavcev na kalifornijskih plantažah v tridesetih letih prejšnjega stoletja je eno od številnih del, ki je bilo zaradi možnosti škodljivega idejnega pogleda in nevarnosti za obstoj vladajočih režimov uvrščeno na seznam knjig, ki so bile umaknjene iz knjigotrškega prometa. Celodanes je v tem delu Evrope knjigo največkrat mogoče kupiti samo v antikvariatih. V nekdanji Češkoslovaški

je roman izšel dvakrat, prvič leta 1945, drugič 1959. Slovenci smo dobili roman v maternem jeziku leta 1952, Hrvati leto dni kasneje, medtem ko je edini madžarski prevod iz leta 1960. Samo v Bolgariji in Romuniji sta prvima prevodoma iz leta 1947 in 1958 sledila sodobna prevoda, in sicer v letih 2001 in 2012. Prvi in do danes edini ruski prevod je iz leta 1989, v poljščini pa je roman prvič izšel šele leta 2014. Če poznamo vsebino, nas dejstvo, da je to delo po začetnem navdušenju kritikov utonilo v pozabo, prav nič ne preseneča; presenetljivo je to, da so roman sprva izkoriščali za propagandne namene. Da je imela književnost pomembno vlogo v boju komunistov za oblast, dokazuje že pogled na »paratekst«, kot Gerard Genette (1997) imenuje tiste tekstualne elemente prevoda, ki niso sestavni del izvirnika, ampak so delo založnikov, prevajalcev in urednikov. V edinem slovenskem in prvem češkem prevodu naslovna ilustracija prikazuje jeznega delavca z grozečo stisnjeno pestjo, simbolom moči delavskega razreda, knjigotržno besedilo na zavihkih in spremna študija pa sta v obeh prevodih obloženi z napihnjenim leporečjem. V kratkem spremljajočem besedilu slovenske izdaje Rado Bordon in Aljoša Furlan izpostavita Steinbeckovo napredno družbeno miselnost, ki se izraža v »globoki simpatiji /.../ za izkoriščenega človeka« in nasprotovanju »sleherni obliki socialnega izkoriščanja« (1952: 246). Pomembnejša od literarnega dela je bila torej politična opredelitev avtorja. Pomenljiva je tudi njuna trditev, da roman opisuje bedo kalifornijskih poljedelskih delavcev v času, ko se je v Združenih državah Amerike »dodobra utrdil kapitalizem in močno spremenil podobo nekdanj tako idilčne dežele« (Bordon in Furlan 1952: 245). Podobno ideološko obarvan in prežet z neprikrito naklonjenostjo do pisatelja je zapis v *Naši ženi* (1954: 173–174), v katerem Rapa Šuklje med drugim zapiše, da roman »oznanja lepšo prihodnost« /.../ in »daje upanje, da ta ne more biti več daleč« (Čerče 2000, 462). Nobenega dvoma ni, da so na osnovi Steinbeckovega slovesa naprednega pisatelja in nasprotnika ekonomskega izkoriščanja, ki si ga je ustvaril z romanom *The Grapes of Wrath*, slovenski kritiki tudi *In Dubious Battle* sprva interpretirali kot obsodbo kapitalizma. Nemara tudi zato, ker je roman med ameriško politično desnico veljal za komunistično propagando.

Toda »politična interpretacija osebkov ne vodi k osvetlitvi resničnosti« (Kristeva 1982: 86–87). Roman *In Dubious Battle* je namreč veliko bolj protipropaganda komunizma kot njegova propaganda in številni kritiki so izrazili nezadovoljstvo z njim. Morda najostrejša je bila kritika čeških komunistov. Miroslav Jindra (1987) se je zgražal nad pisateljevim portretiranjem komunističnih organizatorjev stavke in ostro obsodil opis njihovega manipuliranja s stavkajočimi delavci. Vladimír Vendys (1960) in A. J. Sastný sta izpostavila pomanjkanje politične sinteze v romanu in pisatelju očitala, da pozna »popačeno obliko dialektičnega materializma« (Kopecký 2005: 85). Na Poljskem so roman označili za »sovražnega in ga prepovedali« (Lewis 1995: 30), medtem ko so ga v drugih državah taktno umaknili iz programov knjižnih založb.² V Sloveniji ga po začetnem navdušenju skoraj nismo več omenjali; izjema je kratek zapis Staneta Ivanca v *Tedenski tribuni* (4. december 1962), v katerem avtor povzema nenaklonjene odmeve na roman med francoskimi komunisti.

² V vseh republikah nekdanje Jugoslavije sta do danes samo dva prevoda tega romana: slovenski iz leta 1952 in hrvaški iz leta 1953.

Omeniti velja tudi to, da samo naslovi v slovenskem, hrvaškem, bolgarskem in ruskem prevodu tega dela ohranjajo besedno zvezo iz angleškega naslova. Kljub navodilom za »pravilno« branje romana v spremni študiji prve češke izdaje so Čehi skrajšali naslov v *Bitvo* (Bitka). Naslovna besedna zveza je podobno skrajšana tudi v prvi romunski izdaji, naslovljeni *Bătălia* (Bitka), medtem ko jo druga izdaja z naslovom *Nehotărîții sorți ai bătăliei* ohranja. Prevajalci so pridevnik *dubious* (negotov) najbrž izpustili zaradi možnosti vzbujanja ideološkega dvoma in problematiziranja delavskega boja za družbene spremembe (Kopecký 2011: 209). Tudi madžarski naslov *Késik a szüret* (Pozna žetev), ki sicer daje slutiti prevajalčevo občutljivost za stilne fineše, namiguje na podobne ideološke pomisleke prevajalcev in založnikov.

Zaradi podrejanja kritike politični ideologiji na oblasti in sprevračanja književnosti v ideološko orodje je bila tudi romanu *Of Mice and Men* (1937) odvzeta možnost objektivnega ovrednotenja in predstavitve. Z izjemo Madžarske, kjer so v štiridesetih in petdesetih letih izšli trije prevodi, je bil roman v drugih vzhodnoevropskih državah veliko manj pogosto na mizah prevajalcev in založnikov. Vzrok za omejeno distribucijo tega Steinbeckovega dela je bil morda isti kot v Sloveniji, kjer je leta 1948 anonimni kritični ocenjevalec hrepenenje osrednjih protagonistov po majhnem posestvu in koščku zemlje interpretiral kot »težnjo po privatni lastnini« (Trupej 2015: 124). Ker je eden najpomembnejših stebrov komunistične ideologije skupna lastnina, je težnja protagonistov po privatni lastnini predstavljala grožnjo režimu na oblasti. Istega leta je Oddelek za agitacijo in propagando Komunistične partije Jugoslavije, bolj znan pod imenom Agitprop, odločil, da je roman treba izločiti iz programa slovenskih založb (Gabrič 2008: 67). Ko je štiri leta kasneje roman naposled izšel, potem ko se je nekoliko polegla napetost med Jugoslavijo in Združenimi državami, je Ivan Skušek v oceni romana v *Ljudski pravici* (1952: 7) posebej izpostavil, da tragedija osrednjih junakov razkriva kruto stran ameriške realnosti, ki jo je treba razumeti kot svarilo množicam, ki iščejo boljše življenje v brezčutnem kapitalističnem svetu. Promoviranje smernic socialnega realizma na račun ideološkega potvarjanja romanesknega dogajanja je moč zaslediti tudi v interpretaciji romana *The Moon Is Down* (Mesec je zašel, 1942).

V nasprotju z okupiranimi zahodnoevropskimi državami, kjer so pripoved o uporabi proti okupatorju sprejeli »z velikim navdušenjem« in jo takoj po izidu skrivoma prevedli v več tujih jezikov (Coers 1995: xiii; prim. Čerče 2013: 236), je roman v komunistični Evropi doživel zelo medel odziv. V večini teh držav prvi prevodni izdaji v štiridesetih ali petdesetih letih ni sledila nobena kasnejša; te so šele iz obdobja po propadu komunističnega režima. Izjema je Madžarska s štirimi izdajami pred menjavo oblasti in dvema po njej. Na Poljskem in Češkem je roman ponovno izšel v letih 1995 in 2007, prvi ruski izdaji iz leta 1947 sta sledili dve, obe leta 2000, prvi in edini romunski prevod je iz leta 2007. V Sloveniji roman poznamo v maternem jeziku od leta 2012, v Makedoniji, Srbiji, Albaniji in večini držav nekdanje Sovjetske zveze roman še ni preveden. Razloge za njegovo marginalizacijo je najbrž treba pripisati dejstvu, da so se kritični ocenjevalci veliko bolj kot z umetniško vrednostjo ukvarjali s propagandnimi učinki tega dela. Steinbecku so najbolj zamerili

prizanesljivost pri opisu okupatorjeve vojske in videnje vojne kot pogubne tako za okupirane kot za okupatorje (Coers 1995: xi). Še posebej ostre so bile obtožbe ruskega kritika A. Starceva, ki je roman označil za delo »skeptičnega individualista, za katerega je analiza družbenih pojavov postala nerešljiva skrivnost«, medtem ko se je z romanom *The Grapes of Wrath* proslavil kot »držni poročevalec življenja svoje domovine (1947: 130).

Tudi v vseh drugih državah, ki jih tukaj omenjam, je bila podoba Steinbecka kot neprizanesljivega nasprotnika kapitalističnega družbenega reda – ta se je izoblikovala na osnovi njegove največje uspešnice, merilo uspeha ali neuspeha njegovih kasnejših stvaritev. Roman *The Grapes of Wrath* je namreč samo dve leti po izidu v Združenih državah izšel v češkem, ruskem, bolgarskem in madžarskem prevodu, leta 1943 v slovenskem, sledile so izdaje v slovaškem (1947), poljskem (1948) in hrvaškem jeziku (1949), povsod pa so ga izrabljali za ideološko-politične namene. Pri prvi slovenski izdaji z naslovom *Sadovi jeze*³ je težko spregledati, da naslovna besedna zveza aludira na marksistično tradicijo in znano kolokacijo »sadovi dela«. Ker roman brezkompromisno razgalja brezvestno dinamiko korporativnega poljedelstva v Združenih državah Amerike, ki so v Vzhodni Evropi »simbolizirale zlo zahodnega kapitalizma« (Kopecký 2005: 81), se je ujemal z negativno podobo, ki jo je o državi projicirala komunistična oblast, pisatelj pa si je z njim takoj pridobil sloves glasnika delavskega razreda. Še več; zaradi pronicljivega socialnega pogleda in napredne ideologije je postal »idejno orodje« vladajočih režimov (Čerče 2011: 11) oziroma »sredstvo ideološke kampanje na literarni fronti« (Kopecký 2011: 204). Pisateljevo delo in osebnost sta se izrabljala za »legitimiranje boja delavskega razreda s kapitalističnimi izkoriščevalci« (Kopecký 2011: 204) in Vzhodna Evropa je postala pomembno tržišče Steinbeckovih del. Pisateljeva popularnost in njegova simbolna vloga sta dosegli višek v šestdesetih letih – z devetnajstimi izdajami njegovih del samo v nekdanji Čehoslovaški, osemnajstimi v Jugoslaviji in dvanajstimi na Poljskem, če omenimo samo države z najštevilnejšimi izdajami.

Upoštevač konture političnega miljeja v Vzhodni Evropi pred pokomunistično preobrazbo ni presenetljivo, da je bil roman *The Grapes of Wrath* največkrat prevedeno Steinbeckovo delo, preseneča pa število prevodov romana *East of Eden* (Vzhodno od raja, 1952). Zaradi spremenjene socialne umestitve in s tem povezanimi drugačnimi tematskimi in problemskimi zasnovami to delo namreč predstavlja pomembno ločnico v pisateljevem pripovednem načinu. Moderno metodo s poudarkom na togem, objektivnem podajanju resničnosti, je pisatelj zamenjal z izrazno svobodnejšo obliko pripovedi, ki mu je omogočala zavzemanje razmerja do vrste osnovnih eksistencialnih vprašanj. S sedmimi slovenskimi izdajami v primerjavi z osmimi v vseh drugih jugoslovanskih republikah je bil roman še posebej popularen pri slovenskih založnikih. V primerjavi s številom vseh izdaj Steinbeckovih del v posameznih vzhodnoevropskih državah celo trdim, da to delo nikjer drugje ni

³ Prvi prevod je delo Rudolfa Kresala, drugi je izpod peresa Janka Modra, ki je naslovno frazo prevedel dobesedno – *Grozdi jeze* (1983).

doživelo tako velikega uspeha kot prav v Sloveniji. Po številu izdaj se z devetimi pred nas uvršča samo Poljska, vedeti pa je treba, da imajo Poljaki kar sedemdeset izdaj Steinbeckovih del v maternem jeziku, Slovenci pa samo šestindvajset.

Vzhodno od raja, kot je roman naslovil Juš Turk, je v Sloveniji prvič izšel z letnico 1958. Čeprav so bili odzivi nanj največkrat na ravni informativnih publicističnih zapisov, je kritiški diskurz s svojim pragmatičnim konceptom književnosti vendarle pomembno prispeval k njegovemu uspehu. Prva je roman ocenila Rapa Šuklje in z zapisom v *Naši ženi* (1958: 322–323) sprožila val pohvalnih kritiških mnenj. Pisatelja predstavi kot »našega dobrega znanca«, ki kljub »priložnostnim okornostim«, kot prizanesljivo poimenuje pomanjkljivosti v romanu, »poskrbi za to, da nismo razočarani« (Čerče 2000: 464). Pohvalno in z zanosom pišeta o romanu tudi Branko Avsenak in Slavko Rupel, prvi v *Večeru* (22. oktober 1958), drugi v *Primorskem dnevniku* (18. januar 1959). Enoznačno ideološko in tendenciozno branje je še posebej očitno v Turkovem spremljajočem zapisu v prvi slovenski izdaji. Avtor izpostavi pisateljev »boj proti kakršnemu koli puritanizmu in spremljajočemu socialnemu izkoriščanju« (Turk 1958: 767), stališče, s katerim si je Steinbeck zagotovil »trajno mesto med naprednimi ameriškimi pisatelji, ki so poskrbeli za resničen prikaz ameriške družbe« (Turk 1958: 768). Vpliv političnega nadzora nad kulturno sceno je viden tudi v Turkovi študiji k četrti izdaji romana, ki jo je na tem mestu vredno omeniti samo zaradi izjave, da je Steinbeck z zanimanjem poslušal predsednika Tita /.../ in mu pripisoval veliko politično modrost« (Turk 1980: 540). O dozdevnem Steinbeckovem navdušenju nad predsednikom Titom ne poroča noben drug od obstoječih virov, zagotovo pa se kritik ni motil v trditvi o veliki priljubljenosti tega dela med bralci (Turk 1980: 541). To dokazujeta tudi dva ponatisa v osemdesetih letih (1982, 1987) in izid romana v zbirki Vrhunci stoletja, ki jo je leta 2004 izdalo založniško in časopisno podjetje Delo.

Ideološka navlaka in napihnjene floskule v kritiških zapisih so nedvomno pomembno prispevale k velikemu uspehu tega dela. Njegova priljubljenost med slovenskimi bralci pa je mogoče povezana tudi z delom samim. Zaznamovan z osebnim pogledom namesto s psihologijo množice in družbeno ozaveščenostjo ter s poudarkom na človekovi individualni izbiri in svobodi namesto na ideoloških klišejih, je najbrž pritegnil tiste slovenske bralce, ki niso podlegli skušnjavi, da bi svoje razumevanje oblikovali na osnovi informacij kritikov ali urednikov, ampak so se raje »prepustili zgodbi« (Srikanth 2010: 148). V tem pogledu so podobni bralcem v pisateljevi domovini: tudi tam je roman med bralci doživel velik uspeh, bodisi zaradi svetopisemskega okvira zgodbe, ki omogoča celo vrsto različnih branj, bodisi zaradi razmišljujoče in odprte oblike pripovedi, medtem ko pri literarni kritiki ni doživel kakšnega posebnega preboja. Takšen intimni odnos bralcev najbrž ne bi bil mogoč, če bi bila Slovenija pod enako močnim kremeljskim vplivom kot sosednje države v regiji.

Dramatični preobrati

V vseh tu omenjenih državah zasledimo tudi dramatičen preobrat v kritiški recepciji Steinbeckovih del. Začetnemu navdušenju je namreč sledila antipatija in celo sovraštvo, ko je Steinbeck po izidu svojega najodmevnejšega dela prenehal pisati v maniri socialnega realizma in se posvetil intimnejšim temam. Številni ocenjevalci so pritrjevali mnenju že omenjenega ruskega kritika, da je Steinbeck z »ignoriranjem analize družbe« izdal delavski razred (Starcev 1947: 133). V oceni romana *Cannery Row* (Ulica ribjih konzerv, 1947), polni slabšalnih in omalovažujočih izrazov, češki kritik Jaroslav Bouček Steinbecku očita, da ga je »pokvaril prevladujoči literarni trend« (1952: 84). Hrvaškega kritika Stjepana Kresiča je pisatelj razočaral z romanom *East of Eden* (1952), ker v njem samo »razgalja družbene probleme, ne da bi nakazal kakršno koli rešitev« (1956: 668). Pomanjkanje »ostre kritičnega pogleda« izpostavi tudi Marija Cvetko (*Tedenska tribuna*, 24. marec 1964). *Potovanje s Charleyjem*, kot se glasi slovenski prevod potopisnega romana *Travels with Charley* (1962), označi za »delo, ki bi se ga zaradi številnih pomanjkljivosti marsikdo sramoval« (Čerče 2000, 466). Veliko nezadovoljstva je sprožil tudi *The Wayward Bus* (Zablodeli avtobus, 1947), roman o izumetničenosti ameriške družbe v njenem brutalnem lovu za denarjem. V *Slovenskem poročevalcu* 31. marca 1949 anonimni avtor zapiše, da je to delo samo še en dokaz Steinbeckove preobrazbe iz »zagovornika ljudskega odpora proti zatiralcem v dekadentnega književnika«. Skladno z zahtevami oblastnih struktur, da morajo umetniki »služiti komunistični državi kot politični propagandisti« (Svašek 1997: 386), so podobno odklonilno stališče do Steinbecka in njegovih kasnejših del zavzeli tudi češki kritiki. Še posebej goreč zagovornik politične korektnosti in konformizma v literarni produkciji je bil že omenjeni Jaroslav Bouček, ki je poleg Steinbecka ostro obsodil tudi Hemingwaya in Faulknerja (Kopecký 2011, 207).

Še bolj kot dela, ki se niso ujemala s pričakovanji komunistov, je Steinbeckov ugled zasenčila njegova neprikrita podpora ameriški vojni v Vietnamu. Bolgarska pisateljica Blaga Dimitrova je leta 1967 v *Literarni fronti* zapisala, da se je pisatelj »izneveril svojim načelom in vsemu, za kar si je nekoč prizadeval« (povzetek v prevodu Katje Špur je objavljen v *Naši ženi* 1967: 91–93), ugledni češki pisatelj in novinar Arnošt Lustig pa se je razočaran spraševal, kaj lahko povzroči tako »drastično spremembo duha in mnenja človeka, ki je do takrat predstavljal najboljše, kar je imela Amerika« (Kopecký 2011, 212). Steinbeckov ugled in privlačnost njegovih del sta usahnila. Bera prevodov v vzhodnoevropske jezike je bila še posebej skopa v osemdesetih letih. Na Slovaškem in v Romuniji takrat ni izšla niti ena Steinbeckova knjiga, na Češkem in Poljskem sta izšli dve. Vzrok za upad kritiškega in prevajalskega zanimanja za pisatelja in njegove mitizirane podobe je vsekakor treba pripisati tudi političnim spremembam v začetku devetdesetih let, ko je zaradi razpada državnih in meddržavnih političnih tvorb postkomunistične tranzicije in prilagajanja zahodni kulturi književnost počasi izgubljala svojo »ideološko kolektivno vlogo« (Zupan Sosič 2011: 2).

Nov val zanimanja za Steinbecka je moč zaslediti že konec devetdesetih let, še bolj pa po prelomu tisočletja, ko se je književnost otresla ideoloških tem in dala prednost intimnemu in zasebnemu pred univerzalnim in javnim. Samo na Češkem je od leta 2000 izšlo sedemindvajset prevodov Steinbeckovih del. Zelo podobna je statistika za Poljsko: v zadnjih desetih letih so izdali štiriindvajset prevodov. Pravi razcvet so Steinbeckova dela doživela v Romuniji: seznam romunskih izdaj po prelomu tisočletja obsega kar dvaintrideset vpisov, od tega deset samo v letih 2010 in 2012. V postkomunističnem obdobju se je poleg intenzitete prevodne in prevajalske dejavnosti spremenila tudi založniška politika: danes se založniki odločajo za dela z drugačno slogovno, tematsko in psihološko orientacijo, kot so bila tista, ki so izzvala zadovoljstvo in pohvalo politično korektnih kritikov pred prehodom držav v demokratične ureditve. Največkrat gre za dela, ki so bila potisnjena na obrobje, ker jim je bila zaradi podrejanja kritike vladajočemu režimu in sprevačanja književnosti v ideološko orodje odvzeta možnost objektivnega ovrednotenja in predstavitve.

Čprav je več desetletij trajajoče ideološko enoumje povsod sprožilo veliko potrebo po literarnih delih, ki so presegle »omejitve ideološkega vzorca« (Hoffman 1968: 193), kot ga je vsilila vladajoča politika, zaradi prostorske omejitve ne bom naštevala vseh Steinbeckovih del, ki so šele v tem tisočletju prvič izšla v vzhodnoevropskih jezikih; na tem mestu omenjam samo tista, ki so prvič izšla v slovenskem prevodu. To so: *To a God Unknown (Neznanemu Bogu, 2009)*, *The Moon Is Down (Mesec je zašel, 2011)*, *The Pastures of Heaven (Nebeški pašniki, 2012)* in *The Short Reign of Pippin IV (Kratko kraljevanje Pipina Četrtega, 2013)*. Poleg naštetih smo Slovenci po več kot petdesetih letih dobili tudi sodobni prevod romana *Of Mice and Men (O ljudeh in miših, 2007)*.

Zaključek

»Določena dela in avtorji zavzemajo privilegiran ali kanonični status kot prototip določenega žanra v literarni zgodovini in v skupnosti tistih, ki proizvajajo kulturo« (Arens 2005: 139). Zaradi močnega družbenokritičnega naboja in občutja nujnosti sprememb v delih iz druge polovice tridesetih let prejšnjega stoletja je Steinbeck v vzhodnoevropskih državah do nedavnega veljal predvsem za socialnega realista, tenkočutnega popisovalca širokih socialnozgodovinskih dogajanj in ostrega kritika kapitalistične družbene ureditve, njegova dela pa so služila vladajoči politiki kot sredstvo za doseg njenih ciljev. Res je, da s poenostavljenim in tendencioznim branjem skoraj vsako delo lahko služi političnim interesom, saj »nekje na obrobju teksta vedno najdemo jezik ideologije« (Spivak 1988: 122), »nepriznavanje politike v književnosti pa je samo drug način političnega branja« (Richter 2000: 247), to pa ne pomeni, da nam je dovoljeno omalovaževanje ali celo negiranje estetskih razsežnost literarnih del.

S političnimi in kulturnimi spremembami v postmoderini dobi se je začela spreminjati tudi percepcija Steinbecka. Zaradi vrednotenja njegovih del skozi neprimerljivo

širšo optiko, kot je bila tista, ki so jo vsilile nekdanje oblastne strukture, in odprtosti kritičskih ocenjevalcev za mnogoterne poti branja je zaznaven velik porast zanimanja za celoten pisateljev opus, še posebej za dela, ki so jih aktivisti politične ustreznosti in omejenih horizontov pričakovanj potisnili na obrobje. Zaključimo z željo, da ukvarjanje z ideološko nasičenostjo in političnim potencialom literarnih del nikoli več ne bi zasenčilo njihovih estetskih odlik in imelo odločilne vloge pri njihovem vrednotenju.

Viri

- Steinbeck, John, 1936: *In Dubious Battle*. New York: Covici-Friede.
 Steinbeck, John, 1937: *Of Mice and Men*. New York: Covici Friede.
 Steinbeck, John, 1939: *The Grapes of Wrath*. New York: Viking Press.
 Steinbeck, John, 1942: *The Moon Is Down*. New York: Viking Press.
 Steinbeck, John, 1952: *East of Eden*. New York: Viking Press.

Literatura

- Arens, Katherine, 2005: When Comparative Literature Becomes Cultural Studies. *The Comparatist* 29. 123–147.
 Bloom, Harold, 2000: Elegiac Conclusion. Richter, David (ur.): *Falling into Theory: Conflicting Views on Reading Literature*. New York: Bedford, St. Martin's. 225–235.
 Bordon, Rado, in Furlan, Aljoša, 1952: Beseda o Johnu Steinbecku. Steinbeck, John: *Negotova bitka*. Ljubljana: Tiskarna Slovenskega poročevalca. 245–246.
 Bouček, Jaroslav, 1952: *Trubaduri nenávisti: Studie o současné západní úpadkové literatuře*. Praha: Československý spisovatel.
 Coers, Donald A., 1995: Introduction. Steinbeck, John: *The Moon Is Down*. New York: Penguin Books. vii–xxiii.
 Čerče, Danica, 2000: Steinbeck in Slovenci. *Slavistična revija* 48/4. 459–472.
 Čerče, Danica, 2011: *Reading Steinbeck in Eastern Europe*. Lanham et al.: UP of America.
 Čerče, Danica, 2013: O slovenski polpretekli kritiški misli in prezrtih romanih Johna Steinbecka. *Studia Historica Slovenica* 13/2–3. 223–240.
 Čerče, Danica, 2017. *John Steinbeck in East European translation: a bibliographical and descriptive overview*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
 Divjak, Igor, 2006: Contemporary American Poetry in Slovene Criticism and Translation: 1945–2005. *Acta Neophilologica* 39/1–2. 21–39.
 Gabrič, Aleš, 2000: Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961. *Knjižnica* 44/3. 31–54.
 Genette, Gerard, 1997: *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge UP.

- Gonzales, Madelena, in Agostini, Rene, 2015: *Aesthetics and Ideology in Contemporary Literature and Drama*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Guran, Letitia, 2003: The Aesthetic Dimension of American-Romanian Comparative Literary Studies. *The Comparatist* 27. 94–116.
- Hoffman, Frederick, 1968: Aesthetics of the Proletarian Novel. Madden, David (ur.): *Proletarian Writers of the Thirties*. Carbondale, IL: Southern Illinois UP. 184–193.
- Juvan, Marko, 2006: *Literarna veda v rekonstrukciji: Uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Kopecký, Petr, 2005: The Story of John Steinbeck in Communist Czechoslovakia. *Steinbeck Studies* 16/1–2. 81–90.
- Kopecký, Petr, 2011: The Literary Front of the Cold War: John Steinbeck as an Ideological Object in the Eastern Bloc. *Comparative American Studies* 9/3. 204–216.
- Kresić, Stjepan, 1956: Riječ o djelu. Steinbeck, John: *Istočno od raja*. Zagreb, Beograd: Kultura. 665–668.
- Kristeva, Julia, 1982: Psychoanalysis and the Polis. *Critical Inquiry* 9/1. 77–92.
- Levine, George, 2000: Reclaiming the Aesthetic. Richter, David (ur.): *Falling into Theory: Conflicting Views on Reading Literature*. New York: Bedford, St. Martin's. 378–391.
- Lewis, Cliff, 1995: Art for Politics: John Steinbeck and FDR. Coers, Donald V. et al. (ur.): *After »The Grapes of Wrath«: Essays on John Steinbeck*. Athens: Ohio UP. 23–39.
- Nemoianu, Virgil, 1978: Variable Sociopolitical Functions of Aesthetic Doctrine: Lovinescu versus Western Aestheticism. Jowitt, Kenneth (ur.): *Social Change in Romania, 1860–1940: A Debate on Development in a European Nation*. Berkeley: Institute of International Studies, UP of California. 174–207.
- Richter, David (ur.), 2000: *Falling into Theory: Conflicting Views on Reading Literature*. New York: Bedford, St. Martin's. 235–252.
- Spivak, Gayatri C., 1988: *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. New York, London: Routledge.
- Srikanth, Rajini, 2010: Collecting and Translating the Non-Western Other. *The Comparatist* 34. 127–152.
- Starcev, A., 1947: O socialnem romanu v Združenih državah Amerike. *Novi svet* 1/2. 130–137.
- Trupej, Janko, 2015: The »Negro« in John Steinbeck's *Of Mice and Men*: A Comparison of Socialist and Post-Socialist Strategies for Translating Racial Elements. *Elope* 12/1. 119–133.
- Turk, Juš, 1958: Beseda o avtorju. Steinbeck, John. *Vzhodno od raja*. 765–767. Ljubljana: Cankarjeva založba. 765–767.
- Turk, Juš, 1980: Steinbeck in njegov raj. Steinbeck, John. *Vzhodno od raja*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 540–543.
- Zupan Sosič, Alojzija, 2011: *Na pomolu sodobnosti ali o književnosti in romanu*. Maribor: Litera. <<http://www.zrss.si/slovenscina/gradiva/gra-sodobna-slovenska-knjizevnost-jan2013.pdf>>. (Dostop 1. 3. 2017).

ISKANJE BISTVA IN POVZEMANJE IZ NEUMETNOSTNIH BESEDIL PRI UČENCIH 4. RAZREDA OSNOVNE ŠOLE

V prispevku prikazujemo del rezultatov raziskave o razvitosti dveh bralnih strategij – strategije iskanja bistva in strategije povzemanja iz neumetnostnih besedil pri učencih 4. razreda osnovne šole. Izsledki kažejo, da večina četrtošolcev ne obvlada oz. slabo obvlada uporabo teh dveh temeljnih strategij: 45 % učencev je v besedilih našlo manj kot tretjino bistvenih podatkov, 20 % učencev sploh ne zna narediti povzetka, 65 % pa jih naredi pomanjkljiv povzetek. Iz tega izhaja potreba po načrtnem razvoju teh spretnosti, ne le pri slovenščini, ampak tudi pri drugih predmetih. Hkrati prikazujemo, katere bralne značilnosti učencev v tem obdobju pomembno napovedujejo obvladovanje teh strategij.

Ključne besede: bralna zmožnost, bralne strategije, iskanje bistva, povzemanje

1 Uvod

1.1 Razvijanje bralne zmožnosti v začetnem obdobju šolanja

Razvijanje bralne zmožnosti¹ je proces, ki se začne v predšolskem obdobju, in sicer z razvojem predbralnih (in predpisalnih) zmožnosti, predstavlja pa temelj za poznejši razvoj teh kompetenc v procesu šolanja učencev. Razvijanje bralnih in pisnih kompetenc učenca je eden izmed splošnih ciljev obveznega formalnega izobraževanja; tudi nekateri strateški dokumenti (npr. Ključne kompetence za vseživljenjsko učenje – evropski referenčni okvir 2006) zavezujejo države, še posebej

---

¹ Pojma bralna zmožnost in bralna kompetenca pojmujejo kot sopomenki. Pojem vključuje razvite bralne veščine, (kritično) razumevanje prebranega in bralno kulturo (pojmovanje branja kot vrednote in motiviranost za branje) (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, predlog, 2017).

pa izobraževalno politiko, k takemu delovanju, ki bo pri vsakem posamezniku uresničilo doseganje take ravni pismenosti, ki mu bo omogočila učinkovito učenje/izobraževanje in socialno vključenost.

Še zlasti intenzivno poteka razvoj bralnih in pisnih kompetenc pri učencih v osnovni šoli – v začetnih razredih (v 1. triletju) – z usvajanjem veččin branja in pisanja; v 2. in 3. triletju pa se nadaljuje in nadgrajuje z usvajanjem bralnih in pisnih strategij, ki so pogoj za učinkovito uporabo branja in pisanja pri učenju. Ob koncu 1. in na začetku 2. triletja so učenci postavljeni v učne situacije, v katerih se začnejo srečevati z učbeniški besedili. Pri družbi in naravoslovju so to neumetnostna besedila, predvsem opisovalna, razlagalna in utemeljevalna besedila, pri slovenščini pa poleg teh tudi umetnostna besedila. Pri tem velja izpostaviti, da se branje umetnostnega in neumetnostnega učnega besedila pomembno razlikujeta. M. Kordigel in Saksida (1999) poudarjata, da mora bralec pri branju neumetnostnega besedila predvsem razumeti, kar bere. To pomeni, da je sposoben zaznane informacije povezati v smiselno celoto glede na njegovo miselno shemo. Pri branju umetnostnega besedila pa je primarni cilj dialog braleca z besedilom, ki mu omogoča literarno estetsko doživetje (Kordigel in Saksida 1999). Posledično to pomeni tudi uporabo različnih bralnih strategij pri branju obeh vrst besedil. Učenci naj bi bili ta besedila že sposobni samostojno prebrati, jih predelati in tudi razumeti oz. se iz njih učiti. Prehod učencev iz 1. v 2. triletje – torej od procesa, ko so razvijali prvenstveno tekočnost branja, k uporabi različnih bralnih strategij – je eno izmed kritičnih obdobj razvoja bralne pismenosti, zato smo ga podrobneje preučili v empirični študiji, iz katere predstavljamo del raziskovalnih izsledkov. Študija vključuje šestmesečni intervencijski program neposrednega razvijanja dveh temeljnih bralnih strategij, v katere naj bi učitelj vpeljal učence v 4. razredu. To sta strategija za iskanje bistva in strategija povzemanja. Pri tem smo kot izhodišče uporabili neumetnostna učbeniška besedila pri predmetih Slovenščina, Družba ter Naravoslovje in tehnika.

Nujnost učenja teh strategij je vsaj posredno razvidna tudi iz prenovljenega učnega načrta za slovenščino v osnovni šoli (2011), v katerem najdemo cilje, ki jim sledi naša študija. Med operativnimi cilji najdemo:² »Učenci /.../ povzemajo temo in bistvene podatke.«; »Učenci ovrednotijo svoj zapis« (UN 2011: 25). To pomeni, da je treba učence naučiti povzemati temo in bistvene podatke; treba jih je naučiti, kako, po katerih merilih lahko vrednotijo svoje zapise. Med metajezikovnimi zmožnostmi je naveden precej splošno zapisan cilj: »Učenci usvajajo strategije sprejemanja in tvorjenja neumetnostnih besedil« (UN 2011: 30). In spet je v didaktičnem smislu to sporočilo učiteljem – učence je treba naučiti strategij, ki jim bodo omogočile sprejemanje (predelavo in razumevanje) besedil. Pri tem pa je lažje začeti z učenjem teh strategij pri neumetnostnih besedilih, kot je to v primeru naše raziskave. Na tej stopnji šolanja so to večinoma enopomenska besedila, ki (praviloma) ne terjajo širšega poznavanja konteksta in so zato lažje razumljiva.

² Gre za bralne cilje jezikovnega pouka, pri katerem pa večina branja poteka ob neumetnostnih besedilih.

Pred uvedbo intervencijskega programa smo preverili stanje razvitosti ključnih bralnih zmožnosti učencev na začetku 4. razreda, da bomo po koncu programa (na začetku šolskega leta 2017/18) lahko ovrednotili učinkovitost izvedenega programa. V tem članku predstavljamo izhodiščno stanje razvitosti bralnih zmožnosti četrtošolcev, ki smo jih preverjali.

Kaj kažejo dozdajšnje študije o razvitosti bralnih zmožnosti slovenskih osnovnošolcev? Kot prvo navajamo sekundarno analizo rezultatov PISA 2009 (Štraus 2017), v kateri je avtorica pri 15-letnih učencih preverjala razlike med bralno bolj in manj pismenimi učenci³ v njihovi uporabi bralnih strategij. Ugotovila je, da se tisti učenci, ki so dosegli višje ravni bralne pismenosti, razlikujejo od bralno manj uspešnih predvsem v tem, da prvi uporabljajo več metakognitivnih in kognitivnih bralnih strategij. Tako so bralno bolj pismeni učenci poročali, da pogosteje načrtujejo proces učenja; da med učenjem spremljajo, ali razumejo to, kar se učijo; da podčrtavajo pomembne dele besedila; da povzemajo bistvo in napišejo povzetek ter preverjajo, ali ta vključuje vse bistvene elemente iz besedila. Bralno slabše pismeni učenci pa uporabljajo te strategije v pomembno manjši meri oz. jih sploh ne uporabljajo.

Mednarodna raziskava bralne pismenosti PIRLS (2011) enako starih učencev kot v naši raziskavi (učencev 4. razreda), že od leta 1991, ko je bila izvedena prva tovrstna raziskava, in v raziskavah v letih 2001, 2006 in 2011, kaže trend naraščanja bralne pismenosti pri slovenskih četrtošolcih. Leta 1991 so naši učenci dosegli povprečno 470 točk, leta 2001 502 točki, leta 2006 522 točk in leta 2011 530 točk, pri čemer je mednarodno povprečje 500 točk. Doseženi rezultati navajajo na zaključek, da je v splošnem sistem začetnega opismenjevanja naravnano ustrezno oz. tako, da vodi k vedno boljšim bralnim dosežkom. Podrobnejša vsebinska analiza rezultatov slovenskih učencev pa kaže, da imamo več slabše bralno pismenih učencev (na stopnjah 1 in 2) in manj dobro bralno pismenih učencev (na stopnjah 3 in 4).⁴ Vsebinsko to pomeni, da znajo slovenski učenci v besedilu poiskati eksplicitno navedene podatke in na njihovi podlagi izpeljati preproste sklepe, pomembno več težav pa imajo pri prepoznavanju bistva, oblikovanju povzetkov, primerjanju in soočanju podatkov iz besedila ter pri vrednotenju besedila po danih merilih. Zato smo v naši raziskavi želeli raziskati, koliko znajo učenci v 4. razredu uporabljati nekatere osnovne bralne strategije, ki jim omogočajo globlje razumevanje besedila in doseganje višjih ravni pismenosti. To sta že omenjeni strategiji iskanja bistva in povzemanja, tj. povezovanja bistva v koherentno celoto oz. pisni povzetek. Če zna učenec v (daljših) besedilih poiskati bistvo, je velika verjetnost, da bo prebrano tudi dobro razumel, to pa je hkrati prvi predpogoj za oblikovanje dobrega povzetka.

³ Bolj bralno pismeni učenci so bili tisti, ki so na 6 stopnjah bralne pismenosti dosegli 4., 5. in 6. stopnjo, bralno slabše pismeni pa so bili tisti, ki so dosegli rezultat pod 2. stopnjo.

⁴ Dosežek vsakega učenca v bralni pismenost je uvrščen v eno izmed 4 stopenj/mejnikov pismenosti, pri čemer predstavlja 1 nižji mednarodni mejnik (400 točk), 2 srednji (475 točk), 3 višji (550 točk) in 4 najvišji mednarodni mejnik (625 točk).

Raziskovalno in tudi praktično pa se zastavlja vprašanje, kaj je tisto, kar najbolj določa bralno zmožnost učencev na začetku 2. triletja osnovne šole.

2 Dejavniki bralnega razumevanja pri mlajših učencih

»Vprašanje, kako v procesu branja tvorimo pomen, ostaja pretežno neraziskano,« piše A. Žbogar (2013: 31), sicer v povezavi z branjem umetnostnih besedil, vendar velja enako tudi za branje neumetnostnih besedil. Čeprav si psihološke raziskave že dolgo prizadevajo razložiti proces oblikovanja mentalnih reprezentacij pri branju, so opisi tega procesa še vedno precej splošni. Jasen opis procesa oblikovanja miselne predstave besedila najdemo v modelu Justa in Carpenterja (1986) ter v konstrukcijsko-integracijskem modelu Kintscha (1998). Just in Carpenter (1986) navajata, da se proces razumevanja začne z dekodiranjem, temu sledi leksični proces, v katerem bralec besedi določi pomen, nato pa sledi skladdenjsko-pomenska analiza besed, ki omogoča bralcu ugotovitev odnosov med pomeni besed, na temelju katerih si ustvari mentalno predstavo o prebranem, kar avtorja imenujeta referenčna reprezentacija besedila. Kintsch (1998) pa navaja, da proces razumevanja vključuje konstrukcijsko in integracijsko fazo. V konstrukcijski fazi bralec aktivira pomene posameznih besed in s sklepanjem ugotovi odnose med sosednjimi povedmi – pride do lokalne koherence oz. razumevanja posameznih delov besedila. V integracijski fazi pa poveže te lokalne koherence v globalno koherenco, tj. poveže razumevanje posameznih delov besedila v celoto.

Iz tega opisa procesa osmišljanja besedila, ki se pokaže kot razumevanje pomena, lahko že razberemo nekatere dejavnike, ki vplivajo na razumevanje prebranega. Poudariti velja, da so psihološke raziskave pri pojasnjevanju vloge dejavnikov bralnega razumevanja veliko učinkovitejše kot pri pojasnjevanju samega procesa. V nadaljevanju zato prikazujemo nekatere ključne dejavnike dobrega bralnega razumevanja pri mlajših učencih (gre za podobno stare učence, kot so bili stari učenci v našem vzorcu), ki so jih empirične študije največkrat izpostavile. Domača raziskava (Pečjak, Podlessek in Kolić Vehovec 2014) kaže, da bralno razumevanje učencev v 5. razredu osnovne šole med kognitivnimi dejavniki pomembno napovedujejo: besedišče, sposobnost povzemanja in metakognitivno znanje učencev o branju na splošno. Od motivacijskih dejavnikov se je kot pomemben napovednik bralnega razumevanja pokazal le interes za branje, ki pa je deloval na bralno razumevanje posredno, tj. prek razvijanja besedišča. Učenci, ki so kazali večji interes za branje, so več brali, s tem pa bolj razvijali besedišče, kar jim je omogočalo boljše razumevanje prebranega. S temi dejavniki smo uspeli pojasniti le 37 odstotkov razlik med učenci v bralnem razumevanju.

Ker smo v študijo vključili učence takoj po koncu 1. triletja, se nam je zdelo smiselno, da k že ugotovljenim dejavnikom bralnega razumevanja v tem starostnem obdobju, torej k besedišču, strategiji povzemanja in k metakognitivnemu znanju, dodamo še stopnjo avtomatiziranosti tehnike branja, ki se kaže kot tekočnost branja. Dekodiranje kot začetno stopnjo bralnega razumevanja poudarjata oba predstavljena modela

(Just in Carpenter 1986; Kintsch 1998). Avtomatizirana **tehnika branja** se na vedenjski ravni kaže kot tekoče branje, torej natančno dekodiranje z enakomernim ritmom branja ter z ustrezno rabo poudarkov in naglaševanja. Z avtomatizacijo dekodiranja učenci sprostijo določen del mentalne pozornosti iz delovnega spomina za osmišljanje prebranega, kar se kaže v izhodu kot bralno razumevanje (referenčna reprezentacija besedila po Justu in Carpenterju). V raziskavi S. Pečjak, A. Podlessek in A. Kolić Vehovec (2014) se je pokazalo, da tehnika branja na bralno razumevanje pri učencih 5. razreda ne vpliva neposredno, ampak posredno, tj. prek besedišča. Ta povezava kaže, da učenci z dobro razvito oz. avtomatizirano tehniko branja berejo več kot učenci s slabšo tehniko branja, s čimer si širijo svoje besedišče, kar pa se neposredno odraža v boljšem razumevanju. Tovrstno povezavo tehnike branja z razumevanjem potrjujejo tudi številne druge raziskave (Riddle Buly in Valencia 2002; Leach, Scarborough in Rescorla 2003).

Drugi pomemben dejavnik je **besedišče** učencev. Leksični proces, tj. določanje pomena prebranim besedam (Just in Carpenter 1986), je – poleg pogostosti besed v jeziku, eno- ali večpomenskosti besed, izoliranosti besede v primerjavi z besedo v sobesedilu – odvisen tudi od obsega mentalnega besedišča učenca. Študije kažejo, da je besedišče eden najmočnejših napovednikov bralnega razumevanja, še posebej pri mlajših bralcih. Besedišče učencev v 3. razredu najmočnejše napoveduje bralno razumevanje tudi še v 6. razredu (Aarnoutse in van Leeuwe 1998). Pri tem, ko nekateri avtorji (npr. Beck in McKeown 1991; Perfetti 1994) govorijo o neposrednem vplivu besedišča na razumevanje, drugi ugotavljajo, da omejeno besedišče ne vodi nujno k težavam z razumevanjem prebranega. Cain, Oakhill in Lemmon (2004) so ugotovili, da je slabo bralno razumevanje pri mlajših učencih posledica interakcije med revnim besediščem in slabo sposobnostjo povzemanja učencev. Učenci z dobro razvitim besediščem imajo več možnosti, da bodo bolje razumeli prebrano, če znajo hkrati ugotoviti, v kakšnem odnosu so med seboj informacije v besedilu – najprej med sosednjimi povedmi (lokalna koherenca), nato pa še na ravni celotnega besedila (globalna koherenca; Kintsch 1998). S tem pa smo se dotaknili naslednjega pomembnega dejavnika, tj. uporabe bralnih strategij.

Učenci naj bi, potem ko že usvojijo in avtomatizirajo bralno spretnost (pri nas ob koncu 1. triletja), začeli načrtno razvijati tiste samoregulacijske veščine, ki jim omogočajo (samostojno) predelavo besedil z razumevanjem oz. učenje iz pisnih gradiv (Pečjak 2011; Zimmerman 1998). Pri tem avtorji kot ključni element samoregulacijskega učenja poudarjajo **bralne strategije**. Ob koncu 1. triletja in v 2. triletju osnovne šole (pri učencih v starosti 9–12 let) je pomembna predvsem uporaba kognitivnih strategij, med katerimi sta dve temeljni: i) strategija iskanja in označevanja bistva; ii) strategija povzemanja (Guthrie, Wigfield in von Seeker 2000; Pečjak in Gradišar 2012). Ker strategija povzemanja vključuje tudi iskanje bistva, jo bomo v nadaljevanju podrobneje predstavili.

Strategija povzemanja je v splošnem sestavljena iz dveh korakov: prvi je določanje in označevanje bistvenih idej iz besedila, drugi pa organiziranje gradiva v smiselno

celoto – povzetek (Friend 2001). Za iskanje in določanje bistva van Dijk in Kintsch (1983) priporočata strategijo, ki izhaja iz njunega modela bralnega razumevanja in se imenuje izbrisi – izpiši. Učenci morajo zavreči/izbrisati (v mislih ali na papirju) nepomembne informacije, prepoznane pomembne informacije pa označiti (jih podčrtati ali izpisati) ter jih urediti v medsebojno povezano celoto. Povzemanje je učinkovitejše, če učenci povezave med pojmi opisujejo s svojimi besedami (parafrazirajo), saj tako povezujejo novo znanje s predznanjem (Wittrock 1990). Pri tem študije kažejo, da dijaki in študentje lažje prepoznajo bistvo iz učnega gradiva in preoblikujejo to gradivo v povzetek (Brown in Day 1983). Osnovnošolci, še zlasti tisti v nižjih razredih in slabši bralci, pa pri usvajanju te strategije potrebujejo pomoč in neposredno vodenje (Kolić Vehovec in Bajšanski 2003).

Raziskave, ki so preučevale učinkovitost uporabe elaboracijskih strategij, med katere sodi tudi strategija povzemanja, navajajo srednje do visoke učinke te strategije na bralno razumevanje učencev (Dignath, Buettner in Lanfeldt 2008; Lavery 2008 v Hattie 2009). Iskanje bistva in povzemanje sta navadno nepogrešljiva elementa tudi pri kompleksnih bralnih učnih strategijah (kot so npr.: PV3P, VŽN, strategija recipročnega poučevanja) v višjih razredih osnovne šole in v srednji šoli; učencem omogočata doseganje višjih ravni pismenosti. Zato je smiselno načrtno razvijanje sposobnosti povzemanja začeti že v nižjih razredih osnovne šole. S. Pečjak, A. Podlesek in A. Kolić Vehovec (2014) so pri učencih 5. razreda ugotovile, da so tisti učenci, ki so znali povzemati, ob kontroli drugih spremenljivk (tekočnosti branja, besedišča) za petino bolje razumeli prebrano. Podoben vpliv obvladovanja strategije povzemanja na bralno razumevanje navajajo tudi nekateri drugi avtorji (Dromsky 2011; Leopold in Leutner 2012).

Metakognitivno znanje o branju pa predstavlja zavedanje učenca, kaj je pomembno narediti, da bi dobro razumel prebrano vsebino. To védenje vključuje znanje učenca, da je v daljšem besedilu pomembno pri učenju iskati bistvene informacije, ker si vsega ne more zapomniti; da je med branjem/učenjem treba spremljati, ali razume, kaj bere; kaj narediti, kadar nečesa ne razume, itn. Samo védenje o tem, kako brati, pa ne vodi učenca k boljšemu razumevanju. Ta transfer deluje le, kadar posameznik to védenje prenese v uporabo določene strategije.

3 Empirična študija⁵

3.1 Problem raziskave

V raziskavi, iz katere predstavljamo del rezultatov, smo želeli ugotoviti, koliko učenci na začetku 2. triletja osnovne šole obvladajo dve najosnovnejši bralni strategiji, tj. strategijo iskanja bistva in strategijo povzemanja pri branju neumetnostnih učbeniških besedil pri različnih predmetih. Ti strategiji sta sestavna elementa

⁵ CRP-projekt »Razvijanje zgodnje in akademske pismenosti v družini, vrtcu in šoli« (V5-1655) je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

preprostih in kompleksnih bralnih učnih strategij. Predpostavili smo, da bodo imeli učenci na začetku 4. razreda še slabo razvito strategijo iskanja bistva, saj je v UN za 1. triletje poudarek na razvijanju bralne zmožnosti v ožjem smislu, tj. predvsem na razvoju tekočnosti branja in ne na usvajanju bralnih strategij. Skladno z dozdajšnjimi raziskovalnimi ugotovitvami (gl. Uvod) smo predpostavili tudi, da bodo imeli učenci s slabše avtomatizirano tehniko branja in bralnega razumevanja, s skromnejšim besediščem ter z manj metakognitivnega znanja o branju manj kakovostne oz. slabše povzetke.

3.2 Preizkušanci in instrumenti

V raziskavi je sodelovalo 180 učencev 4. razreda iz 10 oddelkov osmih osnovnih šol v Sloveniji. V vzorcu so bili zastopani učenci osrednjeslovenske, gorenjske in dolenske regije. Povprečna starost učencev je bila 9,5 leta. Vzorec učencev je bil priložnostni.

V študiji smo uporabili *Preizkus za merjenje sposobnosti povzemanja učencev*, ki je bil sestavljen iz treh neumetnostnih učbeniških besedil (razlagalnega in dveh utemeljevalnih) v obsegu 119, 98 in 108 besed. Učenci so morali po branju vsakega besedila napisati povzetek in dati besedilu naslov. Pri tem smo jih v navodilu opozorili, da morajo v naslovu povzeti temo besedila.

Povzetke učencev smo kodirali po merilih, ki jih priporočajo Friend (2001) ter Kozminsky in Graetz (1986). Pri vsakem povzetku smo imeli dva pokazatelja:

- *Število bistvenih idej/informacij* iz besedila. V vsakem besedilu so bile tri pomembne pomenske enote; vsaka je štela 1 točko, skupaj v treh besedilih 9 točk. K temu številu smo dali še točke za ustreznost naslova besedila. Naslov smo ovrednotili z 0 točkami, če je bil neustrezen (ni zajel bistva besedila), z 0,5 točke, če je bil delno ustrezen (je zajel le del bistva iz besedila), in z 1 točko, če je bil ustrezen.
- *Koherentnost oz. integracija besedila*. Koherentnost smo ocenjevali, če je učenec v povzetku napisal vsaj dve pomembni pomenski enoti oz. če je napisal eno pomensko enoto z dvema povedma. Učenec je lahko dobil največ 2 točki za koherentno besedilo, torej za med seboj smiselno povezane informacije v povzetku iz različnih delov besedila, 1 točko za delno koherenten povzetek in 0 točk za nekoherenten povzetek (kadar je le našteval med seboj nepovezana dejstva).

Pri celotnem preizkusu povzemanja je učenec lahko dobil največ 18 točk.

Poleg tega smo uporabili še naslednje preizkuse, primerne za merjenje bralnih zmožnosti mlajših učencev: *Bralni test* (Pečjak, Magajna, Podlessek 2011) za ugotavljanje hitrosti in stopnje razumevanja pri branju. Hitrost razumevanja meri hitrost procesiranja informacij učenca pri branju in je posredni pokazatelj avtomatiziranosti oz. tekočnosti njegovega branja. Stopnja razumevanja pa kaže,

kako dobro je učenec razumel besedilo. *Besedišče* smo merili z istoimenskim podtestom bralnega testa Hershla (1963), ki je bil preveden in prirejen za uporabo v slovenskem prostoru (Žagar 1975). *Vprašalnik metakognitivnega znanja o branju* smo oblikovali sami; meri metakognitivno znanje učenca o branju na splošno in branju za učenje, predvsem sposobnost spremljanja bralnega razumevanja.

4 Rezultati z interpretacijo

4.1 Razvitost strategije iskanja bistva

Mero sposobnosti iskanja bistvenih informacij v neumetnostnih učbeniških besedilih je predstavljalo število bistvenih pomenskih enot v povzetku. Učence smo glede na to razdelili v tri skupine: v prvi so bili učenci, ki so od skupno mogočih 9 bistvenih pomenskih enot v vseh povzetkih navedli 0–3 pomenske enote, v drugi učenci, ki so navedli 4–6 pomenskih enot, v tretji pa tisti s 7–9 pomenskimi enotami. Primerjali smo povprečno število napisanih bistvenih in nebistvenih enot med skupinami učencev ter ugotavljali pomembnost razlik med njimi (Preglednica 1).

		N	M	SD	F	p	η^2
Bistveni podatki	Skupina 1	81	2,11	0,96	419,15	,000	,82
	Skupina 2	77	4,75	0,78			
	Skupina 3	22	7,64	0,73			
Nebistveni podatki	Skupina 1	81	2,25	1,84	6,57	,002	,07
	Skupina 2	77	1,92	1,71			
	Skupina 3	22	0,77	0,81			

Preglednica 1: Opisna statistika in pomembnost razlik med skupinami učencev pri iskanju bistva.

Opombe: N – število učencev; M – povprečno število pomenskih enot; SD – standardni odklon; F – vrednost F-razmerja; p – verjetnost, da je F-vrednost dobljena slučajno; parcialni η^2 – velikost učinka

Iz preglednice 1 lahko ugotovimo, da se največ učencev (kar 45 %) nahaja v prvi skupini, ki je v povprečju od devetih poiskala le dve pomembni pomenski enoti; sledi druga skupina učencev (teh je 43 %), ki je poiskala skoraj pet pomembnih pomenskih enot; najmanjši pa je delež učencev tretje skupine (le 12 %), v kateri so uspeli poiskati večino pomembnih pomenskih enot – v povprečju skoraj osem enot. Z analizo variance in post-hoc testi smo ugotovili statistično visoko pomembne razlike v povprečnem številu navedenih bistvenih pomenskih enot med vsemi tremi skupinami – skupina 1 je bila pri iskanju bistva pomembno slabša od skupine 2, ta pa pomembno slabša od skupine 3. Velikost učinka teh razlik je bila visoka.

Ravno nasprotna slika pa se kaže pri pregledu navajanja nebistvenih podatkov iz besedil. Učenci prve skupine so v povprečju navedli največ nepomembnih podatkov, učenci tretje skupine pa najmanj. Pri prvi in drugi skupini velja omeniti še veliko

razpršenost podatkov med učenci znotraj skupin, kar kaže na veliko raznolikost učencev v sposobnosti iskanja oz. določanja bistva.

Na podlagi teh izsledkov lahko nekoliko konkretiziramo ugotovitev A. Žbogar (2013: 39) o tem, da »osnovnošolski bralci pogosto ne znajo ločiti med pomembnimi in nepomembnimi podatki ter da imajo težave z luščenjem ideje besedila«. Čeprav se ugotovitev avtorice nanaša na bralno razumevanje umetnostnih besedil, smo do enakega zaključka prišli tudi v naši raziskavi glede razumevanja neumetnostnih besedil. Ugotovili smo namreč, da le osmina učencev na začetku 4. razreda že obvlada strategijo iskanja bistva v besedilu, večina učencev (kar 88 %) pa določanje bistva obvlada delno oz. sploh ne. Zato se zdi potreba po načrtnem razvijanju te strategije kot temeljne strategije za razumevanje besedil na začetku 2. triletja nujna. To velja še toliko bolj, če se zavedamo, da je določanje bistva prvi korak pri strategiji povzemanja, ki pa je ključna strategija učinkovitega učenja iz besedil na vseh stopnjah izobraževanja. Če želi učenec v besedilu poiskati bistvo, mora prebrano vsebino najprej razumeti. Zato nas je zanimalo, koliko dejavniki, ki jih strokovna literatura navaja kot pomembne dejavnike razumevanja v tem obdobju – tehnika branja, besedišče in metakognitivno znanje učenca o branju –, napovedujejo dobro razumevanje prebranega pri našem vzorcu učencev. Statistični postopek regresijske analize je pokazal, da sta pri učencih 4. razreda visoko pomembna napovednika razumevanja avtomatizirana tehnika branja ($\beta = 0,66^6$) in besedišče učencev ($\beta = 0,18$), medtem ko metakognitivno znanje učencev o branju na bralno razumevanje naših učencev ni imelo pomembnega učinka. To je pričakovano, saj se metakognitivno znanje učencev o tem, kako brati in se usmerjati pri branju, da bodo razumeli tisto, kar berejo, in kaj narediti, če nečesa ne razumejo, začne razvijati šele po osmem letu (Kolić Vehovec in Bajšanski 2003).

Z razliko v tehniki branja in besedišču učencev lahko pojasnimo kar 61 % vseh razlik med učenci v njihovem bralnem razumevanju ($R^2 = 0,61^7$). Ta ugotovitev daje učiteljem jasne smernice, da je treba z namenom izboljšanja bralnega razumevanja učencev uriti tehniko branja do stopnje avtomatizacije tudi še v 4. in 5. razredu, čeprav tega učni načrt eksplicitno ne poudarja. Hkrati ob tem pa je treba skrbeti tudi za razvijanje besedišča – s pojasnjevanjem novih neznanih pojmov, predvsem pa s spodbujanjem učencev k več branju.

4.2 Razvitost strategije povzemanja

Mera razvitosti strategije povzemanja pri učencih je bila število točk, ki jih je posamezni učenec dobil pri ovrednotenju povzetka. Povzetek smo ovrednotili po dveh merilih – številu zajetih bistvenih podatkov v vseh treh besedilih (v razponu 0–12 točk) in koherentnosti besedila (0–6 točk). Učenci so iz vseh treh besedil pri

⁶ *B-koeficient* – kaže, za koliko bi se izboljšalo bralno razumevanje učencev, če bi se tehnika branja/besedišče izboljšala za 1 standardni odklon.

⁷ R^2 – mera variabilnosti v bralnem razumevanju učencev, povezana s tehniko in z besediščem učencev.

povzetkih lahko dobili od 0 do 18 točk. Povprečno število doseženih točk je bilo 8 (standardni odklon 4,1). Učence smo glede na to razdelili v tri skupine: v prvi skupini so bili učenci, ki niso znali narediti povzetka (skupno so dosegli 0–4 točke), v drugi skupini so bili učenci, ki so naredili približen, nepopoln povzetek (4–12 točk), v tretji skupini pa tisti, za katere bi lahko rekli, da znajo narediti povzetek (12–18 točk) (Preglednica 2).

	N	M	SD	F	p	η^2
Skupina 1	36	2,46	1,09	339,55	,000	,79
Skupina 2	113	8,01	2,12			
Skupina 3	31	14,47	1,65			

Preglednica 2: Opisna statistika in pomembnost razlik med skupinami pri povzemanju.

Opombe: *N* – število učencev; *M* – povprečno število točk pri povzemanju; *SD* – standardni odklon; *F* – vrednost F-razmerja; *p* – verjetnost, da je F-vrednost dobljena slučajno; parcialni η^2 – velikost učinka

Kot je razvidno iz preglednice 2, je v prvi skupini, ki ni znala narediti povzetka, 20 % učencev. Kar slabi dve tretjini učencev (65 %) se nahajata v skupini 2. Ti učenci so naredili približen, nepopoln povzetek, pri čemer vanj niso vključili vseh bistvenih podatkov ali pa so te le nanizali, ne pa tudi povezali med seboj. Testiranje pomembnosti razlik v kakovosti povzetkov med skupinami kaže statistično pomembne razlike med vsemi tremi skupinami; velikost učinka je bila visoka. Učenci, ki niso znali narediti povzetka, so od skupno 18 točk dosegli v povprečju le 2,46 točke, pomembno kakovostnejši povzetek so naredili učenci iz druge skupine (8 točk), učenci iz tretje skupine pa spet pomembno kakovostnejši povzetek kot vrstniki v prvih dveh skupinah (14,5 točke).

Z regresijsko analizo smo ugotovili, da izdelavo kakovostnega povzetka najmočneje napoveduje razvito besedišče učencev ($\beta = 0,31$), manj pa tehnika branja ($\beta = 0,20$). Kot pomembno se je pokazalo tudi metakognitivno znanje učencev o branju, in sicer v smislu, kaj narediti, če nečesa ne razumeš, kako spremljati sebe pri branju itn. ($\beta = 0,15$). Pri tem pa lahko z vsemi temi napovedniki pojasnimo le 31 % vseh razlik med učenci v kakovosti njihovih povzetkov ($R^2 = 0,31$). Dobljeni rezultat namreč kaže, da imajo verjetno pri izdelavi kakovostnega povzetka pomembno vlogo tudi drugi dejavniki, ki jih v naši raziskavi nismo zajeli. To bi bila lahko npr. zmogljivost delovnega spomina, ki omogoča učencem, da bistvene propozicije iz besedila držijo v kratkoročnem spominu, dokler jih ne oblikujejo v povedi, ali specifične besedne sposobnosti učencev (npr. skladišne sposobnosti učencev, ki jim omogočajo, da oblikujejo koherenten povzetek), kar bi veljalo v prihodnje raziskati.

5 Zaključek

Ugotovili smo, da so dosežki učencev pri strategiji povzemanja dejansko enaki tistim pri strategiji iskanja bistvenih podatkov, kar kaže, da je strategija določanja

bistva v besedilu predhodnik strategiji povzemanja. Znati poiskati bistvo je torej nujen, vendar nezadosten pogoj za izdelavo povzetka. Ti rezultati tako nakazujejo smiselno zaporedje pri učenju strategij – najprej velja učence naučiti poiskati bistvo v besedilih, nato pa jih učiti povzemati, tj. povezovati to bistvo v koherenten zapis. Načrtno učenje obeh strategij – iskanja bistva in povzemanja – je pomembno še zlasti zato, ker imajo mlajši osnovnošolci in slabši bralci (tudi v višjih razredih) pogosto velike težave z obema strategijama (Yussen 1982).

Ker se učenci v 2. triletju v učnih situacijah pri različnih predmetih (jezikoslovnih, družboslovnih in naravoslovnih) srečujejo z besedili v učbenikih, bi bilo smiselno, da bi se teh strategij učili ob delu z učbeniki pri teh predmetih. Z didaktičnega vidika naj bi učitelj (učence v teh razredih večino temeljnih predmetov uči isti učitelj) v 4. in 5. razredu, izhajajoč tudi iz paradigme medpredmetnega povezovanja, pomagal učencem pri usvajanju bralnih strategij (zgoraj omenjenih), ki bi jim omogočale, da bi znali sami predelati učno snov.

Literatura

Beck, Isabel, in McKeown, Margaret, 1991: Conditions of vocabulary acquisition. Barr, Rebecca, Kamil, Michael, Mosenthal, Peter, in Pearson, David (ur.): *Handbook of reading research: Vol. 2*. White Plains, NY: Longman. 789–814.

Brown, Ann, in Day, Jeanne, 1983: Macrorules for summarizing texts: The development of expertise. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior* 22/1. 1–14.

Cain, Kate, Oakhill, Jane, in Lemmon, Kate, 2004: Individual differences in the inference of word meanings from context: The influence on reading comprehension, vocabulary knowledge, and memory capacity. *Journal of Educational Psychology* 94/4. 671–681.

Dromsky, Ann, 2011: *A comparison of two strategies for teaching third graders to summarize information text*. Povzetek doktorske disertacije. <<https://pdfs.semanticscholar.org/7961/585c442c7db4c510b80e66603a057e801996.pdf>>. (Dostop 31. 1. 2017.)

Friend, Rosalie, 2001: Effects of strategy instruction on summary writing of college students. *Contemporary Educational Psychology* 26/1. 3–24.

Guthrie, John, Wigfield, Allan, in VonSeeker, Clare, 2000: Effects of integrated instruction on motivation and strategy use in reading. *Journal of Educational Psychology* 92/2. 331–341.

Hattie, John, 2009: *Visible learning*. London, New York: Routledge.

Hershel, Manuel, 1963: Test of Reading Level 3 – Elementary Form. Herschel, Manuel (ur.): *The 20th Yearbook of the National Council on Measurement in Education*. Ann Arbor, MI: SGSR.

Just, Marcel, in Carpenter, Patricia, 1986: *The psychology of reading and language comprehension*. Newton, MA: Allyn and Bacon, Inc.

Kintsch, Walter, 1998: *Comprehension: A Paradigm for cognition*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Ključne kompetence za vseživljenjsko učenje – evropski referenčni okvir. Priporočilo Evropskega parlamenta in Sveta z dne 18. decembra 2006 o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje. Uradni list Evropske unije L 394. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/si/oj/2006/l_394/l_39420061230sl00100018.pdf>. (Dostop 13. 1. 2017.)

- Kolić Vehovec, Svjetlana, in Bajšanski, Igor, 2003: Children's metacognition as a predictor of reading comprehension. Shiel, Gerry, in Ni Dhalaigh, Orla (ur.): *Other ways of seeing: Diversity in language and literacy*. Dublin: Reading Association of Ireland. 216–222.
- Kordigel, Metka, in Saksida, Igor, 1999. *Jaz pa berem*. Ljubljana: Rokus.
- Kozminsky, Ely, in Graetz, Naomi, 1986: First vs. second language comprehension: Some evidence from text summarizing. *Journal of Research in Reading* 9/1. 3–21.
- Leach, Jennifer, Scarborough, Hollis, in Rescorla, Leslie, 2003: Late-emerging reading disabilities. *Journal of Educational Psychology* 95/2. 211–224.
- Leopold, Claudia, in Leutner, Detlev, 2012: Science text comprehension: Drawing, main idea selection, and summarizing as learning strategies. *Learning and Instruction* 22/1. 16–26.
- Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti (predlog) (2017). Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.
- Pečjak, Sonja, 2011: *Psihološki vidiki bralne pismenosti*. Razprave. Ljubljana: Znanstvena založba FF v Ljubljani.
- Pečjak, Sonja, in Gradišar, Ana, 2012: *Bralne učne strategije*. Ljubljana. Zavod RS za šolstvo.
- Pečjak, Sonja, Magajna, Lidija, in Podlesek, Anja, 2011: *Bralni test*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Pečjak, Sonja, Kolić Vehovec, Svjetlana, in Podlesek, Anja, 2014: Models of reading comprehension for primary school students. Galmonte, Alessandra, in Actis-Grosso, Rossana (ur.): *Different psychological perspectives on cognitive processes: current research trends in Alps-Adria region*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 309–334.
- Perfetti, Charles, 1994: Psycholinguistics and reading ability. Gernsbacher, Morton (ur.): *Handbook of psycholinguistics*. Orlando, FL: Academic Press. 849–894.
- Program osnovna šola. Slovenščina. Učni načrt*. Ljubljana MIZŠ. <<http://www.mizs.gov.si>>. (Dostop 7. 12. 2016.)
- Riddle Buly, Marsha, in Valencia, Sheila (2002). Below the Bar: Profiles of Students who Fail State Reading Assessments. *Educational Evaluation and Policy Analysis* 24/3. 219–239.
- Štraus, Mojca, 2017: *Primerjalna analiza odgovorov o bralnih strategijah uspešnih in manj uspešnih bralk in bralcev v raziskavi PISA 2009*. Ljubljana: Pedagoški institut, Interno gradivo. (Dostopno pri avtorici.)
- Van Dijk, Teun, in Kintsch, Walter, 1983: *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic Press.
- Van Leeuwe, Jan, in Aarnoutse, Cor, 1998: Relation between reading comprehension, vocabulary, reading pleasure, and reading frequency. *Educational Research and Evaluation* 4/2. 143–166.
- Witrock, Merlin, 1990: Generative processes of comprehension. *Educational Psychologist* 24/4. 345–376.
- Yussen, Steven, 1982: Children's impressions of coherence in narratives. Hutson, Barbara (ur.): *Advances in Reading/Language Research. Vol. 1*. JAI: Press Inc. 245–281.
- Zimmerman, Barry, 1998: Developing self-fulfilling cycles of academic regulation: an analysis of exemplary instructional models. Shiel, Gerry, in Ni Dhalaigh, Orla (ur.): *Self-regulated learning: from teaching to self-reflective practice*. New York, London: The Guilford Press. 13–56.
- Žagar, Drago, 1975: *Bralni testi za 4. in 8. razred osnovne šole*. Portorož: Posvetovanje psihologov SR Slovenije.
- Žbogar, Alenka, 2013: *Iz didaktike slovenščine*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.

OCENE IN POROČILA

Marijan Dovič
ZRC SAZU
Inštitut za slovensko literaturo
in literarne vede

UDK 069(497.4Vinica):929Župančič O.

»MOJSTER BESEDE« ZA TRETJE TISOČLETJE: NOVA RAZSTAVA V SPOMINSKI HIŠI OTONA ŽUPANČIČA VINICA

Članek po uvodnem premisleku o pisateljskih hišah predstavi najboljše slovenski literarno-muzejski projekt zadnjih let, razstavo *Župančič – mojster besede*, ki je nastala v letih 2014–2015 v okviru celovite obnove Spominske hiše Otona Župančiča Vinica (enota Belokranjskega muzeja Metlika). Avtor nove postavitve je Marijan Dovič, likovno opremo je prispeval arhitekt Jurij Kocuvan, sodeloval je tudi Mestni muzej Ljubljana. Razstava vpeljuje nove prijeme, medije in tehnologije, da bi Župančičevo vsestransko besedno mojstrstvo kar najbolj slikovito približala obiskovalcem. Med odlikami postavitve so sveže zvočne interpretacije Župančičevih pesmi, dokumentarni film, nove fotografske in likovne stvaritve, privlačna avdio- in videooprema ter tematska igrala z ugankami na vrtu pred hišo. Med strokovnimi novostmi so rodovnik, prikaz pesnikove posmrtno kanonizacije in dejstvo, da je razstava dvojezična in s tem prvič dostopna tujcem.

Ključne besede: Oton Župančič, kulturni spomin, pisateljske rojstne hiše, literarni muzeji, spomeniki, kanonizacija

Nekaj uvodnih opazk o pisateljskih hišah na tujem in doma

Hiše, sobe in nasploh fizični prostori, kjer so se sloviti literati rojevali, prebivali ali umirali, od nekdaj neustavljivo privlačijo: poleg grobov in spominskih obeležij zarisujejo temeljne prostorske konture pisateljskih kultov (prim. model kanonizacije kulturnih svetnikov, Dovič 2017: 104–105). Takšna fascinacija z geografskimi lokacijami ima dolgo zgodovino. Antični Grki so nekatere mrtve pesnike, npr. Homerja, Hezioda ali Arhiloha, častili v obliki t. i. herojskih kultov, praviloma osredotočenih na grobove, kjer so zrastle mala svetišča za tipične ritualne daritve. Novoveški model pisateljskega kulta, spredenega okrog fizičnih prostorov, se

začenja s Petrarko (Hendrix 2008a: 22–25), nadaljuje pa mdr. z *bardolatrijo* v »Shakespearjevem Stratfordu«, ki je v drugi polovici 19. stoletja prerasla v resno turistično industrijo (Rosenthal 2008: 34–37). Kmalu po letu 1830 je povsod po Evropi izbruhnila prava komemorativna epidemija: nepregledne množice so se zbirale, da bi slavile izbrane pesnike, pisatelje in umetnike. Trend je povezan z napredujočim kulturnim nacionalizmom, a tudi z drugimi motivi: od lokalnega ponosa (»parazitiranje« na slavi rojaka) in tekmovanja med mesti in regijami za simbolni prestiž do povsem realne ekonomije – turističnih prihodkov, povezanih z nočitvami, gostinstvom, prodajo spominkov ipd. Ime literata je neredko postalo neločljivo povezano z identiteto posameznega kraja – njegov ikonični označevalec.¹

V zbirki študij *Writers' Houses and the Making of Memory*, ki jo je uredil Harald Hendrix, so pisateljske hiše obravnavane z dveh plati – kot »mediji ekspresije in spomina« (Hendrix 2008b: 1). Po eni strani se torej v njih lahko odraža zavesten napor literatov, da že za življenja stilizirajo svoja prebivališča kot nekakšno fizično ekstenzijo svoje literature – znana primera tovrstne »ekspresije« sta Goethejeva hiša v Weimarju (prim. Plachta 2008) ali Scottov fascinantno pravljичni Abbotsford (prim. Rigney 2012). Na drugi strani so hiše »spominak«: večinoma posmrtno *muzealizirane* odražajo človeško hrepenenje po »materialnem« stiku z občudovanim avtorjem; celo tedaj, ko niso zares »prave« in ne razstavljajo avtentičnih reliktov (mize, pisala, rokopisi; nagačene mačke ali papige), lahko učinkovito delujejo kot medij za kanaliziranje občudovanja do avtorja in njegovih umetnin. In čeprav so časi romantičnega nacionalizma mimo, zanimanje zanje tudi v tretjem tisočletju ne pojenja – nasprotno, v okviru vse bolj intenzivnega »dediščinskega turizma« (*heritage tourism*) ravno število muzejev/hiš, ki so posvečeni eni sami osebi, skokovito raste (Hendrix 2008b: 2).

Kako je s tem v Sloveniji? Panoramski pregled, ki ga dobimo iz zbornika *Slovenska pisateljska pot* (Kozinc 2013), vsekakor kaže na trend rasti v zadnjih desetletjih: bolj ali manj regularno je danes muzejsko urejenih nekaj deset pisateljskih hiš oziroma sob. Pri tem ni mogoče spregledati, da slovenske pisateljske hiše skoraj izključno sodijo v drugi Hendrixov tip – torej »medij spomina«. Primerov, kot je Abbotsford, pri nas z izjemo Tavčarjevega dvorca na Visokem praktično ni: paradigma slovenske pisateljske hiše je pač kmečka hiša, ki jo leta po smrti postulatorji povzdignejo v *lieu de mémoire* (najprej s ploščo, pozneje z muzejem); njena nosilna zgodba je socialni vzpon literata iz kmetskega v meščanski stan, implikacija trdo življenje na vasi, motivacija ogleda pa značilno etnološka (črne kuhinje, hlevi ipd.). Nekoliko manj jasna je kronološka linija nastajanja literarnih hiš-muzejev: vse kaže, da v veliki večini sodijo šele v drugo polovico 20. stoletja, toda podrobno študijo o tem bi bilo treba še napisati.

¹ Neuradno, npr. »Shakespearjev Stratford«, ali celo uradno: Arquà je od leta 1870 Arquà Petrarca, bolgarsko Orhanie od leta 1934 Botevgrad. Tudi pri nas je Vrba »Prešernova«, Vinica »Župančičeva«, Vrhnika pa – nekoliko manj, a vendarle – »Cankarjeva«.

Kljub živahni zgodovini komemoracije slovenskih pesnikov, ki se vleče od Vodnikove stoletnice 1858 in prve vrhunice doseže ob odkritju kapitalnih ljubljanskih spomenikov Vodniku (1889) in Prešernu (1905), je bil prvi slovenski literarni muzej, Prešernova domačija v Vrbi, uradno odprt šele 21. maja 1939. Ni presenetljivo, da je bil ob iniciatorju projekta Finžgarju drugi slavnostni govornik Oton Župančič: v *Govoru v Vrbi* je novi muzej označil kot »svet hram, kamor bodo romali naši ljudje, da bodo stali zamišljeni in pretreseni na tleh, ki hranijo sledove prvih stopinj največjega slovenskega človeka« (Župančič 1939: 205).

Drugi slovenski literat, ki je dočakal muzealizacijo, je – pričakovano – Ivan Cankar. 12. 12. 1948, ob trideseti obletnici njegove smrti, sta bila na isti dan odprta kar dva miniaturna muzeja: literarni muzej na znamenitem vrhniškem »Klancu« in spominska soba na Rožniku, kjer je Cankar živel v letih 1910–1917. V petdesetih letih je sledil nov muzejski val, ki ga je v znatni meri spodbudil literarni zgodovinar Alfonz Gspan. Leta 1951 sta nastali Župančičeva zbirka v Vinici in Gregorčičeva spominska soba v Vrsnem pri Kobaridu (kot hiša-muzej odprta šele leta 1966), istega leta je bil kot spominski park preurejen Prešernov gaj v Kranju, 1954 se je začelo premikati pri Jurčiču na Muljavi, 1956 je sledila adaptacija Aškerčeve domačije v Globokem pri Rimskih Toplicah itn. Če k temu dodamo pozneje urejeni domačiji Miška Kranjca v Veliki Polani in Franceta Bevka v Zakojci pri Cerknem, že lahko govorimo o trdem jedru slovenskih literarnih muzejev; celotno ponudbo pa danes zaokroži nekaj ducatov (novejših) spominskih hiš, sob ali zbirk.²

Župančič v Vinici: kratka zgodovina

Župančičeva rojstna hiša v Vinici je ob Prešernovi in Cankarjevi kmalu dopolnila nosilno os slovenskih literarnih muzejev. Jože Dular (1980: 3), avtor Župančičeve *Vinice*, uvodoma takole vzklikne: »Kot je Vrba za zmerom povezana z imenom Prešerna in Vrhnika s Cankarjem, tako nam Vinica nerazdružno zazveni z imenom Otona Župančiča. Trojni V! Vrba, Vrhnika, Vinica!« Tudi Župančičeve rojstne hiše ne diči avra avtentičnosti: prvotna stavba je namreč pogorela v požaru 1888, a novi lastnik, trgovec Janko Šimunović, jo je kmalu zatem spet postavil (Dular 1980: 12–20). To dejstvo pa ni oviralo ureditve prve spominske zbirke, odprte leta 1951, torej bori dve leti (!) po pesnikovi smrti. Pripravil jo je Alfonz Gspan, pred hišo pa je bilo tedaj odkrito Župančičevo poprsje kiparja Jakoba Savinška (gl. Sliko 1).

Prvotna zbirka, postavljena v dveh manjših sobah, je bila razmeroma skromna. Zato so jo v letih 1976–1978 na pobudo Jožeta Dularja, tedanjega ravnatelja Belokranjskega muzeja, prostorsko razširili in preuredili; vsebinsko jo je zasnoval Joža Mahnič (z arhitektom Juretom Jakličem), literarni zgodovinar, ki je dve desetletji pozneje izpeljal tudi predzadnjo vsebinsko prenovu zbirke (z arhitektom Marjanom Lobodo), dokončano januarja 1998 (Brancelj Bednaršek 1998: 103–104).

² Njihov dopolnjujoči se seznam je v geslu Slovenski literarni muzeji, Wikipedija, prosta enciklopedija. Mnoge od njih nimajo statusa pravih muzejev in so dostopne le v dogovoru z lokalnimi oskrbniki.

Slika 1: Fotografija prve, »Gspanove« postavitve viniške razstave (1951–1976), levo Dremljeva posmrtna maska, pod njo postelja – simbolični primerki »iz časov« pesnikove mladosti (objavljeno z dovoljenjem Belokranjskega muzeja Metlika).

Toda objekt je zaradi dotrajanosti kmalu postal problematičen. Njegova lastnica Občina Črnomelj je na razpisu pridobila sredstva Evropskega sklada za regionalni razvoj, ki jih je večinoma vložila v celostno gradbeno obnovo, del pa jih je namenila za pripravo nove razstave. S tem se je ponudila imenitna priložnost, da na novo premislimo vsebinsko zelo tehtno in (mogoče celo preveč) izčrpno Mahničev postavitev, nezgrešljivo prežeto z duhom akademske slovenistike, in Župančičev literarni muzej nekoliko prilagodimo zahtevam novega tisočletja. V tem duhu je bila v okviru projekta Obnova Spominske hiše Otona Župančiča v letih 2014–2015 zasnovana in postavljena osrednja razstava Župančič – mojster besede. Vodstvo Belokranjskega muzeja Metlika, ki za hišo skrbi po vsebinski plati, in Občine Črnomelj je novo vsebino zaupalo avtorju tega članka, celovito likovno zasnovo je prispeval arhitekt Jurij Kocuvan (Studio 300, Novo mesto), pri pripravi je poleg kustosov Belokranjskega muzeja in izbranih umetnikov sodelovala tudi ustanova, ki hrani večino Župančičeve dediščine – Mestni muzej Ljubljana.³

Za težavno okoliščino se je izkazala skromna bera (avtentičnih) muzealij – materialnih ostalin iz pesnikovih belokranjskih časov namreč praktično ni. Ta problem, ki viniško zbirko pesti od njenih začetkov, je v veliki meri povezan s specifično usodo Župančičeve zapuščine, ki jo želim tu vsaj bežno skicirati. Župančičeva izredno bogata materialna dediščina – med drugim vključuje prek 3000 knjig – je namreč v letih 1949–1984 (kot kulturni spomenik!) ostala kar v pesnikovem ljubljanskem stanovanju na Veselovi ulici 8 (danes Valvasorjeva 8), leta 1984 pa je kot donacija družine prešla pod okrilje ljubljanskega Mestnega muzeja.⁴ Muzej je v letih 1985–2000 v Mahničevi redakciji na ogled postavil Župančičevo spominsko zbirko, zasnovano kot rekonstrukcijo pesnikovega domovanja (postavil jo je arhitekt in scenograf Niko Matul), toda po celoviti prenovi muzejske stavbe v začetku novega

³ Nepogrešljivi muzejski strokovni sodelavki sta bili Andreja Brancelj Bednaršek, direktorica Belokranjskega muzeja Metlika, in Dragica Trobec Zadnik, kustosinja Mestnega muzeja Ljubljana – za prijazno sodelovanje se obema (in še mnogim njunim kolegom in kolegicam) iskreno zahvaljujem.

⁴ Z izjemo večine rokopisov – ti so šli v NUK; podrobneje Mahnič 1985a: 22–25.

Slika 2: Župančičeva spominska zbirka, razstava Mestnega muzeja Ljubljana, danes domuje v Knjižnici Otona Župančiča na Kersnikovi 2 v Ljubljani (fotografija Matevž Paternoster, fotodokumentacija Mestnega muzeja Ljubljana, objavljeno z dovoljenjem).

tisočletja razstave ni obnovil. Po daljšem intermezzu – med njim se je zgodila tudi polemična intervencija javnosti, ki je pogrešala umaknjeno Župančičevo razstavo (Jaklič 2004) – je muzej leta 2008 Župančičevo spominsko zbirko naposled vnovič postavil na ogled, tokrat v Knjižnici Otona Župančiča na Kersnikovi 2 v Ljubljani, v redakciji kustosinje Dragice Trobec Zadnik in arhitekta Zdenka Bračevca (gl. Sliko 2).

Kakor koli že, v Vinico so vedno prihajali – bržkone še to le po zaslugi Mahniča, ki je kot neprekosljivi specialist za Župančiča držal roko tako nad viniško kot nad poznejšo ljubljansko razstavo – le drobci z »bogatinove mize«. ⁵ Nekoliko karikirano: problem viniške zbirke ni toliko, da se je znašla v napačni hiši, temveč mnogo bolj, da je z vidika muzealij že od začetka skoraj prazna. S te plati je torej več kot zadovoljivo, da nam je za novo postavitev od ljubljanske ustanove uspelo dobiti na posodo nekaj zanimivih predmetov, ki bodo v Vinici morda lepše zaživel. ⁶

Nova viniška razstava, tako kot vse dosedanje, ne temelji na materialnih artefaktih – konec koncev to tudi ni smisel literarnih muzejev. Namesto tega se opira na brezgrajno izročilo Mahničevih postavitev, po drugi strani pa vpeljuje nove prijeme, medije in tehnologije, da bi Župančičevo vsestransko besedno mojstrstvo kar najbolj slikovito približala različnim tipom obiskovalcev – od otrok, zaključenih skupin pa do vrhunskih poznavalcev in ljubiteljev poezije. Skoraj dosledno je postavljena dvojezično, v slovenščini in v angleščini, in tako prvič dostopna tudi

⁵ Originale, ki so v lasti Belokranjskega muzeja, skorajda lahko štejemo na prste: žepna ura, orglice, svinčnik, kompleta kart, nekaj rokopisov, izvodi z rokopisnimi posvetili, Jakčeva portreta, Bernekerjev kip, Štovičkov relief, Dremljeva posmrtna maska (obstaja več odlittkov).

⁶ V prihodnosti se viniški muzej nemara kaže kot perspektivnejše razstavno okolje od nekoliko nagnete postavite Župančičevih muzealij v Knjižnici Otona Župančiča. Ali ne bi torej nekoč vseeno kazalo premisliti o obsežnejši trajni donaciji iz centra na periferijo?

tujcem.⁷ Razstava obiskovalca vodi skozi tri tematske sklope: Otroška poezija in Bela krajina, Župančičev salon, ter Župančič – mojster besede.

Prva soba: Otroška poezija in Bela krajina

Prva soba, v katero stopimo iz sprejemnice, nas uglaši z utripom Bele krajine pesnikovega otroštva, ki je Župančiča globinsko zaznamovala za vse življenje, obenem pa nas uvede v njegovo pesnjenje za otroke, ki mu je ravno tako ostajal zvest praktično do smrti. Župančič se nikdar ni trajno vrnil v rodne kraje, a dežela, »polna svetlobe in blagoglasja«, mu je za vedno ostala v srcu. Njegovo živo zanimanje za Belo krajino, njene ljudi in običaje, se odraža v najrazličnejših oblikah: od spominskih zapisov o mladosti in Belokranjcih, drobnih pesmic in posvetil do lastnoročnih skic za »krosna« (statve). Na levi (»belokranjski«) steni je beseda prepuščena pesniku: tu Župančič opeva skrite koticke sveta svojega otroštva, sočutno opisuje propadanje svojega očeta Franca Zupančiča, nekdanjega dragatuškega trgovca in gostilničarja (Štacunár Andrej, *Dom in svet* 1898), ali pripoveduje o legendarnem »varalu« (Varalo, *Gospodična Cizara*, 1911), s katerim je hudomušni cigan Martin ukanil postavljaškega semiškega dekana. Sem in tja spregovorijo tudi Župančičevi bližnji, ki se spominjajo pesnikovega poletnega pešačenja iz daljnega Novega mesta, pa prijateljica Lili Novy, ki ji je Župančič pravil o kozlu na dragatuški strehi (Mahnič 2004). »Spregovori« tudi pesnikova roka – od redkih originalnih rokopisov, ki jih ima viniška zbirka, so izpostavljeni trije: *Da li grem ovod prav v Vinico?*, *Devet, deset let te že nisem videl* (oba okrog 1914) ter dragocena črtica *Nagel pogled v preteklost* (1932, natisnjena v reviji *Kresnice*), v kateri se kot v filmu nizajo prizori iz Župančičeve mladosti in izostreni opisi belokranjskih posebnosti.

Slika 3: Borut Peterlin, Kolpa pri Vinici, iz fotografske serije »Župančičeva Bela krajina«, mokri kolodij na steklu, 2015 (objavljeno z dovoljenjem avtorja in Belokranjskega muzeja Metlika).

Duh pesnikove »skrivnostne zibke«, kot Župančič v priložnostni rokopisni pesmi imenuje Belo krajino, je skušal v prizmo objektiva ujeti fotograf Borut Peterlin, ki

⁷ Avtorica novih pesniških prevodov je Nada Grošel, spremna besedila pa je prevedla Tadeja Dovič.

se je odpravil na vizualno raziskovanje krajev Župančičeve mladosti – Dragatuša, Vinice in doline reke Kolpe. Pri izdelavi serije Župančičeva Bela krajina je uporabil virtuozni mokri kolodij na steklu oz. ambrotipijo, pionirsko fotografsko tehniko iz leta 1851, ki je razcvet doživljala v drugi polovici 19. stoletja, torej v času Župančičeve mladosti (gl. Sliko 3). Tako je obiskovalcem na svojski način približal enkratne, čudovite kraje, ki jih, kot pravi pesnik v legendi *Pokopališče sv. Barbare*, ne pozabi, »kdor se svetlobe njih je nasesal« (Župančič 1957 [ZD II]: 217).

Vitrina pod oknom predstavi otroško poezijo: originalne natise, izdaje in ponatise Župančičevih otroških pesmi – od prvih otroških pesmi iz leta 1894, *Pesmi nagajivke* o »zimi beli« (1895) in prve otroške zbirke *Pisanice* (1900), do zbirke *Sto ugank* (1915) in *Cicibana* (1915), ki je morda še danes najbolj znana in priljubljena knjižica izvirnih slovenskih otroških pesmi. Na levem robu vitrine je vgrajena tablica, občutljiva na dotik, in slušalke, s katerimi je mogoče poslušati pesmi *Na Jurjevo* (iz *Pisanice*) in *Ciciban – Cicifuj* (iz *Cicibana*). *Cicibana* interpretira dramski igralec Branko Jordan, pri pesmi *Na Jurjevo* pa glas igralca dopolnjuje nova, izvirna glasba Godalnega kvarteta Corcoras (gl. Sliki 4 in 5).⁸

Sliki 4 in 5: Zaslon ob vitrini v sobi *Otroška poezija in Bela krajina*, kjer si je mogoče za poslušanje izbrati dve Župančičevi otroški pesmi (levo): ob izbiri pesmi *Na Jurjevo* se sproži predvajalnik, na zaslonu pa se prikažejo metapodatki (desno). Podobno so urejeni tudi predvajalniki ob petih vitrinah v tretji sobi (objavljeno z dovoljenjem Belokranjskega muzeja Metlika).

⁸ Godalni kvartet Corcoras sestavljajo Pija Vidmar (violina), Jera Rot (violina), Marijan Dovič (viola) in Ana Arh (violončelo). Avtor glasbe je Marijan Dovič, aranžmaje je prispeval kvartet. Posnetki so nastali v Kozinovi dvorani Glasbene šole Marjana Kozine Novo mesto 3. julija 2015; snemal je Miha Arnuš.

Slika 6: Polona Pačnik, nova ilustracija priljubljene *Lenke*, 2015 (objavljeno z dovoljenjem avtorice in Belokranjskega muzeja Metlika).

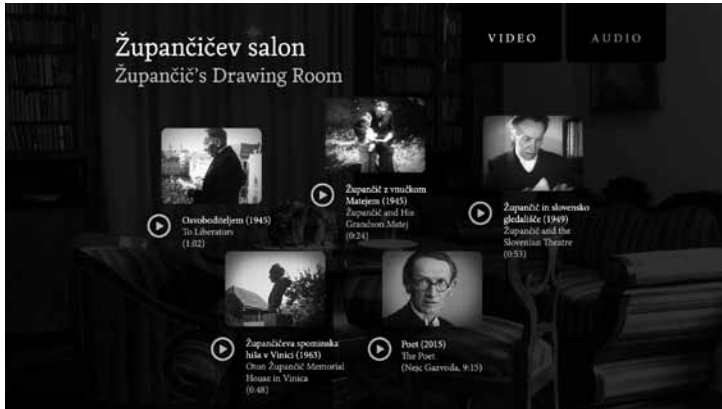
Na panojih na desni strani najdemo *Palčke Poljance* (1907), *Lahkih nog naokrog* (1912), *Pokonci izpod korenin* (1927), antologijo *Mehurčki in petdeset ugank* (1980) in rokopisne osnutke za nedokončano *Abecedo na polju in gozdu* (izšla šele 1986). Otroške obiskovalce še posebej pritegne mladostna pesmica Želje belokranjskega dečka z veliko ilustracijo, popestrena z etnografsko opremo, a tudi pesmice *Lenka*, *Ples kralja Matjaža*, *Pesem nagajivka* – vse tudi v novem angleškem prevodu Nade Grošelj in z ilustracijami Polone Pačnik (gl. Sliko 6). Podobno Župančiča za otroke dopolnijo *Cicibanove ugank*, otroški igralni kotiček z mizico v prvem nadstropju hiše, kamor so umeščena različna risarska orodja, listi iz pobarvanke *Petindvajset ugank* (črno-bele ilustracije je prispevala Polona Pačnik), žig oz. »ekslibrisa« za igro-žigosanje ter kviz o Župančiču. Na panoju v kotičku so še dodatne ugankarske igrice z dviznimi ploščicami: na ploščici so zapisana besedila ugank, pod njimi pa (ilustrirane) rešitve; kot zanimivost je na ta način prikazan tudi (edini znani) Župančičev rebus (»Jajce več kot puta ve«).

Druga soba: Župančičev salon

Interier druge sobe je urejen kot udoben meščanski salon z omarami, komodo, naslonjači in mizico ter velikim zaslonom na dotik. V Župančičevem salonu si obiskovalec ogleda izbor dragocenih predmetov iz Župančičeve zapuščine, se poda na virtualni sprehod po pesnikovi domači knjižnici, občuduje originale in reprodukcije portretov, ki so jih ustvarili znani slovenski likovni umetniki, ter presenečen spozna, da je Župančič tudi sam dolga leta risal in slikal. Lahko pa se le namesti v udoben naslonjač, vzame v roke knjigo iz Župančičeve knjižne zbirke ali si na zaslonem meniju predvaja katerega izmed zvočnih in videoposnetkov.

Zven Župančičevega glasu je ohranjen na treh zvočnih posnetkih iz arhivov Radia Slovenija: nagovor *Osvoboditeljem* na Kongresnem trgu 10. maja 1945, recitacija Prešernove *Zdravljice* na proslavi februarja 1946 v ljubljanski Operi ter interpretacija

Slika 7: Videovsebine, ki so na voljo na velikem zaslonu na dotik Župančičevega salona (objavljeno z dovoljenjem Belokranjskega muzeja Metlika).

pesnikove lastne pesmi *Kar je kovina* iz leta 1948. Poleg teh je na kakovostni avdioopremi prek zaslona na dotik mogoče predvajati tudi dvanajst novih zvočnih interpretacij Župančičevih pesmi – tistih, ki so sicer dostopne v vitrinah s sluškalkami.⁹

Posebej zamudna je bila priprava video materialov, ki jih je bilo treba izbrskati iz drobovij arhiva osrednje slovenske medijske hiše.¹⁰ Za zaslon na dotik smo pripravili štiri kratke videoizseke, v katerih nastopa pesnik – in sicer zgodovinski nagovor *Osvoboditeljem* (1:02, 1945), igriv posnetek Župančič z vnučkom Matejem (0:24, 1945), izsek iz oddaje Župančič in slovensko gledališče (0:53, 1949) in skoraj po naključju odkrito dragoceno kratko sekvenco Župančičeva spominska hiša v Vinici, ki prikazuje najstarejšo postavitev viniške raziskave (0:48, 1963). Poleg originalnih posnetkov je mogoče predvajati tudi kratki film *Poet* (9:15, 2015), ki je nastal prav za to razstavo na podlagi pridobljenega videogradiva po originalnem scenariju pisatelja in režiserja Nejca Gazvode in je za skupine na voljo tudi v kletnem kinu (gl. Slika 7).¹¹

⁹ Izbrani sta bili dve otroški pesmi in po dve pesmi iz vsake od petih Župančičevih pesniških zbirk. Prva na predvajalniku je vedno posneta v interpretaciji Branka Jordana in Godalnega kvarteta Corcoras, druga pa brez glasbe, in sicer: Na Jurjevo, Ciciban – Cicifuj (*Pisanice*, 1900/*Ciciban*, 1915), Ti skrivnostni moj cvet, Kako je poln kristjanov temni hram! (*Čaša opojnosti*, 1899), Kresovale tri devojke, Ob Kvarneru (*Čez plan*, 1904), Tiho prihaja mrak, odlomek iz Dume (*Samogovori*, 1908), Žebljarska, Otroci molijo (*V zarje Vidove*, 1920), Veš, poet, svoj dolg?, Nekoč (*Zimzelen pod snegom*, 1945).

¹⁰ Najstarejše videoposnetke, na katerih se pojavi Župančič, je napravil Božidar Jakac, a žal nismo mogli doseči dogovora z imetniki pravic in jih vključiti v razstavo. Za pomoč pri videu se iskreno zahvaljujem Jožici Hafner iz arhiva RTV Slovenija.

¹¹ V kinu so poleg Gazvodovega *Poeta* na voljo tudi drugi filmi iz arhiva RTV: dokumentarni film *Oton Župančič* (1950, 16'), oddaja *Veš, poet, svoj dolg?* (1968, 52'), otroška oddaja *Uganke Otona Župančiča* (1969, 15') in *Veronika Deseniška* v izvedbi Slovenskega stalnega gledališča Trst (1978, 122').

V salonu desno od zaslona stoji večja knjižna omara, Župančičeva knjižna zbirka. Njeno snovanje je vodila želja, da temeljna Župančičeva dela in dela o njem obiskovalcem ponudimo v prosto dostopni obliki, ne le pod vitrinami. Med knjigami najdemo poezijo, antologije, knjige, ki jih je pesnik prevedel v slovenščino, dvanajstero knjig kanoničnih *Zbranih del*, prevode Župančiča v tuje jezike ter dela, ki so jih o njem pisali drugi. (Redkejšje originalne izdaje, ki jih ni bilo mogoče dati v prosto rabo, si je mogoče ogledati v naslednji sobi.) V zaprti del omare smo umestili nekaj originalnih predmetov, ki jih ima v posesti Belokranjski muzej ali pa jih je za razstavo posodil Mestni muzej Ljubljana: igralne karte, nekaj listin in tiskovin, manšetni gumbi, značke, etui, kipec, svilene rute, očala z etuijem, zadnji svinčnik, žepna ura, razglednice in nekaj listin. Ob omari je v obliki manjšega samostoječega zaslona na dotik na voljo še ena opazna pridobitev nove razstave – aplikacija Župančičeva domača knjižnica, s katero se je mogoče podati na virtualni sprehod po Župančičevi edinstveni zasebni knjižnici in se prepričati o njegovi kozmopolitski širini.¹²

Interier salona poleg Župančičevega lesenega vojaškega kovčka z začetka 20. stoletja krasijo originalne likovne upodobitve pesnika: karikatura Hinka Smrekarja (1925, tuš), bronasti reliefni portret Vladimirja Štovička (okrog 1945), originala Božidarja Jakca (portret iz 1947, rjava kreda, in upodobitev Župančiča na mrtvaškem odru iz 1949, jedkanica); k zbirki je dodan tudi nov pesnikov portret Polone Pačnik (2015). Na stenah je nekaj originalnih rokopisov, grafiki Elka Justina ter reprodukcije pomembnih odlikovanj, ki jih v izvorniku hrani NUK: med številnimi smo izbrali francosko legijo časti (1923), diplomo ob sprejemu v AZU (1938) in dekret o podelitvi naziva »ljudski umetnik« (1948).

Marsikaterega obiskovalca utegne prijetno presenetiti podatek, da je Župančič tudi sam risal in slikal; z likovno umetnostjo se je ljubiteljsko ukvarjal skoraj vse življenje. V beležnice, skicirke in celo knjige je risal v različnih tehnikah: najpogosteje je uporabljal svinčnik (grafit) in pero s črnilom ali s tušem, rad pa je slikal tudi akvarele in paste. Med motivi so ljubljanske vedute (grad, Robbov vodnjak s stolnico, gostilna Figovec), krajine iz Loške doline, večinoma nastale v tridesetih letih 20. stoletja (gradič v Koči vasi, ostrnice, drevesa), Bled, Barbat na Rabu in drugi kraji, kamor je potoval, a tudi tihožitja, interierji in avtoportreti. Mestni muzej Ljubljana hrani obsežno Župančičevo likovno zapuščino, ki doslej še ni bila strokovno ovrednotena in predstavljena javnosti. Na stene viniškega »salona« smo umestili tri izposojene Župančičeve originale – *Avtoportret* (okrog 1930, perorisba), *Med ostrnicami* (okrog 1933, tuš) in nedatirano *Blejsko jezero z otokom*, poleg tega pa še kolaž reprodukcij drugih risb iz prve polovice 20. stoletja v različnih tehnikah, ki prikažejo Župančiča kot vsestranskega amaterskega likovnika.

¹² Skrben bibliografski popis so pripravili v Mestnem muzeju Ljubljana, Dragica Trobec Zadnik pa nam je podatkovno bazo ljubeznivo prepustila v nadaljnjo redakcijo. Več o Župančičevi knjižnici gl. v Trobec Zadnik in Trajkovski (2015). Aplikacijo, ki je urejena po priimkih avtorjev knjig (prikaže avtorja, naslov, kraj in leto izida; dela je mogoče filtrirati tudi po jezikih), smo pripravili v sodelovanju z metliškim podjetjem Partner – programerjema Samom in Gregorjem Prevalškom.

Tretja soba: Župančič – mojster besede

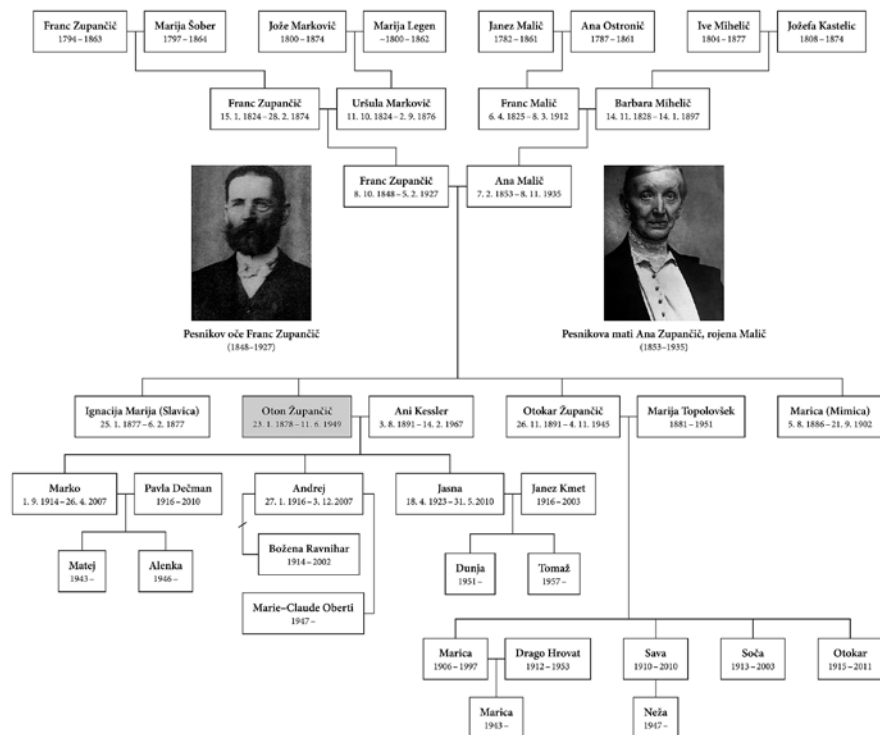
Osrednja muzejska soba predstavlja Župančiča kot umetnika – velemojstra slovenske pesniške besede. Organizacijo prostora v njej določa pet talnih vitrin, od katerih vsaka predstavi po eno izmed petih Župančičevih samostojnih zbirk za odrasle: *Čaša opojnosti* (1899), *Čez plan* (1904), *Samogovori* (1908), *V zarje Vidove* (1920) in *Zimzelen pod snegom* (1945); kronološko si v prostoru sledijo od leve proti desni. Vsaka zbirka je predstavljena z originalnimi tiskmi, (skeneranimi) rokopisi, izjavami, dokumenti in kritičnimi odzivi ter pospremljena s pojasnili v slovenščini in angleščini. Intimnejšo izkušnjo dveh Župančičevih pesmi iz vsake zbirke pa omogočajo predvajalniki s slušalkami.

Poleg talnih vitrin je v sobi še visoka vitrina, v kateri so pomembne publikacije, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v prosto dostopni nabor. Med njimi so *Mlada pota* (1920/1921), tragedija *Veronika Deseniška* (1924), Župančičevo osrednje dramsko delo, ki je sprožilo nenavadno ostro polemiko, zgodnja izdaja *Del Otona Župančiča* (1936–1950) in antologije. Predstavljeni so faksimili in bibliofilske izdaje ter številni prevodi v tuje jezike. Župančičeva dela sodijo med najbolj prevajana v slovenski literaturi: kot izkazuje bibliografija Franceta Dobrovoljca v zborniku *Oton Župančič v prevodih* (Moder 1980: 148–225), so bila od začetka 20. stoletja do leta 1980 prevedena v dvaindvajset evropskih jezikov. Župančič za življenja ni dočkal le ponatisov, antologij in prevodov, temveč tudi biografske monografije, celo v tujih jezikih: med njimi so italijanska *Ottone Župančič* Artura Cronie (Rim, 1928), *Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča* (1928, ur. Fran Albreht), francoska *Oton Joupantchitch, poète slovène* Luciena Tesnière (Pariz, 1931) in *Oton Župančič* Josipa Vidmarja (1934).

Še impresivnejši je korpus Župančičevih knjižnih prevodov klasikov svetovne književnosti v slovenščino. Še danes trdno stoji Mahničeva ugotovitev, da »Župančič ni le začetnik leposlovnega prevajanja iz izvirkov, temveč je po svojih umetniških dosežkih nesporno tudi prvi vrhunski prevajalec pri nas« (Mahnič 1998: 260). Župančič je zapustil orjaški prevajalski opus: največ je prevajal angleške, francoske, nemške, ruske, italijanske in španske avtorje. Njegovo prevodno delo je komajda mogoče ustrezno predstaviti s hrbtišči debelih knjig, postavljenih drugo ob drugo – še najbolje se vpogledu v dih jemajočo celoto približamo s pomočjo bibliografije Janka Modra, ki si jo je mogoče ogledati v posebni knjižici ob vitrini s prevodi.

Vzporedno z vitrinami, ki obiskovalca vodijo skozi pet zbirk in druga središčna dela, je na stenskih panojih prikazana Župančičeva umetniška in življenjska pot. Pripoved ravno tako krožno poteka od leve proti desni in se časovno približno ujema z razporeditvijo zbirk. Del panojev faktografsko prikaže ključne momente Župančičevega življenja in kariere.¹³ Suhoparno podobo, ki jo daje kronologija v

¹³ Dogodki so razporejeni v pet etap: I. Od otroštva do *Čaše opojnosti* (1878–1899), II. Od *Pisanic* do poroke z Ani Kessler (1900–1913), III. Od *Cicibana* do afere »Adamič« (1914–1932), IV. Od »Ostrnic« do smrti (1933–1949) in V. Po smrti (1949–).

Slika 8: Novi rodovnik Otona Župančiča, izdelan na podlagi raziskav pesnikove vnukinje Alenke Župančič (objavljeno z dovoljenjem Belokranjskega muzeja Metlika).

letnicah, dopolnijo vizualno razgibani panoji – ti Župančiča predstavijo kot umetnika, intelektualca, kulturnega in političnega veljaka, po drugi strani pa plastično orišejo njegovo zasebno in družinsko življenje.¹⁴ V strokovnem pogledu so podatki, ki jih prikazuje tretja soba, večidel kompilacija znanja, ki so ga doslej o Župančiču nagrmadile generacije slovenistov – z izjemo dveh drobnih inovacij. Ena izmed njih je pesnikov izpopolnjeni rodovnik (gl. Sliko 8).

Z Župančičevo biografijo so se ukvarjali številni literarni zgodovinarji in drugi raziskovalci, zato je odsotnost dobrega rodovniškega prikaza kar nekoliko presenetljiva – celo podrobni prikaz Evgena Lovšina v knjigi *Rod in mladost Otona Župančiča* namreč skoraj povsem zanemari očetovo vejo rodbine, izhajajočo iz okolice Dolenjskih Toplic (Lovšin 1975: 224–225). Za novo postavitvev smo izdelali nov, izpopolnjen rodovnik, ki je nastal na podlagi podrobnih arhivskih raziskav pesnikove vnukinje Alenke Župančič in je tu prvič objavljen v tiskani obliki. Posebej velja opozoriti na dejstvo, da Oton ni bil prvi otrok Župančičevih: leto pred njim je bila namreč v Dragatušu (sic!) rojena Slavica, krščena Ignacija

¹⁴ Zahvaljujem se pesnikovi vnukinji Alenki Župančič, ki mi je prijazno razgrnila družinski arhiv in na ta način omogočila vključitev nekaterih fotografij, ki javnosti doslej niso bile znane.

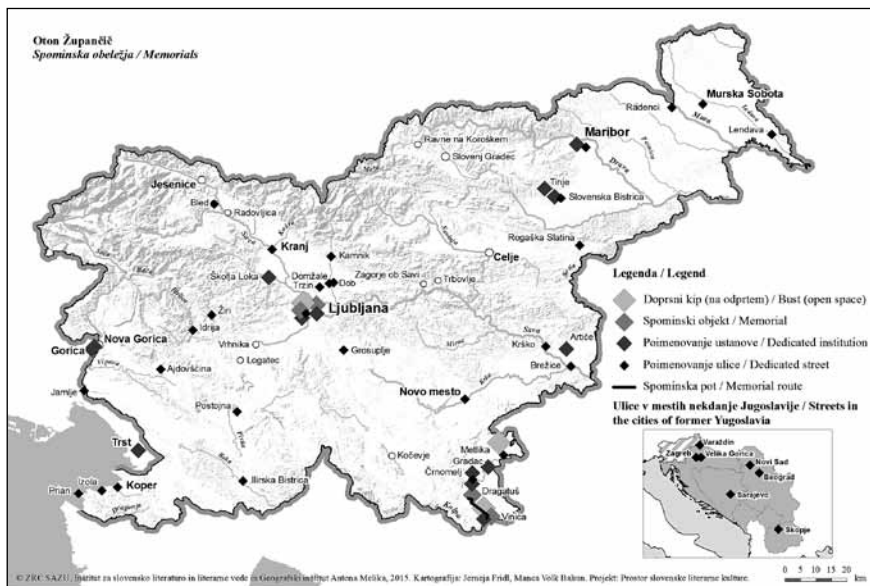
Marija, ki je živela le dvanajst dni. Literarni zgodovinarji, ki so Župančiča praviloma šteli za prvorojenca, kot prvi kraj bivanja mlade družine pa navajali Vinico, so se torej motili. Na obe zmoti, ki sta se neskončno reciklirali v pesnikovih biografijah, je prepričljivo opozorila ravno pesnikova vnukinja (Župančič 2015).

Na panojih zatem sledimo pesnikovemu belokranjskemu otroštvu, nadaljujemo po poti šolanja v Novo mesto in Ljubljano, kjer se je rojevala slovenska moderna, na dekadentni Dunaj, kjer je Župančič s Cankarjem zahajal v sloviti literarni klub, pa na vojaščino v Eggenberg pri Gradcu ter zatem med mlade bavarske plemiče, ki jim je bil v letih 1904–1909 domači učitelj. S pesnikom se vrnemo nazaj v Slovenijo, kjer se je hitro uveljavil kot vodilni pesnik svoje generacije in leta 1917 v *Ljubljanskem zvonu* z mojstrskim kratkim esejem *Ritem in metrum* obračunal z načeli mehanicistične metrike. Podoživljamo pieteto njegovega romanja v Shakespearjev Stratford, spoznamo njegov odnos do problematike izseljevanja v ZDA in Kanado in zlasti razvpiti esej *Adamič in slovenstvo* (1932) – pogumno intervencijo v nacionalistični diskurz, v kateri je Župančič razgrnil svoj kozmopolitski koncept jezika/naroda, s tem pa sprožil ostre kritike, ki so vodile v njegov začasni umik iz javnosti.

Župančič za razliko od večine ikoničnih figur slovenske literature (Prešeren, Levstik, Cankar, Kette, Murn, Kosovel ...) še zdaleč ni bil stereotipna žrtev kakšne »Prešernovske strukture« – nasprotno, lahko bi rekli, da je pri nas vpeljal vzorec uspešne, ugledne pisateljske kariere. Njegovo življenje je zlasti v zadnjem desetletju dobilo izrazitejšo politično dimenzijo. Čeprav dotlej ni veljal za izrazitega levičarja, je že 6. 9. 1941, na začetku druge svetovne vojne, v ilegalnem vestniku OF *Slovenski poročevalec* anonimno objavil bojevito pesem *Pojte za menoj!* (pozneje bolj znano kot *Veš, poet, svoj dolg?*), ki je postala ena od himen partizanskega odpora (Mahnič 1985b: 10–11). Po vojni se je kot izjemna kulturna in moralna avtoriteta z velikim žarom vključil v gradnjo nove, socialistične prihodnosti.¹⁵ Že ob poznih jubilejih so mu v tisku namenjali celotne naslovne strani, ob njegovi smrti pa so se mediji odzvali z danes nepojmljivo zavzetostjo. Pesnikov izjemni ugled se je naposled manifestiral na pogrebu 14. 6. 1949: slovesnosti z žalnim sprevodom se je poleg slovenske politične in kulturniške elite ter delegacij iz Jugoslavije in tujine – po oceni *Ljudske pravice* – udeležilo kar 25.000 ljudi.

Razstavo sklene prikaz Župančičeve posmrtno kanonizacije, ki je bila doslej slabše raziskana: odpiranje muzejev, odkrivanje spomenikov (po Savinškovem leta 1951 je bil pred metliškim gradom leta 1978 odkrit doprnski kip Zdenka Kalina, v Ljubljani na Dalmatinovi 1 pa leta 1994 doprnski kip Jiříja Bezlaja) in kanonična izdaja opusa v dvanajstih knjigah *Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev* (1956–1992,

¹⁵ V zvezi z Župančičevim angažmajem in odnosom do NOB so se v zadnjih letih pojavljale hude manipulacije, zlasti v zvezi s pesmijo *Zlato jabolko* (za pregled prim. Repe 2016). Pred kratkim je Župančič vnovič pristal v žarišču političnih prerekanj ob problematični uporabi prve kitice pesmi *Domovina je ena*, sicer namenjene za Grobnico narodnih herojev (1949; Župančič in Župančič 2014), na Spomeniku žrtvam vseh vojn (2017).

Slika 9: Kartografski prikaz Župančičevih spominskih obeležij, ZRC SAZU, 2015; izdelali sta ga Manca Volk Bahun in Jerneja Fridl (objavljeno z dovoljenjem ZRC SAZU).

ur. Josip Vidmar, Dušan Pirjevec in Joža Mahnič). Omembo si vsekakor zasluži kartografski prikaz Župančičevih spominskih obeležij, poleg rodovnika še ena opazna noviteta te razstave (gl. Sliko 9). Nedavna raziskava *Prostor slovenske literarne kulture* je pokazala, da Župančič sledi rekorderjema Prešernu (134 enot) in Cankarju (102 enoti) tudi po številu spominskih obeležij (zabeležili smo 50 enot – od doprnsnih kipov do ustanov in številnih ulic; prim. Dovič 2016: 187). Kot kaže karta, so v duhu bratstva in enotnosti po drugi svetovni vojni tudi mnoga mesta v tedanji Jugoslaviji dobila Župančičevo ulico; nekaj Župančičevih enot se nahaja še v zamejstvu, doprnsni spomenik pa najdemo celo v Avstraliji.

Za konec

Razstava o Župančiču ni edina razstava viniške hiše. Ob prenovi je namreč nastala tudi manjša razstava *Vinica – stoletja ob reki Kolpi*, ki so jo zasnovali Janez Weiss (Mestna muzejska zbirka Črnomelj) ter Anita Matkovič in Andreja Brancelj Bednaršek (Belokranjski muzej Metlika), že od junija 2011 pa v prvem nadstropju hiše stoji razstava *Zaslužni Belokranjci* Andreje Brancelj Bednaršek. Obnovljena muzejska hiša s tremi pretehtanimi razstavnimi sklopi, ki je bila v novi podobi za javnost svečano odprta 11. novembra 2015, se na ta način predstavlja z vsebinsko zaokroženo, predvsem pa modernejšo podobo, privlačno za zelo različne kategorije obiskovalcev (gl. Sliko 10).

Slika 10: Nova podoba osrednje viniške muzejske sobe, posvečene Župančičevi pesniški umetnosti (fotografija Branko Babič, objavljeno z dovoljenjem Belokranjskega muzeja Metlika).

Veliki pesnik in prevajalec seveda ohranja središčno mesto v »svoji« spominski hiši. Njena nova vsebina skuša najbolj živo pritegniti zlasti otroke, ki jim je namenjena mnogo večja pozornost kot doslej: v tem smislu so oblikovani kletni kino, kjer se predvaja *Poet Nejca Gazvode*, privlačni predvajalniki za zvok in video (slušalke, zasloni), kotiček Cicibanove uganke, še posebej pa tematska igrala na Župančičevem vrtu za hišo. Poleg gugalnic z ilustriranimi motivi Župančičevih otroških pesmi (kokotiček iz Lenke, konjiček, Kraljevič Marko, Ljutica Bogdan) ter pitnika s Cicibanom in ptičko je tu središčni objekt vsekakor didaktični čebelnjak – oblikovan kot tipično slovenski, le nekoliko pomanjšan – z dvanajstimi ugankami: na dviznih ploščicah je besedilo, za njimi pa so skrite barvito ilustrirane rešitve.

Mojster besede je v mali Vinici zaživel v novi redakciji, za katero upamo, da se bo izkazala primerna za novo tisočletje. Naj od tod še dolgo nagovarja vse, ki se jih je – nemara že v najzgodnejših letih (z *Mehurčki*, *Lenko*, »zimo belo«, nabritimi ugankami) – dotaknila Župančičeva čarobna pesniška umetnost.

Literatura

Brancelj Bednaršek, Andreja, 1998. Dve prenovljeni stalni razstavi Belokranjskega muzeja. *Argo* 41/1–2. 103–105.

Dovič, Marijan, 2016. Prostor spomina: spominska obeležja slovenske literarne kulture. Juvan, Marko (ur.): *Prostori slovenske književnosti*. Ljubljana: ZRC SAZU. 181–205.

Dovič, Marijan, 2017. *Prešeren po Prešernu. Kanonizacija slovenskega nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika*. Ljubljana: LUD Literatura.

- Dular, Jože, 1980. *Župančičeva Vinica*. Maribor: Obzorja, 1980.
- Hendrix, Harald, 2008a. The Early Modern Invention of Literary Tourism: Petrarch's Houses in France and Italy. Hendrix, Harald (ur.): *Writers' Houses and the Making of Memory*. New York: Routledge. 15–30.
- Hendrix, Harald, 2008b. Writers' Houses as Media of Expression and Remembrance. Hendrix, Harald (ur.): *Writers' Houses and the Making of Memory*. New York: Routledge. 1–11.
- Jaklič, Tanja, 2004. Sodi Župančič v muzejski depo? *Delo* 122 (27. maj).
- Kozinc, Željko (ur.), 2013. *Slovenska pisateljska pot. Vodnik po domovanjih 106 pesnikov in pisateljev*. Radovljica: Didakta.
- Lovšin, Evgen, 1975. *Rod in mladost Otona Župančiča*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mahnič, Joža, 1985a. *Župančičeva spominska zbirka – Mestni muzej Ljubljana*. Maribor: Obzorja.
- Mahnič, Joža, 1985b. Župančičevo sodelovanje in objave v NOB. *Jezik in slovstvo* 31/1. 10–14.
- Mahnič, Joža, 1998. *Oton Župančič: ustvarjanje, razvoj, recepcija*. Ljubljana: DZS.
- Mahnič, Joža (ur.), 2004. *Pripovedi o Župančiču in pomenki z njim*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Moder, Janko (ur.), 1980. *Oton Župančič v prevodih*. Koper: Lipa.
- Plachta, Bodo, 2008. Remembrance and Revision: Goethe's Houses in Weimar and Frankfurt. Hendrix, Harald (ur.): *Writers' Houses and the Making of Memory*. New York: Routledge. 45–60.
- Repe, Božo, 2016. Manipulacije s partizanskim pesnikom. *Mladina* 33, 19. avgusta.
- Rigney, Ann, 2012. *The Afterlives of Walter Scott. Memory on the Move*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosenthal, Michael, 2008. Shakespeare's Birthplace in Stratford: Bardolatry Reconsidered. Hendrix, Harald (ur.): *Writers' Houses and the Making of Memory*. New York: Routledge. 31–44.
- Trobec Zadnik, Dragica, in Trajkovski, Nataša, 2015. Župančičeva zapuščina in njegova osebna knjižnica. *Knjižnica* 59/3. 105–120.
- Župančič, Matej, in Župančič, Alenka, 2014. Edo Mihevc in Oton Župančič: Nastanek in usoda pesmi Domovina je ena. *Zbornik za umetnostno zgodovino*. 221–231.
- Župančič, Alenka, 2015. Slavica (Ignacija), prezrta sestra Otona Župančiča. *Kronika* 63/2. 287–292.
- Župančič, Oton, 1939. Govor v Vrbi. *Dom in svet* 59/4. 205–207.
- Župančič, Oton, 1956–1992. *Zbrano delo I–XII*. Ljubljana: DZS.

V BRANJE VAM PRIPOROČAMO

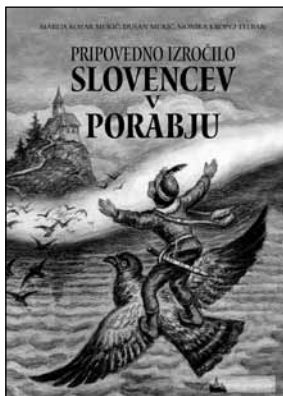

Silviya Borovnik, 2017: *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 172 str.

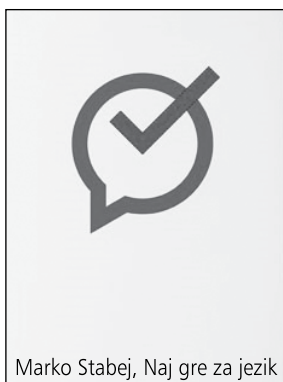
Znanstvena monografija Silviye Borovnik se ukvarja s problematiko večkulturnosti in medkulturnosti v sodobni in polpretekli slovenski književnosti. Prvi, analitični del, se posveča najprej delu modernih klasikov, Dragu Jančarju in Alešu Debeljaku, ki sta v svojih delih veliko pisala tako o slovenski identiteti, kakršna se je oblikovala v zgodovini, kakor tudi o tem, kaj se dogaja s Slovenci v stiku z drugimi narodi in s kulturami, še posebno v okviru nove Evropske zveze. Monografija se nadalje ukvarja s podobami medkulturnosti v literarnih delih Josipa Ostija, ki se je v Slovenijo preselil za časa vojne v Bosni, polagoma pa je tudi pričeval pisati v slovenščini. Borovnikovo zanimajo t. i. dvojne literarne in jezikovne identitete, kakršni so poleg Ostija še slovensko-francoska pisateljica Brina Svit, ameriško-slovenska pisateljica Erica Johnson Debeljak, koroška Slovenca Maja Haderlap in Florjan Lipuš, pa tudi avstrijski pisatelj Peter Handke s slovenskimi koreninami, ki svoja identitetna vprašanja vpleta zlasti v novejšo literarno delo. V poglavju o Almi Karlin, nemško piščoči avtorici iz Celja iz sredine 20. stoletja, pa Borovnikova opozarja na to, da je bil osrednji slovenski prostor dolgo v dvajseto stoletje dvojezičen in da je v slovenskem literarnem kanonu treba upoštevati tudi delo vseh tistih, ki so na tem področju pisali v tujih jezikih.

V drugem delu avtorica razmišlja o vprašanih rabe slovenščine na slovenskih univerzah. Odziva se na spolitizirane zahteve po uvedbi angleščine namesto slovenščine v domače predavalnice in zoper to ostro protestira. Dokazuje, da gre za globalni neoliberalni ekonomizem, ki skuša z željo po dobičku izriniti slovenščino kot jezik znanosti in stroke, počasi pa tudi kot jezik vsakdanje komunikacije. (S. B.)

Marija Kozar Mukič, Dušan Mukič, Monika Kropelj Telban (ur.), 2017: *Priposvedno izročilo Slovencev v Porabju. Pravljice in povedke z zvočnih posnetkov Milka Matičetovega.* (Zbirka: Slovenski pravljličarji 2). Ljubljana: Založba ZRC. 392 str.

V knjižni seriji »Slovenski pravljličarji«, ki jo izdaja Inštitut za slovensko Narodopisje ZRC SAZU, je pred kratkim izšla še ena knjiga, ki prinaša porabske pravljice in povedke z zvočnih posnetkov Milka Matičetovega. V njej je objavljenih 238 pripovedi, ki jih je leta 1970 v Porabju na magnetofonske trakove posnel Milko Matičetov. Pripovedi, med njimi tudi nekaj vraž, ugank in otroških besednih iger, so v poenostavljenem narečnem zapisu, da pa bi bile razumljive širši javnosti, so predstavljene tudi v knjižno slovenščino. Dve pripovedi sta zapisani v dialektološkem fonetičnem zapisu – in sicer v obeh različicah porabskega narečja – števanovskem in gornjeseniškem (po vaseh Števanovi in Gornji Senik v Porabju). Gradivo je dolga leta ležalo v arhivu. Leta 2006 jih je etnologinja Marija Kozar Mukič iz Muzeja Savaria v Sombatelju na Madžarskem presnela na nekoliko modernejši medij – kasete. Skoraj deset let pozneje je pravljice in povedke s posnetkov prepisal Dušan Mukič. Knjigi je dodana zgoščena s trinajstimi pravljicami in povedkami, ki jih Milku Matičetovemu pripovedujejo porabski pravljličarji. V uvodnem delu so spremne študije o Porabju in porabskem jeziku, razvoju in značilnostih pripovedne kulture porabskih Slovencev ter o Matičetovih pripovedovalcih. Knjiga ohranja pripovedno izročilo in jezik, s tem pa tudi identiteto porabskih Slovencev, saj so pravljice danes že pozabljene, iz vsakdanje rabe pa je vedno bolj odrinjen tudi njihov jezik. (M. K. T.)

Marko Stabej, *Naj gre za jezik*

Marko Stabej, 2017: *Naj gre za jezik.* Zagorje ob Savi: Založba Ocean. 148 str.

Knjiga *Naj gre za jezik* vsebuje 42 kolumn, ki predstavljajo razmisleke o najrazličnejših vsakodnevnih temah slovenskega jezika. Avtor se osredotoča na jezikovne pojave, ki so zanimivi za vse govorce in govorke slovenščine, tako poklicne kot nepoklicne. Strnjeno vsebino kolumn najbolje predstavi v uvodu knjige kar avtor sam, ko zapiše: »Nekateri so zelo trdno prepričani, da je njihov jezik najboljši in njihov pogled na jezik najpravilnejši, najpravičnejši. Zato drugim radi vsevprek solijo jezikovno pamet – ali jih vsaj ostro kritizirajo. Od slovenistov, še posebej pa od slovenskih jezikoslovcev, ljudje takorekoč mazohistično pričakujejo nenehno neusmiljeno jezikovno pridigo po eni strani, po drugi pa trdna, nedvoumna in neizprosna povelja, kaj se v jeziku sme in mora početi, česa se je treba vzdržati in čemu za vselej odreči. Tako v javni kot v zasebni rabi. Naložena je tudi pokora za zadrte grešnike – javno sramotenje, obtožba narodne izdaje in podobne hude kazni. Nekaterim se zdi to vse skupaj zelo nemoderno – jaz sem že med njimi; tudi če razumem zgodovinske vzroke za tako razmerje do slovenskega jezika in jezikoslovja.« (M. S.)

ABSTRACTS

Darija Skubic and Martina Ozbič: Vowels in Contact: The Case of Slovenian-Italian Bilingual Speakers, *Jezik in slovnstvo* 63/1, 3–18.

The topic of our research is the phonetic interferences and characteristics of the pronunciation of vowels by Slovenian-Italian bilingual speakers from Trieste and by monolingual Slovenians from Slovenia. By analysing Slovenian vowels (formants) we tried to identify the differences in the vowel space of monolingual and bilingual Slovenian speakers and to determine whether bilingual speakers have one or two vowel systems. The results show that the Italian language and the Trieste dialect exert a strong influence on the vocalic system of bilingual speakers, as the formants of their Slovenian vowels (at F1 or/and F2) differ significantly in variability and average value from those of monolinguals. All of the formants, except for F1 and F2 of stressed and unstressed /a/ and /ɔ/, differ significantly between the two groups. It can be concluded that Slovenian speakers from Trieste have an independent and unitary vowel system.

Key words: sociophonetics, vowels, formants, Slovenian, Italian

Jana Volk: Schwa in Slovenian Spontaneous Speech among Residents of the Slovenian Coast, *Jezik in slovnstvo* 63/1, 19–37.

The article presents the results of an instrumental analysis of schwa in the spontaneous speech of speakers from the Slovenian coast. The measurements of schwa in spontaneous speech were compared to the measurements of the vowel systems of Slovenian and Italian languages (since they are geographically the closest measurements) obtained in regions across the Italian border. Finally, they were compared to the measurements of the vowel system of standard Slovene. The results of the perceptive analyses of the vowel system of coastal speech indicate that the predicted schwa in the speech of coastal speakers is not realised the same way in all categories, and can even vary in the same speaker. A separate analysis was therefore undertaken for the pronunciations of individual speakers and pronunciations in the context of frequency categories of schwa according to the Slovenian Normative Guide, Slovenian Grammar, and standard Slovenian pronunciation.

Key words: spontaneous speech, intermediate sounds, schwa, the Slovenian coast, instrumental analysis

Domen Krvina and Andreja Žele: On Particles, Especially Their Distinguishing Features, with Emphasis on the Lexicographic Point of View, *Jezik in slovnstvo* 63/1, 39–64.

Particles, as opposed to adverbs (objective expression of circumstances), always reflect the subjective evaluation of the speaker/author of the text; therefore, their meaning – as far as the accuracy and completeness of lexicographic description is concerned – is somewhat difficult to capture fully. For a transition from adverbs to particles to take place, a subjective approach to assessment/evaluation is a necessary prerequisite. This transition is characteristic of de-adjectival adverbs designating a relative property or evaluation. Compared to interjections (modifiers of the entire sentence), particles are inevitably grammatically- semantically bound to individual sentence elements, functioning as modifiers within the sentence. The content of both particles and interjections is a speech act rendering them the role of function words, which in turn means they are best described by so-called functional dictionary definitions. In interjections, their primary meaning of general mood expression can, through predicative responsiveness, be converted and narrowed into a particle one, quite commonly expressing negative attitude. In words that

are solely particles, the dictionary entry frequently reflects the swapping of the prevailing modality role (expressing the speaker's attitude towards the reported text) with a text-connecting role. In the majority of cases, the relationship between the use of a particular word as a conjunction and as a particle calls for an independent dictionary description of two (linked) homonyms, with the prevailing modality having its own particle entry.

Key words: particles, use as particles, adverbs, dictionary, dictionary definitions

Mateja Curk: The Language of the Contemporary Literary Discourse of Carinthian Slovenes, *Jezik in slovstvo* 63/1, 65–73.

On the background the Carinthian language conflict, is it possible for a writer to freely decide on the choice of language? In the article, historical research of language policy conflict in Austrian Carinthia is upgraded by rethinking the meaning of using German in the contemporary European context of complex linguistic and other social circumstances that determine the lives and the literary writing of Carinthian Slovenes.

Key words: Maja Haderlap, language, choice, freedom

Eva Sicherl and Andreja Žele: Blends in Slovene as Influenced by English, *Jezik in slovstvo* 63/1, 75–88.

The article aims to present the phenomenon of blends in Slovene. It discusses the influence of English on the formation of such coinages in Slovene. A typology of blends for Slovene is proposed, based on some already established linguistic theories created for other languages. The proposed typology also provides criteria for the inclusion of blends as a specific type of word-formation process in Slovene. A distinction is made between blends imported into Slovene and Slovene-made blends, with the latter type based on the already established word-formation process of juxtaposition.

Key words: blends, Slovene, English, juxtaposition, truncation

Danica Čerče: The Ideologically Biased Reception of John Steinbeck's Works in Communist Eastern Europe, *Jezik in slovstvo* 63/1, 89–99.

Despite some differences between the ruling regimes in the countries of the former communist Europe, the critical reception of Steinbeck and his works in these countries shares several commonalities. The social and economic environment of one-dimensional ideological views, in which literary works were mainly assessed from the perspective of sociological discourse and evaluated on the basis of their political correctness, created an idealised perception of the writer, with his/her works being praised as exemplary of the role of literature in attaining political aims. The similarities in Steinbeck's status in these countries are also evident after their transition to democracy. Following the decrease in the ideological manipulation of literature with the concomitant emphasis on its aesthetic conceptualisation, the whole region has experienced increased interest of translators and publishers in Steinbeck's lesser-known works, which were previously marginalised due to their lack of ideological structures.

Key words: John Steinbeck, Eastern Europe, communism, idealised perception of the writer, ideological manipulation of literature

Sonja Pečjak and Tina Pirc: Identifying the Main Ideas and Summarising Non-Fiction Texts among Fourth Grade Primary School Students, *Jezik in slovstvo* 63/1, 101–112.

The article presents the partial results of research on the development of two reading strategies among fourth-grade primary school students: identifying the main ideas and summarising non-fiction texts. The results reveal that most fourth-grade students fail to master, or poorly master, these two strategies: 45%

of the students surveyed found less than a third of the main ideas of the texts, 20% did not know how to summarise a text, and 65% made an incomplete summary. This indicates a need to systematically develop these abilities not only in Slovenian language, but in other subjects as well. The research also demonstrates which reading characteristics of students at this stage significantly predict the mastering of these two strategies.

Key words: reading ability, reading strategies, identifying main ideas, summarising

Marijan Dovič: “A Master of Words” for the Third Millennium: The New Exhibition in the Oton Župančič Memorial House Vinica, *Jezik in slovstvo* 63/1, 113–128.

The article presents the new principal exhibition entitled “Župančič – A Master of Words”, which was set up as part of the renovation of the Oton Župančič Memorial House in Vinica (2014–2015). Dedicated to Oton Župančič (1878–1949), one of the most important Slovenian poets and translators, the exhibition was set up by literary historian Marijan Dovič and architect Jurij Kocuvan. It seeks to employ new approaches, media and technology to present Župančič’s versatile literary mastery to various types of visitors, from children to connoisseurs. The visitor is guided through three thematic sections: “Children’s Poetry and Bela Krajina”, “Župančič’s Drawing Room” and “Life and Work”. Among the achievements of the new layout are the fresh audio interpretations of Župančič’s poems, a new documentary film, an attractive audio and video design, and an outdoor playground that includes a beehive with Župančič’s famous riddles. The exhibition is set up bilingually (in Slovenian and English) and is thus available to foreigners for the first time.

Key words: Oton Župančič, cultural memory, writers’ houses, literary museums, memorials, canonisation

Izvečke v angleščini lektorirala Mojca Šorli in Neville Hall.

AVTORJI

---

doc. dr. Darija Skubic

Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Kardeljeva ploščad 16, SI-1000 Ljubljana
darija.skubic@pef.uni-lj.si

doc. dr. Martina Ozbič

LOGOS, Logopedске, surdopedagoške, specialno-rehabilitacijsko pedagoške storitve,
Šmarje pri Sežani 39, SI-6210 Sežana
martinaozbic@siol.net

doc. dr. Jana Volk

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Oddelek za slovenistiko,
Titov trg 5, SI-6000 Koper
jana.volk@fhs.upr.si

dr. Domen Krvina

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
dkrvina@zrc-sazu.si

red. prof. dr. Andreja Žele

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana
andreja.zele@ff.uni-lj.si

asist. dr. Mateja Curk

Ob Beli 4, SI-5271 Vipava
mcurk3@gmail.com

izr. prof. dr. Eva Sicherl

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za anglistiko in amerikanistiko,
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
eva.sicherl@ff.uni-lj.si

izr. prof. dr. Danica Čerče

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za anglistiko in amerikanistiko,
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

danica.cerce@ff.uni-lj.si

red. prof. dr. Sonja Pečjak

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana

sonja.pecjak@ff.uni-lj.si

asist. dr. Tina Pirc

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana

tina.pirc@ff.uni-lj.si

izr. prof. dr. Marijan Dovič

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Novi trg 5,
SI-1000 Ljubljana

marijan.dovic@zrc-sazu.si

Navodila avtorjem¹

Prispevki za *Jezik in slovnstvo* morajo biti napisani v slovenščini. Za jezikovno ustreznost prispevkov so dolžni poskrbeti avtorji.

Tehnični napotki

1. Splošno

Avtorji prispevke v elektronski obliki pošljejo na spletni naslov revije jezikinslovnstvo@ff.uni-lj.si. Prispevki morajo biti oblikovani v skladu z zahtevami uredništva. Avtorji ob oddaji prispevka uredništvu sporočijo tudi naslov za korespondenco, naslov elektronske pošte in telefonsko številko ter naslov za rubriko *Avtorji* (ime in naslov institucije, v kateri so zaposleni, ali domači naslov).

2. Razprave

Prispevki, namenjeni objavi v rubriki *Razprave*, ne smejo presegati dolžine ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki). Besedilo naj bo napisano v pisavi *Times New Roman*, velikost 12, z medvrstičnim razmikom 1,5. Naslov članka in naslovi ter podnaslovi poglavij naj bodo napisani krepko. Besedilo naj bo levostransko poravnano, začetki odstavkov naj ne bodo umaknjeni navznoter, ampak naj bo pred vsakim novim odstavkom, naslovom, podnaslovom obvezno vrinjena prazna vrstica. Daljši navedki (nad tri vrstice) naj bodo ločeni od preostalega besedila, velikost pisave naj bo 11. Izpusti v navedku naj bodo označeni s tremi pikami med poševnima oklepajema */.../*. Opombe niso namenjene citiranju literature, njihovo število naj bo čim manjše. Sklici naj bodo navedeni v oklepaju tekočega besedila: (Gantar 2007: 128). V seznamih virov in literature se navajajo samo v besedilu omenjeni viri in literatura.

Navajanje virov in literature

a) knjiga

Gantar, Polona, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Lingua Slovenica 3).

Foucault, Michel, 2011: *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis. Prev. Uroš Grilc.

b) zbornik

Javornik, Miha (ur.), 2006: *Literatura in globalizacija (k vprašanju identitete v kulturah centralne in jugovzhodne Evrope v času globalizacije)*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

c) članek v zborniku

Mikolič, Vesna, 2004: Medkulturna slovenistika – realnost ali izziv? Stabej, Marko (ur.): *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 37–47.

č) članek v reviji

Krek, Simon, 2003: Sodobna dvojezična leksikografija. *Jezik in slovnstvo* 48/1. 45–60.

d) spletna stran

Korpus slovenskega jezika FidaPLUS: <<http://www.fidaplus.net>>. (Dostop dan. mesec. leto.)

Viri in literatura naj bodo navedeni ločeno.

Izvleček

Članki naj bodo opremljeni tudi z izvlečkom (sinopsisom) v slovenščini in angleščini, ki naj bo umeščen pod naslov članka in naj obsega od osem do deset vrstic v velikosti pisave 10. V recenzijski postopek bodo sprejeti samo tehnično brezhibno urejeni prispevki s seznamom virov in literature, dosledno oblikovanim po navodilih za citiranje.

3. Ocene in poročila

Prispevki, namenjeni objavi v rubriki *Ocene in poročila*, ne smejo presegati dolžine polovice avtorske pole (15.000 znakov s presledki). Avtorji naj na koncu besedila navedejo ime in priimek, ime in naslov institucije ter elektronski naslov.

4. Recenzijski sistem

Uredništvo revije za vsako razpravo, ki ustreza formalnim pogojem za objavo, določi dva recenzenta in jima v elektronski obliki pošlje besedilo razprave brez avtorjevega imena in priimka ter recenzijski obrazec. Recenzenta izpolnjeni obrazec skupaj z besedilom prispevka in svojimi komentarji vrnete uredništvu, to pa seznanj avtorja z oceno ter predlogi in pripombami recenzentov, pri tem pa poskrbi, da recenzenta ostaneta anonimna. Na podlagi ocen recenzentov se uredništvo odloči, ali je prispevek primeren za objavo. Avtorji so ob oddaji dokončnega besedila dolžni upoštevati pripombe recenzentov. Prispevke za rubriko *Ocene in poročila* pregleda uredniški odbor.

Končna verzija besedila

Uredništvo pričakuje, da bo avtor pri pripravi do končnega besedila upošteval pripombe recenzentov oz. uredništva in besedilo v dogovorjenem roku oz. najpozneje v dveh tednih poslal uredništvu v elektronski obliki.

Korekture

Ob korekturnem branju lahko avtor uredništvu sporoči le pripombe v zvezi z oblikovanostjo besedila ali opozori na morebitne tipkarske napake. Korekture se opravijo v treh delovnih dneh.

Avtorske pravice

Z oddajo prispevka v recenzijo uredništvu *Jezika in slovnstva* avtor prenese avtorske pravice na založnika, tj. Zvezo društev Slavistično društvo Slovenije. Avtor lahko svoje besedilo pozneje objavlja, vendar mora pri tem vedno navajati prvotno objavo v *Jeziku in slovnstvu* ter o tem prej pisno obvestiti uredništvo.

Separati

Avtor razprave prejme izvod revije, v kateri je bila objavljena njegova razprava, in separat v elektronski obliki. Avtorji besedil, objavljenih v drugih rubrikah, prejmejo le izvod revije.

¹ Beseda *avtor* se v celotnem besedilu nanaša tako na avtorje kot na avtorice prispevkov.

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik LXIII

številka 1

RAZPRAVE

- Darija Skubic in Martina Ozbič
Samoglasniki v stiku: primer slovensko-italijanskih dvojezičnih govorov 3
- Jana Volk
Polglasnik v slovenskem spontanem govoru prebivalcev Obale 19
- Domen Krvina in Andreja Žele
O členkih, zlasti o njihovih razločevalnih lastnostih: poudarjen slovarski vidik 39
- Mateja Curk
Jezik sodobnega literarnega diskurza koroških Slovencev 65
- Eva Sacherl in Andreja Žele
Prekrivanke v slovenščini z vidika vpliva angleškega jezika 75
- Danica Čerče
Ideološko zaznamovana recepcija Steinbeckovih del v komunistični Vzhodni Evropi 89
- Sonja Pečjak in Tina Pirc
Iskanje bistva in povzemanje iz neumetnostnih besedil pri učencih 4. razreda osnovne šole 101

Ocene in poročila

- Marijan Dovič
»Mojster besede« za tretje tisočletje: nova razstava v Spominski hiši Otona Župančiča
Vinica 113

V branje vam priporočamo 129

Abstracts 131

Cena:
5,50 €